

1768 SEFERİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA¹

Dr. SALÂHATTİN TANSEL

M. Eğ. B. Orta öğretim Şube Müdürü

Bu savaş hakkında yazıları yazıların hemen hepsinde müşterek olan noktalardan birisi, 1768 savaşının açılışında Fransa elçisinin büyük rolü olmasıdır². Biz bunu ikinci derecede bir sebep olarak dahi

¹ Bu makalemizi başlıca üç kısım üzerinde toplamağa çalışacağız. Birinci kısımda me haz olarak yalnız İbretnümay-i devlet adlı kitabı göstermek zaruretinde kalıyoruz ; çünkü burada rastlanan önemli ve pek enteresan bilgileri başka bir yerde bulmak imkânı elde edilemedi. Lehistan işini incelemekte olan ikinci kısımda ise, her türlü belgelerden faydalanarak bilgi veriyoruz. Son kısma gelince: Pek orijinal birtakım malûmatı ihtiva etmesi bakımından İbretnumay-i devlet adlı eserden aynen alınmıştır. İstanbul Ali Emiri Efendi Millet Kitaphanesi 484 numarada kayıtlı olan bu eser 83 büyük yapraktan ibaret olup talik kırması bir yazı ile yazılmıştır. İlk iki sayfası müzehheptir. Hülefa-yi râşidinden başlayarak, Maveraünnehir, Hind, Mısır, İran ve Anadolu'da kurulmuş olan devletlerin adlarını saymakta, fakat izahat vermemektedir. Yalnız Halife Ali ile Muaviye arasındaki ihtilâftan pek kısa bir surette bahseden bu kitap bundan sonra Kırım Hanlığının ne suretle teşekkül ettiğini anlatmaya başlıyor. Bu vadede tafsilâta girişen müellif Kırım Hanlarının örf ve âdetleri hakkında önemli birtakım bilgiler veriyor. Yine aynı kitaptan, İstanbul'da ecnebi elçilerine ve onların maiyetlerinde çalışan tercümanların sayısına dair bilgi edinmek de mümkündür. Fakat kitap esaslı surette incelenecek olursa yazılışındaki maksadın, Rus — Osmanlı münasebetlerinin belirtilmesi olduğu derhal anlaşılır. Gerçekten 1768 savaşına bizzat iştirak ettiği anlaşılan müellifin, bu seferden önce Rusların Osmanlılara, Osmanlıların da Ruslara karşı takındığı tavırları inceden inceye ele aldığını ve bu seferlerle ilgili olayları didiklediğini görüyoruz. Bu arada Prusya — Osmanlı münasebetlerinin neden kurulması lâzım olduğunu ve fakat niçin kurulmadığını, Rusların Leh işlerine karışmasından doğacak kötülüklerin neler olabileceğini, Fransız elçisinin bu husustaki takrirlerini, Kırım Hanlarının yine aynı husus için göndermiş oldukları mektupların suretlerini, Osmanlı casuslarının verdikleri bilgileri, Rusya ile Osmanlılar arasında birtakım meseleler yüzünden husule gelen anlaşmazlıkların muhabere yoluyla ne şekilde halledilmek istendiğini de bu kitaptan anlamak imkânı vardır. Bundan başka kitabın sonunda III. Osman ile Lui XV arasında yapılmış olan antlaşmanın metni ve Fransa elçisinin İngiltere aleyhinde Osmanlılara verdiği bir takrir vardır.

Osmanlı - Prusya ittifak muahedesinin metnini ve Devletialiyeden Prusya Kiralına yazılan bir mektubu da ihtiva eyleyen bu kitap daha sonra kutsal makamlar üzerinde Ortodokslar ile Katolikler arasında beliren anlaşmazlıkların neler olduğunu kaydetmekte ve Fransızlarla yapılan anlaşmaların mahzurlarını madde madde incelemektedir. En son, kitabın bir lâyiha ile bittiğini görüyoruz. Başka bir kalem ve yazı ile yazılmış olan bu lâyiha ihtimal sonradan buraya eklenmiştir. Bunu da ayrıca yayınlıyacağız. Ben şimdi bu makalede yalnız konuyla ilgili olan kısımları, yani 1768 seferinin doğması üzerine müessir olan parçaları bu kitaptan alarak yazıyorum. Bu suretle ileride bu mevzuda çalışanlara ve Kaynarca'yı hazırlamak isteyenlere faydalı olacağımı zannediyorum.

² Cevdet tarihi, c. I, s. 79, 245. Vâsıf tarihi, c. II, s. 196. Netayicülvukuat, c. III.

kabul edemiyoruz; çünkü bizzat Fransa elçisi verdiği bir takrirden, Ruslara karşı bir savaş açıldığı takdirde Fransız hükümetinin, zaferin kazanılması için duadan başka birşey yapamayacağını pek açık bir dille bildirmekte idi³. Zaten Fransızlar bu tarihlerde İstanbul'daki itibarlarını kaybetmiş bulunuyorlardı⁴. Böyle olunca Osmanlı devletinin bu büyük savaşa atılması sebeplerini başka yönlerde aramak yerinde olacaktır.

Bize göre savaşın başlıca iki sebebi vardır:

I. Osmanlı sınırları boyunca Rusların yeni yeni birtakım kaleler yapmaları ve gösterdikleri faaliyetler.

II. Lehistan meselesi ; ben bu makalemde meseleyi bu iki esaslı nokta üzerinde toplayarak izaha çalışacağım:

1. Rusya devleti Osmanlılar hakkındaki kötü niyetlerini uygulayabilmek için 18 inci yüzyılın ortalarında bütün kuvvetiyle çalışmakta, İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla savaş için aldığı tedbirleri başka izah yolları bularak gizlemekte ve Osmanlı devlet adamlarını da dostluk perdesi altında iğfal etmektedir. Bunun en açık misallerini bir Rus elçisinin Babıâliye verdiği şu takrirden görüyoruz. Elçi bu takririnde, Osmanlı sınırları üzerinde yapılmasını düşündükleri ve ilerde kendilerine bir ileri karakol vazifesini sağlamlamasını istedikleri bir kale inşasında kendilerini mezun göstermek için, Ruslar ile Osmanlılar arasındaki dostluğun pek büyük olduğunu, fakat iki devlet arasına soğukluk ve emniyetsizlik sokmak isteyenlerin bulunduğunu söylüyor ve arzedeceği meselenin de Devletialiyeye yine gerçeğin tersi olarak anlatılabileceğini düşündüğü için yapılacak işi bizzat şöylece hulâsa ediyordu: Türk-Rus sınırlarının Lehistan sınırlarıyla karşılaştığı yerin birkaçmil kuzeyinde ve Aksuyun doğu kenarında Odel adlı kasabanın civarında Rusya tarafından bir bina yapılacaktır. Çünkü Rusya'ya gelmekte olan tüccarlar deniz yolundan daha kolay ve paraca daha ucuz buldukları için birkaç yıldanberi Odel yolunu tercih ediyorlar. Bundan ötürü bu yol vasıtasıyla Rusya'ya geçebilecek olan bulaşıcı hastalıkları önlemek üzere, gelen yolcular 40 gün kadar burada kalmak mecburiyetindedirler. Bu müddet zarfında kendilerinin istirahatı ve eşyalarının havalandırılması için bütün işlek yollar civarında olduğu gibi burada da hana benzer büyükçe bir (Lazaretto) Lazareta⁵ binasının yapılması zaruridir. Binanın yapılışında başka bir maksat olmadığı için bunun dışında verilecek haberlerin hiçbirisi doğru değildir⁶. Elçinin bu takririnden biraz sonra

s. 180. Enver Ziya Karal : Selim III. ün hatu humayunları, s. 15. Louis Bonneville Marsangy, le Chevalier Vergennes, T. 5, 247.

³ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye : No : 1386.

⁴ Albert Sorel (Y. Ziya) XVIII inci asırda meselei şarkıye ve Kaynarca muahe-desi, s. 37.

⁵ Lazaretta-Tahaffuzhane=Hastane.

⁶ Mustafa Kesbi: İbretnüma-yi Devlet, s. 22.

Kırım Hanı tarafından Rusların barış şartlarına riayet etmedikleri, hudutlar civarında kaleler inşa ettikleri, hattâ hududu tecavüz ederek tarafsız kabileleri kendi idareleri altına almak istediklerine dair haberler gelmeye başladı. Kırım hanı bir mektubunda :

Kabartay ahalisi ötedenberi Osmanlı devletine tâbi ve Kırım Hanlarının hükmü altında idiler. Mingilgiray Han zamanında birtakım yolsuzlukları önlemek üzere, iki sultanın idaresi altında, oraya bir miktar asker gönderildi. Kabartaylar bu suçlarından ötürü Kırım Hanlarından çekindiler ve Rusya tarafına geçtiler ise de Han tarafından affedildikleri takdirde yine Kırım'a bağlanacaklardı. Asıl maksatları bu iken 49 tarihinde Rusya ve Osmanlı devletleri tarafından, işlerine karışılmamak üzere, serbestileri kabul olundu. Şayet aralarında bir fesat çıkarsa her iki devlet tarafından tedip olunacakları da kararlaştı. 59 tarihi sonlarında İstanbul'a gelmiş olan Selim Girayhan ile Rus elçisi arasında yapılan müzakerelerde Terek nehri üzerindeki Çatalı (?) geçidinin yukarı kısmı müslümanlara, aşağı kısmı da Ruslara bırakılmıştı.

Durum bu şekilde sürüp giderken Rusların Kabartay topraklarında ve müslüman sınırlarından 10 saat mesafede olan Mazdokta yepyeni bir kale inşa etmeleri, Kabartay halkının telâşına ve Kırım'a müracaat ederek: Biz vaktiyle Osmanlılara tabi idik; şimdi aynı devletin himayesine sığınıyoruz, diye şikâyetle bulunmalarına sebep oldu. Onlar aynı zamanda Rusların müdahalelerinin önlenmesini de istemektedirler⁷, deniliyordu.

Görülüyor ki Ruslar yalnız kale yapmıyor, aynı zamanda serbestileri kabul olunmuş kabilelerin işlerine de müdahale ediyorlardı. Fakat Rus elçisi Hanın verdiği bu malûmatı öğrenir öğrenmez derhal harekete geçiyor ve Kırım Hanının verdiği haberlerin doğru olmadığını, Hanın, iki devletin arasını açmak için bu yolda hareket ettiğini iddia ediyordu. Elçinin verdiği malûmata göre durumu şu suretle hülâsa etmek mümkündür:

a) Osmanlı sınırları içinde bulunan Özi kalesinden iki saat uzakta ve Kabartay arazisinde yeniden birer kale yapıldığı hakkındaki haberler kamilen yalandır. Böyle kaleler yapılmadığı gibi Rusya devletinin böyle bir şey yapmak dahi aklından geçmemektedir. Yalnız Özi suyunun öte yakasında ve Özi'den tahminen 80 ve Benderden de 50 saat uzaklıkta Odel (?) de bir Lazaretto inşa edilmiştir.

b) Kabartay meselesine gelince : Han burada hata ediyor; çünkü Kabartay arazisinin hudutları hakkında kâfi derecede malûmatı yoktur. Kabartay halkının sözüne uyarak böyle hareket etmiştir. Kabartay ahalisinin sakin olduğu yerler, ilişik haritada görülmektedir. Buna göre Kabartay toprakları batıda Osmanlılara tabi olan Beseleni⁸ topraklarının

⁷ Mustafa Kesbi : İbretnüma-yi Devlet, s. 22-23.

⁸ «İşbu Beseleni, Anape kalesi hududu nihayetindedir ve Anapeye 100 saattir.

nihayetinden başlar ve doğuya doğru devam ederek küçük Terek nehrinin batı sahiline varır⁹. Şarktan yana arazileri Terek nehrinden öteye doğru uzanır. Esasen :

c) Kabartay halkı eskidenberi Terek nehrine kadar olan kısımda yaşamakta ve buralardan faydalanmaktadırlar. Nehrin öbür tarafı Rusya'ya aittir. Terek nehrinin kuzey sahilinde bulunan sıra vari küçük palankaların hududu, vaktiyle Kızlarkalesinden başlar ve Küçük Terek nehrinin Terek nehrine döndüğü yerden birkaç saat ileriye kadar devam ederdi. O zamanlar Kabartayların bu palankaların kendi topraklarında olduklarına dair bir iddiaları yoktu. Şu anda Küçük Terek suyunun Terek nehrine döküldüğü yerden, yani Kabartay arazisinden doğuya doğru birkaç saatlik mesafedeki Mozdok'ta (?) bulunan palankadan batıya doğru yayılmış olan Palankalar baştan başa metruktür. Mozdokta bulunan Palanka, diğerlerinden büyük olduğu ve içinde de fazlaca halk bulunduğu için muhafazasına 300 - 400 kişilik bir kuvvet tahsis olunmuştur. Buraya asker konmasının iki sebebi vardır. I. Palankanın bulunduğu yerin ahalisi eşkıyalıkları ile şöhret kazandıkları için icabında bunların hücum ve saldırganlıklarını defetmek. II — Bu palankanın bulunduğu yer Terek nehrini geçmek için en münasip yerdir. Uzun zamandan beri Rusyanın idaresinde bulunan ve mamur olmiyan bu bölgelerde yaşayan kabileler her zaman İranlılara at satmaktadırlar. Halbuki Rusya, şu anda fırkalara ayrılmış olan ve ihtilâl içinde bulunan İran işlerine karışmamak ve fırkaların herhangi birisine yardım etmemiş bulunmak için bu at ticaretini menetmiştir. İşte askerin bulunuşunun ikinci sebebi de budur. Şu halde muahedeler hükmünü bozacak ortada bir hareket yoktur. Aksine olarak Rusya Devleti, aradaki dostluğun gittikçe artmasını ve kuvvetlenmesini istediğine göre muahede hükümlerini bozmak değil, onlara her zamankinden daha çok riayet etmektedir. Ancak aradaki dostluğun bozulmasına çalışanlar vardır. Onlar da Kırım Hanlarıdır¹⁰. Görülüyor ki Rusya'ya göre ortada bir mesele mevcut değildir. Yürürlükte olan barış şartlarına riayet edilmekte ve antlaşmalara saygı gösterilmektedir. Sınırlar üzerinde birkaç kalenin yapıldığı kabul edilmekte ise de bunların sebepleri açıktır. Birisi doğrudan doğruya tüccarlara ait bir karantina mahallidir. Öteki de halkı eşkiyadan korumak ve komşu bir hükümetin işlerine karışmış olmamak için alınmış birer tedbirdir. İzah gerçi mahirane yapılmıştır. Fakat Osmanlılar, Rusların doğuda ve batıda kendi sınırları üzerinde diyebileceğimiz bir takım ileri karakolları kurmakta olduklarını anlamakta kusur etmemişler. Ve ileride bu kalelerin Osmanlı topraklarına

Namıdiğer Hacılarkalesi denmek ile meşhurdur. Bu tabir ite kâfir benimdir dese gerektir». M. Kesbi. İbretnümay-i Devlet. S. 23.

⁹ «Nehr-i Terek arazisi Dağıstandandır. Çeçan nam Karye'nin önünden caridir» M. Kesbi, İbretnümay-i Devlet, s. 23.

¹⁰ M. Keski, İbretnumay-i Devlet, s. 23—24.

yapılacak bir saldırı için yığınak noktaları olacağını da düşünmüşlerdir. Buna rağmen, Ruslar hareketlerine devam etmişler, hattâ daha ileri giderek Kuban boyuna Kazak ve Kalmuklardan birkaç bin kişi göndermek suretiyle oraların ahalisini kendilerine zorla tabi kılmaya çalışmışlardır. Şayet Kırım Hanı tarafından böyle bir haber verilecek olursa inanılmamasını da sağlamak amacıyla Rus Kapı Kethüdası Babı-ı âliye başka bir nota daha vermiştir. Elçi bu notasında hükümetinden aldığı talimatı Osmanlı hükümetine şu suretle naklediyordu :

1763 senesi Ekim ayında Kuban Tatarlarından mürekkep bir kuvvet, Rus topraklarına girerek Ejderhandan Kızlar kalesine gitmekte olan bir ticaret kervanının yolunu kesmiş ve 27.000 kuruşluk bir talan yapmıştır. Bu olay, Kızlarkalesi komutanı tarafından Kuban seraskerine, aynı zamanda Kırımdaki Rus Konsolosu vasıtasıyla da Hana bildirildi. İlgililer tarafından tutulan soyguncular suçlarını itiraf ettiler. Fakat yaptıkları ziyanların birçok kere tazmini istendi ise de bir şey elde edilemedi. Hattâ suçlular cezalandırılmadılar bile.

Bundan ötürü tecavüzleri gün geçtikçe arttı. Ertesi yılın yine ekim ayında Kuban Tatarlarının Terek nehrine kadar geldikleri ve Ruslara ait 300 atı sürüp götürdükleri görüldü. Hareketleri cezasız kaldığı ve ele geçirdikleri malların iadesi kendilerinden istenmediği için, gittikçe cesaretleri artan bu haydutların yaptıkları ziyanlar gün geçtikçe çoğaldı. Hattâ bunlardan 4000 kişilik bir kuvvet, Arslanbey ve Sungunhacı adındaki mirzanın idaresi altında toplandılar ve Rusyaya büyük akınlar yapmak kararını verdiler. Gerçekten bundan üç ay evvel bunlara bağlı 600 kişilik bir kuvvet Kızlarkalesi civarına kadar gelerek rastladıkları küçük bir Rus kuvvetine hücum edip bir kısmını öldürdüler, bir kısmını yaraladılar, üçünü de tutsak aldılar. İş böyle olduğu halde, iki devlet arasında yürürlükte bulunan müsalehaya Osmanlıların riayet edeceğinden Rusya devletinin asla şüphesi yoktur. Aynı zamanda Rusya devleti, Osmanlı devletinin kendi tebeasının bu şekilde hareketine asla müsaade etmeyeceğine de kanidir. Hattâ bundan sonra da bu türlü hareketlerin olmaması için Osmanlı devletinin hudutlarda daha büyük emniyet tertibatı alacağına ve verdiği emirlerin yerine getirilmesi için bu yerlere kuvvet göndereceğine de inanmaktadır. Ancak, bu bölgeler pek uzak yerler olduğu için kuvvet sevk edilmesi zamana muhtaçtır. İşte buralara kuvvet sevk edilinceye kadar ahaliyi eşkıyadan korumak maksadıyla ve birçok kereler olduğu gibi yine kötü bir halin meydana gelmemesi amacıyla Rusya devleti, adı geçen yerlere birkaç bin Kazak ve Kalmuk askerini göndermeyi isabetli bulmuştur. Osmanlı devleti, asayiş iade ettiği anda bu kuvvetlerin orada kalması lüzumsuz bir hale gelecek ve yerlerine döneceklerdir. Kırım Hanının bunun dışında vereceği haberlerin asılsız olduğunu da söyleyen elçi, bundan sonra

Osmanlı devletini uyutmak için daha birçok okşayıcı sözlerle takririne son veriyor¹¹.

Artık durum tamamiyle kendini göstermektedir. Rusya açıktan açığa Osmanlı topraklarına ve osmanlı tebeasına karşı tecavüze geçmiştir. Hattâ yukarıda gördüğümüz gibi barış şartlarına aykırı olarak yaptığı hareketlen Elçisi bizzat Babiâliye bildirmiş, ancak bu izahatı gayet tatlı bir dille ve Osmanlıları okşamak suretiyle yaparak tecavüzlerini gizlemeye çalışmıştır. Fakat bütün bu hâdiseler Osmanlılar tarafından haber alınmakta, hattâ günü gününe padişaha bildirilmektedir. Bir sadaret takririnden anlaşıldığına göre padişah, Kabartay topraklarında yapılan palanganın ne iş için kullanılacağını tahkik etmek üzere hemen adamlar gönderilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Sadrazam ile Şeyhülislâm ve daha bir kısım devlet adamları Kırım Hanının sarayında, yeni hanı tebrik etmek bahanesiyle, toplanmışlar ve meseleyi müzakere etmişlerdir. Konuştukları şeyler üç nokta üzerinde toplanıyordu :

- a) Kabartay topraklarında yapılan kalenin mahiyeti,
- b) Kabartayların Osmanlılara tabiiyeti işi.

c) Rusların yaptıkları Lazeretto. Birincisi için varılan netice şu idi: Yeni Han Kırım'a gittikten sonra Kabartay arazisinde yapılan kale binası işini inceliyerek, sonucunu İstanbul'a bildirecek. Bundan sonra, yani meselenin iç yüzü iyice aydınlatıldıktan sonra Osmanlılardan ve Ruslardan mürekkep bir heyetin bu işi yerinde görmesi için Rusya nezdinde teşebbüse geçilecek. İkinci nokta üzerinde de şu karar verilmişti : Kabartaylıların, Rusya ile Osmanlılar tarafından işlerine karışılmaması ve serbest oldukları kabul edilmiştir. Bu husus ahitname-i hü-mâyunda yazılıdır. Ancak bunlardan Osmanlılara tabi olmak isteyenler bulunursa ve müslümanlığı kabul ederek Kırımı gelmek isterlerse ahitnamede kayıtlı olduğu şekilde bu gibiler bir bölgede misafir olarak ikamet edebileceklerdir. Üçüncü maddeye gelince; 13 kişiden teşekkül eden bu küçük meclis onu da şu suretle sonuçlandırmış bulunuyordu : Yeni Han Kırım'a hareket edip Kavşan'a yaklaştığı sıralarda yanına bir casus verilecekti. Casusla Hanın seçeceği adamlar Lazeretto yapılan yere kadar gidecekler, bu binanın ne işe yaradığını ve Osmanlı sınırlarından ne kadar mesafede olduğunu, Osmanlı devletine zararı olup olmadığını iyice inceliyecekler ve toplayabilecekleri malûmatı İstanbul'a bildireceklerdi. Ancak bundan sonradır ki icabeden hareket hattı Osmanlılarca düşünülecekti. İşte bu üç mühim nokta üzerinde meclisin vardığı neticeler bunlardı ve böylece padişaha bildirildi¹². Anlaşıyor ki Osmanlı devlet adamları Kırım Hanının verdiği malûmatı kâfi bulmuyor, hattâ buna inanmıyorlardı. Rus Kapukethüdasının, Osmanlılar aleyhin-

¹¹ İbretnuma-yi Devlet, s. 24-25.

¹² İbretnuma-yı Devlet, s. 25.

deki Rus tertiplerini mahirane surette gizliyebilmesi ve Ruslar için faydalı, fakat Osmanlılar aleyhine olan her hareketi başka birtakım yollardan giderek izah etmesi o devir Osmanlı ricalini büyük bir tereddüde düşürmüş olsa gerektir. Fakat ne Kırım Hanına, ne de Rus elçisine tamamiyle itimat edemiyen Osmanlı ricali, bütün bu meselelerin hallini bizzat yollıyacıkları memurların görüşünün sonuna bırakmağı daha faydalı görmüşlerdir. Gerçekten Osmanlılar, Lazeretto maddesini tetkik ve tahkik ettikten sonra bunun zararlı bir şey olduğunu kabul ettiler, ve Rusyaya müracaat ederek: iki devlet arasında, birbirlerini zarara sokacak olaylar bulunur ve bunlar aradaki barışı bozacak bir mahiyet gösterirse, iki tarafın, bu halin ortadan kalkmasına ihtimam göstermelerinin ahitname icabından olduğunu belirttiler ve ahitnamenin bu maddesine dayanarak yapılmakta olan Lazeretto binasının zararlı bir hal olduğunu ileri sürdüler. Hattâ şimdiye kadar hudut boylarında Osmanlı sınırlarına yakın yerlerde böyle "tekellüflü", bir Lazeretto binası yapıldığı da görülmediğine göre "kadîme mugayir", olan bu binanın terkedilmesinin ahitname iktizası olduğunu, bu gibi hallerim dostluğa sığmadığını da ayrıca ilâve ettiler.

Fakat artık işiştan geçmiş bulunuyordu. Çünkü Osmanlılar meseleyi inceleyip neticeye varıncaya kadar Lazeretto tamamlanmış, yani Osmanlı hudutlarına yakın bir yerde önemli bir kale kurulmuş oluyordu¹³. Rus elçisinin dokunduğu ikinci noktaya, yani Tatarların Kuban boyunda Ruslara yaptıkları ziyanlar hankındaki şikâyete de Osmanlılar, meselelerin Kırım Hanı vasıtasıyla tahkik edileceğini, Rusların da Tatarlara karşı böyle düşmanca harekette bulunup bulunmadıklarını soracaklarını, alacakları cevaba göre hareket edeceklerini bildirdiler¹⁴. Hakikaten Osmanlılar tarafından bu yönden de incelemelere başlandı. Bu iş, yani Tatarların Ruslara tecavüzüne karşılık Rusların da böyle bir hali olup olmadığı Kırım Hanından soruldu. Fakat Han, Rusya devleti şikâyet eder de azledilirim korkusuyla olanı biteni Osmanlılara haber vermedi¹⁵.

Hakikatta Ruslar Kuban nehrini geçmişler ve Hacılar Kalesi yakı-

¹³ M. Kesbi, İbretnuma-yı Devlet, s. 26.

¹⁴ M. Kesbi, İbretnuma-yı Devlet, s. 26.

¹⁵ Müellif «Garibesî» başlığıyla vesikaya şunları eklemektedir. «Rusyalu kabail-i Tatara kibr ü gurur izhar eylediğinden tedip için eğerçi bir miktar mallarını gasp ve garat eylemişlerdi. Berveçhi meşruh resi hudutlarında mevcut olan katana suvarilerinden vafirini cem ve alegafle nehri Kubanı ubur ve hududumdur deyü iddia eylediği Hacılar Kalesi, namı diğer Beseleni nam mahallin kurbunda kâin Abaza ve Abazek kabileleri üzerine hücum ve 400 esb ve o miktar gâv, 32 nefer mirza ve toğalarını, yani rençper makulelerini ahz u esir ve ılgar idüp geldikleri mahalle rücu eyledikleri sahihen malûm iken Kırım Hanı ind-ed-Devleteyn müttehem olmak ve Rusya şikâyet eder ise azl ve infisal ve ötedenberi de'b-i devlet üzere cezirelerin birine nefy ü iclâ olmak bavfiyle Rusyalu dahi hududu tecavüz eyledi, dimeğe kadir olmadığı şikesteği-i bal ve Rusyalunun fūrceyab olmasına bâdi olduğu ibretnüma-yı devlettendir». M. Kesbi, İbretnümâ-yı Devlet s. 26.

nındaki kabilelere hücum ederek Tatarların yaptıklarına fazlasiyle mukabele etmişlerdi. Rusların Kuban civarına tecavüzlerinin başka bir sebebi de vardı. Bu civarda sakin olan ve müslüman bulunan Kosay ve Hasbolat kabilelerinin arazisinde gümüş ve altın madenleri vardı. Bu madenler bu kabileler halkı tarafından Kırım Hanına haber verilmiş ve bir miktar nümune gönderilmişti. Fakat işten anlıyan bir kimse bulunmadığı için bu nümuneden az miktarda bir cevher elde edilmiş ve madenin kıymetsizliğine hüküm olunmuştu. Ancak bazı kimselerin maden cevherlerinin Gümüşhane madenleri kadar önemli bulunduğunu iddia etmeleri üzerine Kırım Hanı, meseleyi Osmanlılara bildirerek¹⁶ Taman iskelesinden birkaç konak mesafede bulunan bu cevherin az bir masrafla büyük bir gelir olabileceğini, maden işlerinden anlar bir adamın gönderilmesini, Rusların birkaç senedenberi durmadan bu bölgelere saldırmalarının ve burayı zaptetmek istemelerinin başlıca sebeplerinden birisinin de bu zengin maden damarı olduğunu, aynı zamanda Kuban tarafından Gürcistan'a bir yol açmak fikrinde olduklarını uzun uzadıya izah etti. Osmanlıların her işde yaptıkları gibi bunu da inceleme safhasına götürmeleri, hattâ bu haberlerin doğru olup olmadığını Rusya Kapukethüdasından öğrenmeye teşebbüs etmeleri kendilerine uzun bir zaman kayıp ettirdi. Bu süre içinde Ruslar da istediklerine kolayca kavuştular¹⁷.

2. Ruslar bir taraftan Türk sınırları üzerinde yukarıda gösterilen tertipleri alırken öte taraftan da Leh topraklarını istilâya ve bu devletin istiklâline son verdikten sonra Türk topraklarını bu cihetten de vurmaya hazırlanıyorlardı. Osmanlı devlet adamları bu taraftan gelecek tehlikeyi daha çok önceden anlamış oldukları için ötedenberi Lehistan işleriyle pek yakından ilgili idiler. Buna rağmen 7 Sene Harbleri esnasında ve ondan sonraki zamanlarda daha çok artan bu tehlikeye karşı lâzımgelen tedbirleri almak imkânını bulamadılar.

Halbuki Kırım Hanı ile Türk casusları ve dost görünen devletler durmadan bu tehlikenin yaklaştığını belirtiyor, Osmanlıların dikkatlerini bu nokta üzerine çekmiye çalışıyorlardı. Bu meyanda Prusya Kralı Friedrich II de vardı.

Gerçekten 7 Sene Harblerinin süresince yalnız başına çok güçlü düşmanlara karşı koyan Prusya Kralı Friedrich II. nihayet tahammülün en son noktasına geldiği bir sırada kurtuluşun tek çaresini Osmanlı

¹⁶ İbretnuma-yi Devlet adlı kitabın 28 inci sayfasının kenarında bu hususta kırmızı mürekkeple şu malûmat verilmektedir : «İşbu maden hususu mukaddema Devlet-i aliyye tahrir olunduğundan haberim yoktu. 1179 senesi memuriyetim hasebiyle kabail-i Çerakise derununda maden-i mezkûre vâkıf olup bir mikdar numune ahz ve bu tahrirat der-i devletmedara arzoiundukta müsaade ve ademi müsaade cevabını dahi vermediler, deyü Keşbi nam kâtip sahihen tahrir ider. El'ân havalı-i merkum adamları bazı eslihalar için cebr-i tar ile sim ü zer hasıl ederler».

¹⁷ İbretnuma-yi Devlet, s. 28.

ittifakının sağlanmasında buluyordu. Onun için gizlice İstanbul'a gönderdiği Murahhası Rexin, aldığı talimat gereğince Osmanlıların dikkatlerini Avusturya ve Rusya üzerinde toplamağa çalışmış, bu devletlerin Lehistan işlerine karışmasının büyük bir tehlike olacağını, bilhassa Rusyanın müdahalesiyle bu tehlikenin korkunç bir şekil alacağını verdiği bir takrirle ifade etmek istemişti¹⁸. Prusyaya göre Leh Kiralı, Rusların tahrikiyle iş görmekte ve öldükten sonra oğlunu yerine geçirmekle meşguldür. Ruslar, kendilerine taraftar olabilecek böyle bir şahsı iş başına geçirmek maksadiyle Lehistana girmiş bulunuyorlar. Bundan bir maksatları da Lehistanı işgal eylemek ve Kamenice kalesini de alarak kendi topraklarının emniyetini sağladıktan sonra Osmanlılar hakkındaki kötü niyetlerini uygulamaya geçmekdir¹⁹. Bundan başka Friedrich II. bizzat gönderdiği bir mektupla da Rusya ve Avusturya'nın emelleri hakkında uzun uzadıya izahat verdikten sonra sözü Leh meselesine intikal ettirerek, Rusların 5 yıldanberi Lehistanda bulduklarını, eğer Osmanlılar Lehlilere yardım etmezlerse Rusların bütün Lehistanı işgal edeceklerini, ve istedikleri birisini Leh kiralığına geçireceklerini, bundan sonra da Ruslar, Avusturyalılar ve Lehlilerden mürekkep bir ittifakın meydana geleceğini, "Düveli selâse-i müttehediye,, karşı koymanın çok güç olacağını, Osmanlıların da bunun dikkate almalarının zarurî olduğunu belirtiyordu²⁰. 1760 tarihinde Kırım Hanı tarafından gönderilen bir mektuptan Friedrich'in verdiği bilgilerin doğruluğu ve 20.000 kişilik bir Rus kuvvetinin halen Lehistanda bulunduğu, 30.000 kişinin de gelmek üzere olduğu anlaşılmakta idi²¹. Gerçekten, Ruslar bu tarihlerde Leh topraklarına girmiş ve bunun için de kendilerini mazur gösterecek birtakım bahaneler icat etmiş bulunuyorlardı. Bu bahanelerden birisi, Yedi Sene Savaşlarının devam ettiği müddetçe Rus askerlerinin Polonya'dan geçmesi zarureti idi. Bu zaruretin icabı olarak Ruslar, Polonya Başvekili Kont Brüle başvuruyor ve Leh topraklarından asker geçirilmesine izin istiyorlardı. Gönderdikleri mektupta bilhassa Prusyalılar tarafından Saksonya topraklarının istilâ edilmesiyle aynı zamanda bir Sakson prensi olan Leh Kiralının uğradığı büyük felâketten Rusya İmparatoriçesinin pek derin bir acı duyduğunu, Prusyadan intikam almak üzere Leh Kiralına yardım etmeğe karar verdiğini, bunun için de her şeyden önce Lehlilerin aralarındaki anlaşmazlığa son vermeleri icabettiğini belirtiyorlardı²². Ruscu bir siyaset güden Kiral August III. ve Kont Brül, Rusların istediklerini yerine getirmekte tereddüt etmediler. Fakat belki de bir Osmanlı müdahalesine meydan vermemek için Rusların neden ve ne maksatla Lehistanda bulduklarını

¹⁸ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri Sandık 3 No: 314.

¹⁹ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri Sandık 3. No: 314.

²⁰ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri Sandık 3. No: 29 - 46.

²¹ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye 1130.

²² Başbakanlık arşivi, Mustafa III- Devri, Sandık S No : 239.

izah eyler bir mektubu da ayrıca İstanbul'a göndermeyi lüzumlu buldular²³. Ötedenberi Lehistanın istilâsını tasarlamakta olan Rusya devleti, artık zamanın geldiğine inanmıştır. Olaylar emellerini kolayca gerçekleştirecek bir durum hazırlamıştır. Şimdi artık Rus askerlerinin Lehistanda neden bulunduğu kimsenin ses çıkarmasına da hakkı olmayacaktır. Rus taraftan bir kiral ile bir başvekil, bilerek veya bilmiyerek Ruslara hizmet etmektedirler. Üzerinde önemle durulacak noktalardan birisi de şudur:

Ruslar yalnız Leh topraklarından asker geçirmeyecekler, aynı zamanda Lehistandaki dahili anlaşmazlığa da müdahale edecek²⁴, yani müstakil bir devletin sırf kendine ait olması lâzımgelen işlerine de karışacaklardır. Bu ise istiklâl mefhumu ile telifi kabil olmayı bir harekettir. Rusların Polonya'da giriştikleri bu hareketleri, Osmanlılar türlü kaynaklardan haber alıyorlardı. Bu hususta kendilerine casusları da yardım etmekte idi²⁵. Osmanlıların hâdiseleri adım adım takip ettikleri bu tarihlerde Ruslar, Polonyada bir beyanname yayınlayarak Polonya Kiralı hakkında Prusyanın reva gördüğü haksız muameleye tahammül edilemeyeceğini ve General Apraxine komutasında kâfi miktarda bir askerî kuvvetle Polonyaya yardım edileceğini açıkladılar²⁶. Görülüyor ki Polonya bir olup biti karşısındadır. Topraklarından asker geçirmek için zahiren bir müsaade istenmiştir. Fakat bu müsaadenin verilip verilmeyeceği düşünülmeden Polonya topraklarına Rus askerî kuvvetleri sokulmağa başlanmıştır. Zaten beyannamenin sonlarında Polonyalılara verilen öğütler hiç de samimî değil, tersine olarak tabî bir devletin ahalisine yapılan tavsiyelerin ifadesini taşımaktadır²⁷. Hülâsa Ruslar, artık müstakil bir Leh devleti tanımaz haldedirler. Onların katında Lehistan ismen mevcuttur. Fakat, Devletler hukuku bakımından hürmete lâyık, saygı gösterilmesi icabeden bir varlık değildir. Her türlü müdahale hakkını kendilerinde bulan Ruslar, adım adım Polonyayı istilâyâ hazırlıyorlar gibidir. Rus-Leh münasebetlerinin bu şekilde devam ettiği sıralarda Eflâk beyinin Varşova'daki casusu, Rus taraftarlığı ile şöhret kazanmış ve daha sonra Katerine II. nin gözdesi olmuş olan Poniatovvski'nin Rusyaya elçi olarak tayin edildiğini bildiriyordu²⁸. Birçok lehliler gibi Baş Hetman da bu tayine

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 7 Sene Harbleri esnasında Lehistan'ın vaziyetine dair birkaç vesika. İstanbul Üniversitesi Tarih Semineri Dergisi, I.

²⁴ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. devri, Sandık 3. No: 239.

²⁵ Osmanlıların kuvvetli bir casus teşkilâtına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Hattâ kendilerine casusluk edenler arasında Polonya kiralının ve Cumhuriyetin tercümanı Marki Giuliani de vardır. Bu zat Polonya hâdiseleri hakkında muntazaman İstanbul'a ve Yaş şehrine malûmat veriyordu. Thadee Gosztovtt, La Pologne et l'Islam. s. 75.

²⁶ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri, Sandık 3. No : 242.

²⁷ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri, Sandık 3 No : 242.

²⁸ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri, Sandık 3. No: 243.

mani olmağa çalışmış, fakat bir türlü önlemek imkânlarını bulamamıştı²⁹. Bu nokta pek önemli idi. Memleket için kendisinin tehlikeli olduğu anlaşılan bu zat, birçok lehlilerin, hattâ Baş Hetmanın arzusu hilâfına Rusyaya elçi tayin olunuyordu. Yani devletin en mühim memuriyetlerinden birisi olan elçi tayini işi de artık elden çıkmıştı. Memleket mutlak bir acze sürüklenmiş, içte ve dışta Rus nüfuzunun tesiri tamamıyla kendini göstermeye başlamıştı. Aynı vesikaya göre Polonyadaki Rus elçilerinin sayısı da 4 e çıkarılmış bulunuyordu. Biraz sonra Osmanlılar, 70.000 kişilik bir Rus kuvvetinin Polonyaya girdiğini ve 120.000 kişinin de aynı iş için hazırlanmakta olduğunu öğrendiler³⁰.

1863 yılı Şubatında Hubertsburg'da yapılan barış 7 Sene Savaşlarını sona erdirdi. Devletler bu uzun savaştan yorgun çıkmışlardı. Barış ve sükûnet her tarafta istenilen bir şeydi. Muzaffer olanlar da yenilgiye uğrayanlar kadar muztarip ve perişandılar. Fakat ihtiraslar ve siyasî emeller sönmemişti. Her devlet gizliden gizliye gelecek için birtakım projeler, esaslar hazırlamakta idi. Bundan ötürü daha sonraki tarihlerde birbirlerine yine birbirlerinden gelecek zararların neler olabileceği düşünülmekte, onların giderilmesi için lâzımgelen tedbirlerin şimdiden alınması lüzumu bir kanaat halinde kafalarda hâkim bir fikir olarak bulunmakta idi.

Kocasının katli ile yerine geçen Catherine "selefleri tarafından hazırlanan ve ikmalî Catherine nazarında çarların bir vazife i tarihiyesi olan iki büyük teşebbüse,, hazırlanıyordu. Bunlardan biri kendisini Avrupa uygarlığına götüreceği olan Lehistanın fethi işi idi³¹. Halbuki aynı tarihlerde Lehistan perişan bir manzara göstermektedir. August III. pek ihtiyar olmuştur. Ölümü ile açılacak olan Leh tahtına kimin getirileceği devletleri uzun uzadıya düşündüren bir konu halindedir. Ayrıca Lehistan'da kurtuluş çareleri arayanlar da vardır. Fakat bunlar iki gruba ayrılmış bulunmaktadır. Bu iki grup iki büyük zadedan partisidir. Millî veya vatanperverler denilen partinin başında Potocki'ler, diğerlerinin başında da Czartoriski'ler bulunmaktadır³². Her iki parti yapacakları İslâhatta muvaffak olabilmeleri için bazı devletlere istinat etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Birinciler, Fransa, İsveç ve Osmanlılara, ikinciler de Ruslara dayanmaktadırlar³³.

1739 danberi barış içinde yaşayan Osmanlı İmparatorluğuna gelince :

Avrupada 1740 dan 1763 e kadar kısa bir aralıkla sürüp giden

²⁹ Başbakanlık arşivi, Mustafa III. Devri, Sandık 3. No : 243.

³⁰ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye No. 725.

³¹ Albert Sorel. (Y. Ziya) XVII inci asırda mesele-i şarkiye ve Kaynarca muahedesi, s. 29.

³² Bekir Sıtkı Baykal, Lehistan'ın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alâkası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışma Dergisi, Sayı 1.

³³ Aynı eser.

savaşlara tamamiyle seyirci kaldı. Fakat Çariçe Elizabeth'in ölümü ve Prusya ile husule gelen Rus anlaşması, Osmanlı devletini epeyce şaşırttı; çünkü Rusya ve Prusyanın Lehistan üzerinde nüfuzlarının artmış olması Osmanlı menfaatlarını ihlâl ediyordu³⁴.

Birbirleriyle pek ilgili olan bu üç devletin işte Yedi Sene Savaşlarının sonunda durumları böyle idi. Fakat bir hâdise, yani Augüst III. ün ölüm haberi, (5 Kasım 1763) bu devletler üzerinde büyük tesirler icra eyledi. Bilhassa Babîâlinin telâşı büyük oldu³⁵. Çünkü bu, bütün büyük devletleri ilgilendirecek kaplamda büyük bir olaydı. Bilhassa komşu devletlerin bu iş üzerinde pek hassas davranmaları lâzımgeldiği ve şimdiye kadar da Leh tahtı boş kaldıkça her defasında böyle olduğu İstanbul'da biliniyordu. Onun için Osmanlılar derhal harekete geçerek Avrupa devletlerinin bu hususta neler düşündüğünü öğrenmek üzere Divan tercümanını görevlendirdiler³⁶ ve bu suretle kendileri için lâzımgelen hareket hattını tayin etmek istediler. Bu sıralardadır ki Fransa elçisi Babîâliye bir nota vererek Lehistan'da yürürlükte bulunan kaidelerin bozulmasına Fransa Hükümetinin razı olamayacağını, yapılacak Kıral seçimine Fransa tarafından müdahale edilmeyeceğini bildirmişti. Ancak bu seçimde zor kullanmak üzere Leh sınırlarına Rusya tarafından asker sevk edildiğini, bu suretle Lehistan'daki seçim kaidelerinin bozulduğunu ve bunun da Fransa tarafından tasvip edilemeyeceğini, vaktiyle yapılan anlaşmalara aykırı olan bu harekete Osmanlıların da razı olmaması icabettigini ayrıca ilâve etmişti. Bundan dolayı yani, antlaşmalara aykırı hareket edildiği için Osmanlılar bu seçime zor kullanmak suretiyle karışılmasına ve Leh memleketine asker sokulmasına göz yummayacaklarını açığa vurmaları idiler³⁷. Fakat öte taraftan Prusya ve Rusya elçilerinin tesiriyle kararsızlık içinde kalan, hattâ daha ziyade Prusya ve Rusya fikirlerini kabule meyil gösteren Osmanlı hükümeti Fransa elçisine : Lehliler kendi topraklarına giren Rus askerlerine muhalefet etmemişlerdir. Bu keyfiyet ise Karlofça barış antlaşmalarında açıklanmış değildir dediler ve Türkiye'nin Lehistan işlerine müdahalesinin Cumhuriyetin hukukuna ve hürriyetine tecavüz olabileceği cevabını verdiler³⁸. Osmanlıların bu şekilde cevap vermelerinin sebebi, Lehistan için

³⁴ A- Bruckner, Katherine II. S. 270.

³⁵ Bu telâşın büyük olmasına ihtimal biraz da, Leh kiralı ölmeden önce İstanbul'a elçi olarak yola çıkarılan, Stankiewicz sebep olmuştu. O, bu acı haberi yolda iken işitti, fakat (Primas) tarafından elçiliği uygun bulunduğu için vazifesi devam ediyor ve fakat fazla olarak şu haberleri de vermeğe memur ediliyordu. Stankiewicz kiralın ölüm haberini İstanbul'a bildirecek ve Polonya'da gittikçe artan Rus nüfuzunun Osmanlı devletini de tehdit ettiğini anlatacaktı. Thouee Gasztowtt, La Polgne et l'Is-lam, S. 73.

³⁶ Başbakanlık arşivi, Emirî tasnifi, Siyasi Karton. No. 9798.

³⁷ Başbakanlık arşivi, Emirî tasnifi, 24924.

³⁸ B. Sıtkı Baykal, Lehistan'ın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alâkası. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışma Dergisi, Sayı 1.

yakın bir tehlike görmemelerinden ileriye geliyordu. Bunun böyle olduğunu devrin Sadr-ı âzami tarafından Padişaha sunulmuş olan bir "Arıza,, da açıkça görüyoruz³⁹. Buradan anladığımıza göre Osmanlılar, hıristiyan devletlere dair herhangi bir mesele zuhur ettiği vakit hemen mevcut andlaşmalara başvuruyor, meseleyi andlaşma hükümleri içinde halle çalışıyorlar. Eğer orada o işe ait bir madde yok ise o zaman, icabına göre bir hareket hattı takibediyorlar. Eskidenberi böyle yapan Osmanlılar, Leh meselesi hakkında Prusya ve Rusya elçilerinin soruları karşısında yine bu türlü hareket etmişler, yani Leh-Osmanlı andlaşmalarına Başvurarak "Lehlü taifesi serbest olup şurut-ı serbestiyetlerine riayet oluna deyü mestur,, olduğunu ileri sürerek elçileri cevaplamışlardı. Ayrıca, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa elçilerine, Lehistanda serbestçe seçilecek Lehli bir Kiralı, Osmanlı devletinin kabul edeceği bildirilmiş ve o devletlerden de bu şartlara riayet edilmesi istenmişti. Osmanlı devleti Lehistan'da yürürlükte olması lâzımgelen kaidelere o kadar sıkı bir surette bağlı idi ki Kırım Hanına, Eflâk ve Buğdan Beylerine, Bender muhafızı ile Lehistan'da bulunan tüccarlarına, Lehistan'daki Kiral seçimine asla karışmamalarını da tenbih etmeyi unutmamıştı. Hattâ Sadnâzamin fikrine göre Ahmed Efendi'nin⁴⁰ dahi kiral seçilinceye kadar Lehistan'da bulunmaması lâzımdı. Şayed Ahmed Efendi orada bulunursa diğer devletler bundan şüphelenecekler ve Osmanlı devletinin Leh Kiralı seçimine karıştığını, hattâ kendi taraftarı bulunan Baş Hetman'ı kiral yaptırmak niyetinde olduğunu sanacaklardır. Baş Hetman kendiliğinden kiral seçilse bile bunu kabul etmeyecekler ve dost görünen devletler de Osmanlıların iki yüzlü bir siyaset güttüklerini sanarak bundan infial duyacaklardır. Yine Sadrâzama göre her devletin Lehistan'a dair ve Osmanlı düşüncelerine aykırı birtakım fikirleri vardır. Fakat bu fikirlerini gizlemek mecburiyetinde kalmakta ve Osmanlıların bu husustaki düşüncelerine muhalif hareket etmek cesaretini gösterememektedirler. Zaten Lehliler de, başka devletler tarafından sıkıştırıldıklarını bildirmemiş ve Osmanlılardan bir yardım da da istememişlerdir. Onun için, Leh kiralı seçilinceye kadar Osmanlılar harekete geçmiyecekti. Eğer bundan sonra devletler arasında bir anlaşmazlık çıkarsa o zaman, icabeden şekil düşünülecekti⁴¹. Bu vesikaya göre Lehistanda kimin kiral olacağı Sadrazamı pek ilgilendiren bir mesele halinde görülüyor. O, yalnız kiralın Leh soyundan olmasına ve seçimin serbestçe yapılmasına taraftardır. Her devletin bu hususta ayrı ayrı ve Osmanlı düşüncesine aykırı fikirleri olduğunu da bilen devrin sadrazamını, bu görüşünden dolayı tenkit etmemek elden

³⁹ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye No. 647.

⁴⁰ 1763 'te Resmî Ahmed Efendi Berlin'e elçi olarak gönderildiği zaman kendisine verilen talimata göre Polonya'ya uğrayacak ve Lehlilere Babîâlinin yardımını vadedecektir. Brückner, Katherina II. S. 270.

⁴¹ Başbakanlık arşivi Cevdet tasnifi, Hariciye No. 647.

gelmiyor. Leh kiralının seçimi sırasında, memleket ve yurdun menfaatları bakımından orada birtakım adamların bulundurulması icabederken o, tamamiyle yanlış bir düşünceye saparak, Lehistanda vazife ile bulunan Ahmet Efendiyi dahi uzaklaştırmaya çalışmaktadır⁴². Gariptir ki, asırlardanberi bu taraftan gelecek bir tehlikeyi önlemek için Leh işleriyle çok ciddî surette ilgili bulunan Osmanlı ricali, şu anda tamamiyle görmez olmuşlardır. Hakikatte tehlike büyüktür ve bir an evvel önüne geçmek yollarını aramak lâzımdır. Buna rağmen Sadrazama göre yakın bir tehlike bahis konusu değildir. Bu kadar uyarma ve olaylara rağmen halâ bu suretle düşünülmüş olması, izahı cidden güç bir meseledir. Bütün bu mütalâalara ve Sadrazamın bu şekilde düşünmesine rağmen Osmanlıların Polonya işleri üzerindeki alâkalan büsbütün kesilmiş de değildir. Çünkü bir taraftan Lehistan hakkında diğer devletlerin ne düşündükleri öğrenilmek isteniyor, diğer taraftan da Lehistanda kiral seçimi işlerine yapılacak bir müdahaleyi önlemek üzere birtakım teşebbüslere girişiliyordu. Ezcümle devletlere birer nota verilerek Leh işleri hakkındaki Osmanlı düşüncesi bildiriliyor, onlardan da kendi fikirlerine uygun cevaplar alınıyordu⁴³. Ancak İstanbul'da bu siyasî faaliyet sürüp giderken, Ruslar amaçlarına doğru hızlı adımlarla ilerliyor ve Lehistandaki kuvvetlerini durmadan arttırıyorlardı. Bu tarihlerdedir ki Ruslar, Lehistanın kuzeyinde Yedi Sene Savaşlarından beri kalmış olan Rus "Mahzenleri,, nin muhafızlarını değiştirmek bahanesiyle Polonyaya 1700 kişilik bir kuvvet daha soktular⁴⁴. Buna razı olmıyan Vilna Palatini Prens Radziwill, taraftarlarıyla birlikte Litvanya Baş Hetman'ının ve Vilna Piskoposiyile müttefiklerinin üstüne yürüdü. Bu fırsatı kaçırmıyan Ruslar, mühim kuvvetlerle Litvanyaya girdiler. Bunlardan bir kol Warszowa üzerine harekete geçti⁴⁵. Bu olaylardan kuşkulanan Kiral vekili Baş Piskopos "Primas,, bu askerlerin hareket sebeplerini Warszowa'daki Rus elçilerinden sorduğu vakit pek manidar bir cevap aldı. Güya Rusya İmparatoriçesi, Lehlilerin emniyet ve refahına, serbestiyet şartlarına ve kiral seçimi hususuna asla karışmak niyetinde değildir. Fakat kiral seçimi işinde bazı lehliler zora başvurmuşlardır. (Prens Badziwill kastediliyor). Bu ise, Lehistanda yürürlükte bulunan kaidelere aykırıdır. İşte Rusya, bu kaidelerin bozulmamasını sağlamak üzere askerini lehistana sokmuş bulunmaktadır. Kiralın serbestçe seçilmesini ve buna kimsenin karışmamasını istiyen Rusya

⁴² Halbuki Ahmet Efendi Berlinde Friedrich II ile yaptığı konuşmalarda Polonya işine temas ederek, Babıâlinin Polonya kiral seçimi işine Rusya ve Prusyanın faal bir surette karışmalarına itiraz edeceğini, aynı zamanda Friedrich II ile Catherina II arasında yapılan son anlaşmanın Polonya için zararlı olmayacağını ümit eylediğini söyledi. Thadee Gosztowtt, La Pologne et 1, l'Islam, S. 72.

⁴³ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi hariciye No. 3997.

⁴⁴ Başbakanlık arşivi, Emiri tasnifi siyasî karton No. 5458.

⁴⁵ Başbakanlık arşivi, Emiri tasnifi siyasî karton No. 5458.

Devleti, en küçük "istişare,, mahallerine kadar askerlerini göndermiş, fakat bunların hiç kimseye zarar ve ziyan vermemelerini temin eylemiştir⁴⁶. Elçilerin bu cevabı, Ruslara muhalif olan Lehliler arasında şiddetli bir infial uyandırmış ve birtakım tedbirlere başvurmalarına sebep olmuştur. Bu meyanda Osmanlılara da bir mektup gönderilince Rus taraftan olan Lehliler de harekete geçmiş, bir taraftan Rusyaya, diğer taraftan Osmanlılara müracaat etmişlerdir. Usulen bu mektupların Kırıl vekili tarafından imzalanması icabederken, iki taraf iddialarında İsrar ettikleri için, kırıl vekili her iki mektuba da imza koymamıştır⁴⁷. Bu hadiseyi şu şekilde biraz daha açıklamak mümkündür. 1764 yılında Leh Baş Hetmanı tarafından İstanbul'a 15 kişilik bir heyet gönderildi. Bu heyetin getirdiği mektup, Lehistanın İstanbul Elçisi tarafından bir nota ile Babıâliye sunuldu. Mektupta ve notada Rusyadan şikâyet ediliyor ve Kırıl seçiminde kendilerine yardım edilmesi isteniyordu⁴⁸. Fakat Rus taraftarı olan lehliler de, Rusyanın İstanbul'daki elçisine 26 imzalı bir müracaatname ve Sadrazama da ayrıca bir mektup gönderdiler. Bunlar da Osmanlılara müracaat eden Lehlilerden şikâyet ediyor, aynı zamanda Ruslardan memnun olduklarını bildiriyorlardı⁴⁹. İhtimal kırıl vekilinin imza koyamadığı mektuplar bunlardı. Meselenin böyle karışık bir şekle büründüğü sıralarda Rus Kapı Kethüdası da işe karışarak, Leh Baş Hetmanı tarafından gönderilen heyetin söylediklerinin baştan başa yalan olduğunu, kendisini kırıl seçtirmek için böyle yaptığını, Leh aslından olması bakımından her ne kadar kırıl olmalıya hakkı var ise de yaşının çok ilerlemiş bulunduğunu, şuurunun bozuk olduğunu ve bundan başka Avusturya, Fransa tarafını iltizam eylediği için kendisinin kırıl seçilemeyeceğini, esasen Rus kuvvetlerinin Lehistanda bulunmalarının sebebi, ecnebi nüfuzu ile birinin kırıl seçilmemesi meselesiyle ilgili bulunduğunu, Babıâliye izaha çalıştı. Prusya elçisi de aynı mealde bir notayı Babıâliye sunmuştu⁵⁰. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti ne yapacağını kestiremiyordu. Gerçekten, on dört vatanperverin imzasını taşıyan⁵¹ bir müracaatnameyi beraberinde getiren Stankiewicz, Leh kiralının mağnalar arasından seçilmesini ve Rus kuvvetlerinin Lehistandan uzaklaştırılmasını istiyordu. Babıâli bu müracaata o kadar ehemmiyet verir görünmemekle beraber, Rus elçisi Obreskof'a bir nota vererek Lehistanda yapılacak kırıl seçimine herhangi bir ecnebinin müdahale etmesini ve asker bulundurulmasını yumuşak bir lisanla protesto etti.

⁴⁶ Aynı vesika.

⁴⁷ Aynı vesika.

⁴⁸ M. Kesbi, İbretnuma-yi Devlet, S. No. 29-30.

⁴⁹ Aynı eser.

⁵⁰ M. Kesbi, İbretnuma-yi Devlet S. 39-30.

⁵¹ İbretnuma-yı Devlet adlı kitapta bu müracaatnameyi 15 kişilik bir heyetin getirdiği yazılıdır. Bak. S. 29-30.

Öte yandan da Leh vatanperverlerine aralarındaki ihtilâfa bir son vermeleri lâzımgeldiği, soğuk bir dille ihtar olundu⁵². Fakat her şeye rağmen Osmanlı devlet adamları, Polonya meselesi üzerindeki hassasiyetlerini gizliyemiyorlardı. Tehlikenin her an biraz daha arttığını gören ve Polonya meselesi üzerinde Rusya ve Rusyanın ortak olarak hareket ettiklerine inanmış bulunan Babîâli, her iki devlet elçisini davet ederek sorguya çekmeyi münasip buldu. Bu sorular ve cevaplar elimizde mevcut bir belge de yazılıdır⁵³. Büyük bir değer taşıyan bu belge, diplomasi tarihinde eşine çok az rastlananlardandır. Rusya ve Prusyanın o tarihlerdeki iki yüzlü siyasetlerini, desisel ve bilekâr hareketlerini izah etmesi itibarıyla belki de eşsizdir. Bu belge baştan aşağı bir yalancılık mecmuasıdır. Vesikanın iki kahramanı da Obreskof ile Prusya elçisi Bexsin'dir. Şimdi bu yalancılık şaheserini sual ve cevaplarıyla ele alıyorum.

İki devletin elçisiyle yapılan bu konuşma, Poniatowski'nin kiralığa seçildiği 1764 yılında yapılmıştır. Fakat vesikadan anlaşıldığına göre Ponatowski henüz kiral değildir.

Önce, devletleriyle Osmanlılar arasında olan dostluğun bozulmasını Osmanlıların arzu etmediği, bir sebep olmadıkça bu dostluk ve barış şartlarının asla Osmanlılarca bozulmayacağı elçilere söylenerek söze başlandı. Bunun üzerine elçiler :

Kendi devletlerinin de dostluk şartlarına riayet ve günden güne de bunun artmasını arzu ettiklerini, muahede ve anlaşma hükümlerine az da olsa aykırı hareket etmiyerek şimdiye kadar beyannamelere muhalif bir tek iş yapmadıklarını, Osmanlı devletinin hatırına riayet etmeğe en yüksek şekilde dikkat ve ihtimam eylediklerini yemin ederek bildirdikten sonra sözlerine şu suretle devam eylediler :

Mademki Devleti aliye tarafından "Hüsn-i teveccühe,, aykırı bir hal zuhur eylemeyecektir. Öyle ise devletlerimiz tarafından da hal ve istikbalde uygunsuz bir hareket olmayacağı taahhüt ve tasdik eyleriz. Mümkün olsa bu hususa dair kanımızla imza eylediğimiz bir senedi de verebilirdik dediler. Bundan sonra kendilerine ilk soru soruldu.

Kırım Hanı tarafından verilen malûmata göre Ruslar, Çerkezlere ve Kabartay halkına tasallut eylemişler, aynı zamanda Dağıstan yolunu da kapatmışlardır. Bunun sebebinin izahı istenince, Rusya Kapı Kethüdası, iki devlet tarafından kabul olunan ahitname ve hudutnâmelere asla aykırı hareket edilmiş değildir. Kabartay halkına Rusyanın tek bir tecavüzü yoktur. Bu, doğrudan doğruya iki devletin arasını açmak ve nifak sokmak istiyenlerin bir uydurmasıdır. Dağıstan yolu da kapatılmış değildir. Herkes oradan serbestçe geçebilir. Yalnız her devlete olduğu gibi

⁵² B. Sıtkı Baykal, Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alâkası, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi yıllık çalışma dergisi, sayı: 1.

⁵³ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye. No. 3104.

gelen ve geçenlerin emlak ve eşyasından gümrük geçit parası alınmaktadır. Dağıstan ve Lezki ahali de Rusyadan geçerlerken bu parayı vermeleri icabeder. Vermiyenlerin geçmesine mani olunur. Bu, yalnız onlara değil, herkese göre böyledir diyerek birinci sorunun cevabını vermiş oldu. Bundan sonra Osmanlılar sözü asıl konuya naklederek Lehistan meselesini ortaya koydular ve elçiye :

Vaktiyle verdiğin beyannamede Lehistanın serbestiyet şartlarına riayet edeceği yazılı olduğu halde, şimdi bu şartları lağvetmek ve kendi arzusuna göre orada kanun ve kaideler koymağı düşünmek neden icabediyor? diye ikinci suallerini sordular. Elçi buna da şu suretle cevap verdi :

Vaktiyle verdiğim beyannamede olduğu gibi bugün de Rusyanın arzusu, Lehlilerin eskidenberi devam edegelen serbestiyet şartlarına ihtimam ve bunların yerine getirilmesi ve ipkasıdır. Rusya bunun aksini düşünse, yani bunlardan bir tanesini ilgaya kalkışsa bile, bütün Leh Cumhuriyeti ve ayanları buna muhalefet ederler. Binaenaleyh bu işler Devlet-i aliyyeye yanlış aksettirilmiştir. Halbuki hakikat şudur:

En eski zamandanberi, Lehistan hazînesini idare edenlerin, yani Defterdarların her sene hesapları rüyet edilir, irad ve masraf tahkik ve temyiz olunur. Aynı zamanda Baş Hetman'ın idaresinde bulunan 12.000 kişilik askerî kuvvetin tam silâhlı ve hallerinin müreffeh olup olmadıkları da yoklanır. Bu söylediklerimizle beraber daha birçok devlet umuru ve eski şartlara riayet edilip edilmediği de incelenir. Bütün bunların tetkik ve tahkiki için Leh Cumhuriyeti ve ayanları aralarında 42 kişilik bir heyet seçmişlerdir. İşte bu keyfiyet, serbestiyet şartları lâğvolunuyor şeklinde şuyû bulmuştur. Bundan başka her sene bir divan ve üç senede ayrıca büyük bir divan toplanarak bütün Leh işleri burada rü'yet olunur. Halbuki ölen kiral buna riayet etmemiş ve en eski Leh âdetlerinden birisi de terkedilmiş, bu suretle Leh Cumhuriyetinin bütün nizamları muhtel olmuştur. Yeni nasbolunacak Kiral'ın bu maddeyi tekrar kabul eylesini ve icrasını bütün Lehliler ittifak ederek istemişlerdir. Yukarıki şekillere göre devletin bütün umuru, Leh Cumhuriyeti elinde demektedir. Ve Kirallara tahsis olunmuş birşey yoktur. Hakikati bilmiyenler, bunu kiralın istiklâline doğru atılmış bir adım telâkki eylemişlerdir. Bu maddede Rusya'ya isnat olunacak bir nokta mevcut değildir; doğrudan doğruya Lehlilerin kendilerini ilgilendirir diyerek sözünü bitirdiği vakit her iki elçi yukarıda söylenenleri harfi harfine tasdik eylediler. Fakat aynı konu üzerinde sorulacak daha bir sürü sorular vardı. Onun için Osmanlıların yukardaki suallerini tamamlayan ve kendilerince en mühim addedilen başka bir soruyu, yani Rusya'nın, Lehistan'a neden asker soktuğunu elçiden sorduklarını görüyoruz. Fakat Obreskof böyle suallere maruz kalacağını herhalde çok daha evvelden kestirmiş olduğu için bunların cevaplarını hazırlamış bulunmaktadır. Ona da kolayca şu şekilde cevap verdi:

Lehistan'ın bütün askerî kuvvetinin Baş Hetman idaresinde bulunduğunu biraz evvel söylemiştim. Fakat 600 kişilik bir kuvvet hassa askerî makamında kıral sarayında bulunur. Bunlar Cumhurun bütün işlerinin muhafızdırlar. Leh Baş Hetmanı, son defa Mayıs'ta toplanan mecliste fikrinin kabul edilmediğini yani August II 'ün oğlunun kıral yapılmadığını görünce münfail olmuş, kendi idaresindeki kuvvetlerle beraber bu 600 kişiyi de alıp Macaristan tarafına gitmişti. Bu yüzden Leh Cumhuriyeti ve kıral vekili askersiz kalmıştır. Halbuki Rusya devleti, eskidenberi Lehlilerin serbestiyet şartlarına "zamin ve kefil,, bulunmaktadır. Aynı zamanda Lehliler, Rusya'dan asker dahi istemişlerdir. Bu sebeplerden dolayı topu, cephanesi olmıyan 6000 suvari, 1000 kazak askerî gönderilmiş, idareleri de Lehlilerin eline verilmiştir. Bundan maada yine Leh kanunlarını müdafaa emeliyle bir miktar Rus askeride Litvanya taraflarına gönderilmiştir. Bunun haricinde Lehistan'da bir tek Rus neferi mevcut değildir, dedi. Prusya elçisi de onu tasdik eyledi. Fakat hemen sorulan ikinci bir soru, Rus elçisini biraz şaşkınlığa uğratmış olsa gerektir. Çünkü derhal inkâr yoluna sapmış, fakat böylelikle işin içinden sıyrılamıyacağını anladığı içindir ki birtakım izahlara girişmek mecburiyetinde kalmıştır. Soru şu idi:

Devlet-i aliyye hududuna yakın Kamenice Kalesini Rus askerinin kuşatmak istediklerini, bu askerî kuvveti ikmal için geriden daha bir çok kuvvetlerin geldiğini haber aldık. Buna neden lüzum görülmüştür? ve neden vaziyetten Devlet-i aliyye haberdar edilmemiştir? Obreskof buna karşı :

Bundan haberim yok. Hakikaten böyle bir şey varsa devletim beni haberdar edilecektir. Zaten birkaç güne kadar Rusyadan Ulaşımız da gelecektir. Buna dair bir haber varsa Devlet-i aliyyeyi derhal haberdar ederim. Fakat bu haberin doğruluğundan şüpheleniyorum deyince: kendisine, Rus generali tarafından Hotin Muhafızına gönderilmiş olan bir mektup gösterildi. Rusya Kapı Kethüdası ve Prusya elçisi bu mektubu incelediler. İnceleme esnasında belki de nasıl cevap vereceklerini düşünmüş olan elçiler, eskidenberi Rusya tarafından Bender, Hotin ve diğer mahallere kâğıt yazıldığı vakit Rus yazısı ve Rus diliyle yazılırdı. Halbuki bu mektup Leh lisanı ve yazısıyla yazılmış, imza da Fransızca atılmıştır. Bunun elbette bir manası vardır, dedikleri vakit kendilerine, mektubun sahteliğinden mi şüphe ediyorsunuz denilmiş, onlar da "ne sahte ne de doğrudur diyebiliriz ., Çünkü meçhul bir şeydir dedikten sonra Rus elçisi söze devam ederek : Şayet mektup sahte değil ise, o takdirde Rus askerlerini Kamanıçeye Lehliler göndermiş olsun gerektir. Çünkü Lehistan'da bulunan Rus askerlerinin idaresi Lehlilere tevdi edilmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh Rus generalinin dostluk iktizası ve Hotin halkının heyecanlanmaması için hulus arzulemek üzere böyle hareket etmiş olması ihtimalden uzak değildir. Lehlilerin buraya niçin

Rus askerlerini gönderdiklerini bilmiyorum. Fakat olsa olsa şundan ileriye gelebilir :

Kamaniçe kalesinin muhafızları Leh Başhetmanının idaresi altındaki askerlerden ve Hetmanın tayin eylediği komutanlardan mürekkeptir. Cumhurun reyî hilâfına yabancı birinin kiral nasbedilmesine yardım etmesinler diye Cumhura tabi olmalarını temin etmek kasdıyle üzerlerine asker sevk edilmiş olabilir. Çünkü, Kamaniçe kalesi sağlam bir kaledir. Buraya sığınacak olan muhalifler, Cumhurun işlerine hâlel verebilirler. Bunun haricinde başka bir şey olamaz, Kamaniçe'ye veya Leh topraklarından her hangi bir kısmına tecavüz eylemek, verdiğimiz beyannamelere muhalefettir. Bundan başka bu keyfiyet Devlet-i aliyye, Prusya ve Leh Cumhuriyeti ile aramızdaki anlaşmaların bozulmasını intaç edebilir. Bu tarzda bir hareket ise "erbab-ı akl ü temyiz indinde,, tecviz olunacak bir hareket değildir. Allah göstermesin, Rusya devleti, bütün devletlere beyanname vermişken bunun aksini, namussuzluk ve arsızlık telâkki eylediği için asla kabul eyliyemez diye sözünü bitirir bitirmez Prusya elçisi de "Kemal-i hırs ile tasdik eylediğinden maada iptida-i emirde Rusya devletinin hasmı Prusya kirali olurdu,, demiştir. Nihayet söz Poniatowski'ye intikal ettirilerek, Rusya devleti Poniatowski'yi Leh kiralını Leh Cumhuriyeti ittifakiyle Lehlilerden olmak şartı varken, buna neden tevessül olunmuştur diye 4 üncü sual de kendilerine soruldu. Rusya Kapıkethüdası, bunu tamamiyle reddeylemiş ve sözlerine şu suretle devam eylemiştir:

Rusya devleti hiç kimseyi iltizam eyliyecek değildir, hiçbir kimseyi de zor ile kiral tayin ettirmek emelinde bulunmamaktadır. Esasen bu maddenin asla zora tahammülü yoktur. Çünkü, bunun için bütün Cumhurun âyân ve kibarlarının, baştan başa kasaba ve köy sergerdelerinin ittifakı şarttır. Kiral seçimi sırasında bunların sayısı yüz bine varır. Bu kadar insanı ne kandırmak, ne de zorlamak mümkün değildir. Faraza, Rusya böyle birisini iltizam eylese, müttefiki bulunan Prusya buna razı olmaz. Aynı zamanda seçim sırasında seçicilere, filân şahsı kiral yapacaksınız denilse bile, bu teklifi hepsinin kabulü şarttır. Bazıları bunu istemeseler kiral nasbolunamaz. Vaktiyle böyle hareketler vaki olmuş, fakat bilhassa Baş Hetmanlar bundan gücenerek başka devletlere sığınmışlardır. Bundan başka, Lehliler bugün kiral seçimi meselesinde müttefik değildirler. Başlıca iki partiye ayrılmışlardır. Hattâ Devlet-i aliyye dahi ittihat etmelerini temin maksadiyle Lehlilere "nasihat yollu,, mektuplar göndermiştir. Bir kısmı bu nasihatleri dinlemiş, fakat Fransa ve Saksonya'ya tâbi olan kötü niyetliler bunu nazarı dikkate almamışlardır. Hâlâ Baş Hetman Macaristan'a, Prens Radzivi de Devlet-i aliyyeye iltica eylemişlerdir. Bunlar, ve bunlara mümasil olanlar, vaki olmıyan şeyleri ortaya atarak iki devlet arasını açmak, sonra da aracılık ederek iki devleti anlaşdırmak gayesini güdüyorlar. Bundan maksatları, bu esnada kendi menfaatlerini temin eylemektir. Allah bu iki devlete ha-

yırlı olmıyanların ümitlerini boşa çıkarsın demiş ve Prusya elçisi de kendisini tasdik eylemiştir. Obreskof sözlerine devam ederek :

Elhamdülillah, Devlet-i aliyye bütün devletler arasında mümtazdır. Ve Rusya arazisine muhtaç değildir. Rusya devletinin dahi Devlet-i aliyyeye karşı bu hususta bir arzusu yoktur. İstedığı şey, dostluğun devamı ve bir düzende durmasıdır. Ben kölenize gelince :

Devlet-i aliyye nezdinde gerçi Rusya Kapıkethüdasıyım. Ancak Devlet-i aliyye sayesinde çoluk çocuğumla beraber burada kendi vatanımdan ziyade müsterihim ve Devlet-i aliyye'nin, nimetleriyle "perverde,, olduğumu biliyorum. Eğer Rusya devletinin, Osmanlılar hakkında suikastı değil, su-i zannı olduğuna kani olsam, derhal Kapıkethudalığını terkeylerdim diyerek yemin ile sözlerine nihayet verdiği esnada Prusya Elçisi de : Ben ve kiralım dahi bu maddeyi tekeffül etmiş bulunuyoruz. Aksi zuhur ettiği takdirde ben dahi elçiliği terkeylerdim demiş ve yemin eylemiştir.

Devlet-i aliyyeye Rusya hakkında yersiz haberler verenlerin Leh muhalifleri olduğu muhakkaktır. Fakat söyledikleri kamilen yalandır.

Bundan sonra Prusya elçisine:

Prusya kiralı, kardeşinin Saksonya "Kıralzadesine vermek ve askerleriyle ona yardım ederek Leh kiralı yapmak istiyormuş. Bu doğru mudur şeklinde bir sual soruldu, elçi gülümsüyerek:

Ne münasebet. Evvelâ bu izdivaç olamaz. Çünkü evleneceklerin mezhepleri ayrı ayrıdır. İkincisi, yabancı birisinin Leh kıratlığına getirilmemesini taahhüt ederek Devlet-i aliyyeye ve diğer devletlere beyan-nameler vermişken, aksine hareket imkânsızdır. Bu takdirde bütün devletlere "vesile-i ta'n ü teşni,, oluruz. Evlenme işinde bir yanlışlık olsa gerektir. Hakikat şudur: Prusya kiralı, veliaht olan kardeşinin oğluna, kendi akraba ve mezheptaşlarından Wölfenbüttel dükasının kızını almak işiyle meşguldür. Yukarki haberin bundan galat olması ihtimali vardır. Mesele bundan ibarettir. Bunun dışında söylenenler kamilen uydurulmuş şeylerdir dedi. Bundan sonra sorular tekrar Rus elçisine tevcih edildi ve Kamanıçe'ye gelen Rus askerlerinin Devlet-i aliyye hududuna yaklaşmıyacakları ve dostluk şartlarına riayet edecekleri bizce tahmin olunmakla beraber, bu hadiseden haklı olarak huduttaki ahali telâşa düşebilir. Bundan dolayıdır ki, Hotin kalesinin, tarafımızdan tahkim edilmesi icabeder denildi.

Obreskof buna pek ehemmiyet atfetmedi; hatta memnun göründü. Ve vaktiyle Özi kalesine asker gönderildiği zaman Rusya haberdar edilmişti. O zaman sevgiye ve dostluğa bir vesile telâkki edilen bu hadise, devletimi çok memnun eylemişti. Devlet-i aliyyeye itimadımız olduğu için hudutlarını takviyede bir beis görmeyiz. Eskiden olduğu gibi yine bundan Rusya haberdar edilirse, ikinci bir memnuniyete sebebiyet vermiş olur dedi. Ve başka bir suale intizar eyledi. Gerçekten, sual sorulmakta gecikmedi.

Bir meclisde Fransa elçisi, Lehlilere dair konuşurken, Rusya ve Prusya devletleri, Lehistanda kıral seçiminin bir gün evvel intaç edilmesini neden bu kadar acele olarak istiyorlar? Halbuki eskiden bu iş, yıllarca uzardı. Yine böyle olsa sanki ne olur? demiş olduğunu işittik:

Bu sorunun cevabını da vermekte müşkilâta uğramıyan Obreskof, Lehistan, Fransaya çok uzaktır. Onun için, Lehistanda olacak dedikodular onlar için önemli sayılmamaktadır. Hattâ uzun zaman bir kıral seçilmese bile, Fransa bundan menfaatler de temin edebilir. Halbuki, Devlet-i aliyye, Rusya ve Prusya için vaziyet böyle değildir. Kıral işinin bir an evvel halli bu üç devlet için hayırlıdır, dedikten sonra iki elçi son olarak fikirlerini su suretle ortaya koydular:

Rusya hakkında Devlet-i aliyyeye nasıl birçok uydurma havadis-veriliyorsa, aynı suretle Devlet-i aliyye aleyhinde Rusya ve Prusyaya da böyle haberler geliyor. Fakat Devlet-i aliyyenin hareketleri bizce malûmdur. Onun için devletlerimiz bu haberleri nazarı dikkate almamaktadır. Lâkin Lehliler, bu yalan haberlere belki itimat edeceklerdir. Çünkü, muhalif bulunan Prens Radziwill, Devlet-i aliyye tarafından kabul edilmiş ve eski Leh elçisinin "tayinat,, ı kesilmiş, fakat memleketine git diye de kendisine bir şey söylenmemiştir. Aynı zamanda Cumhurun ittifakiyle gönderilen Leh elçisi dahi İstanbul'a kabul olunmamıştır. Bu sebeplerden dolayı Lehliler vesvese içindedirler, diyerek sözlerini bitirdiler.

iki elçinin ileriye sürdükleri son fikirlere Osmanlıların verdiği cevap da şu oldu :

Prens Radziwill'e Devlet-i aliyye "tayinat,, verip ağırlamadı. Memleketinden firar edip hudutlarımıza gelen bir adamı, düşman dahi olsa kovamayız. Eski Leh Kapı Kethüdasına gelince :

Kendisi gidip gitmemekte serbest bırakıldı. Ona da kalk git demek münasip olamaz. Ötedenberi Leh elçileri İstanbul'da ikamet etmemektedirler. Sonra, ortada henüz bir kıral da mevcut değildir. Binaenaleyh Cumhur tarafından tayin edilen yeni elçinin gelmesi uygun görülmemiştir. Yeni kıral nasbolununca, Cumhurun ittifaklarıyla gönderilecek elçi elbette kabul olunur. Eski Kapı Kethüdasının kabulü de, kıral hayatta iken olmuştur⁴¹.

Burada vesika sona eriyor. Şimdi anladıklarımızı maddeler halinde tesbite çalışalım.

1. Rusya ve Prusya, artık Leh meseleleri karşısında birlikte hareket ettiklerini gizlememektedirler. Lehistan hakkındaki düşünceleri aynıdır. Bu fikir birliği Osmanlılar tarafından bilinmiş olmalıdır ki her iki devletin elçisi aynı zamanda sorguya çekilmiş ve Lehistan hakkındaki düşüncelerinde müşterek noktalar bulunmağa çalışılmıştır.

2. Obreskof, devletin Lehistan'da yaptığı şeyleri gizliye bilmek

⁴¹ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, hariciyye No. 3104.

kasdiyle çok kurnazca hareket etmeğe mebur kalmış, Leh işlerine kendileri müdâhale etmemişlerdir, eğer müdahale mevcutsa, bunun sebepleri açıktır. Lehistanda bozulmuş olan kaideleri ihya etmek ve bunları yeni kiralın kabul etmesini temin eylemek maksadiyle harekete geçilmiştir. Çünkü Ruslar, bu kaide ve âdetlere kefil ve zamindirler. Bu suretle Lehistanda yapılan toplantılar ve askerî müdahaleler izah edilmiş ve konulacak yeni nizam ve kaidelerin başka suretle tefsirlerine imkân bulunmuştur.

3. Lehistan'da mevcut olan Rus askerlerinin orada neden ve ne için buldukları da bazı sebeplere atfedilmiş, ezcümle Leh Baş Hetmanının ihaneti yüzünden askersiz kalmış olan Leh Cumhuriyeti, fesatçıların zararı dokunmaması, daha doğrusu Lehlilerin serbesiyet şartlarına kimse tarafından tecavüz edilmemesi için oraya asker gönderilmek lâzımgelmıştır. Bunların sayısı gayet azdır. Hem bu askerlerin gönderilmesini bizzat Lehliler talep eylediklerine göre Rusya'ya ait bir iş olarak telâkki edilmemelidir. Şu halde Rusya bundan dolayı bir suç işlendiğine inanmamaktadır.

4. Kamanıçe kalesinin kuşatıldığı haberini tamamiyle yanlış bir mecraya sevketmeye uğraşmış olan Obreskof, bunun sebeplerini de kendince izah eylemiştir. Halbuki Kamanıçe, Lehistan'ın en kuvvetli kalelerinden birisidir ve Osmanlı hudutlarına pek yakındır. Lehistan işlerine karşı yakın bir ilgi gösteren Osmanlı hükümeti, belki daha ileriye de gidebilir; yâni bu yüzden bir savaş dahi açabilir. Bu takdirde, Osmanlı hududu üzerinde sayabileceğimiz bu kaleyi Osmanlı topraklarına tecavüz etmek için bir ileri karakol gibi kullanmak isteyen Rusya bunu işgal etmeği faydalı bulmuştur. Geriden daha birçok toplu, tüfekli kuvvetlerin de gelişi, bu tahmin ve anlayışımızı takviye eder mahiyettedir. Obreskof'un ihtimal bu vaziyetten haberi yoktur; yani Kamanıçe'nin işgal edildiğini bilmiyordu. Veyahut biliyordu da bunu gizlemek imkânlarını aradı. Fakat kendi generallerinden birisinin mektubu gösterilince, artık bu vadide fikir yürütmeğe imkân olmadığını takdir eylemiş olan kurnaz diplomat, bu ana kadar uydurduğu yalanlara bir yenisini daha katmakta zorluk çekmedi. Mektubun yazılışında bir dostluk olduğunu ve böyle kabul edilmesi icabettiğini kuvvetle müdafaa eyledi. Kalenin kimin tarafından kuşatılabileceğini ve onların da bunu niçin yaptıklarını izahta pek de müşkilât çekmedi. Bu zeki ve kurnaz öğrenci, imtihan edicilerinin ihtimal gafletinden istifade ederek nazariyesini onlara, doğru olarak göstermeye çalıştı. İstinat ettiği nazariye, sual soranların fikirlerine o kadar uygundur ki yanlış olduğunu anlasalar dahi hakikatin o şekilde olmasının: arzu ettiklerinden dolayı, ihtimal kabul etmiş göründüler. Çünkü, Obreskof'a göre, Kamanıçe'nin kuşatılmasından maksat, Lehistanda yürürlükte bulunan kaidelerin bozulmaması ve yabancı birisinin kiral olmamasıdır. Bunun böyle olmasını Osmanlılar da arzu etmiyorlar mı idi? öyle ise elçi, Rus askerlerinin Osmanlı hudutları yakınlarına kadar gelmesini ustalık

ve maharetle idare etmiş, bununda bir tehlike arzeyelemediğini, bu işin sırf Lehisana ait bir mesele olduğunu iddia ederek esas maksadı gizlemeye çalışmıştır. Halbuki Poniatowski'nin davetiyle gelen bu askerler Rusyanın Warszowa elçisi Repmne'nin emriyle hareket ediyor, en müstahkem kaleleri Leh askerlerinden ve subaylarından tecrit ederek oralarak yerleşiyorlardı⁴² Bu açıkça Lehistanın işgal demektir. Şu halde Rusya iki işi birden başarmaya, yani hem Leh topraklarını elde etmeğe, hem de ileride Türk topraklarına doğru atacağı adımı kolaylaştırmak üzere Osmanlı sınırlarına yaklaşmaya çalışmaktadır. Elçi aynı mesele üzerinde o kadar hassasiyetle durmuştu ki, talâkatı kâfi gelmemiş, söylediği şeylerin aksini yapmanın namussuzluk olacağını ortaya atarak müdafaa ettiği tezin doğruluğuna Osmanlıları inandırmaya uğraşmıştır. Prusya elçisinin de iştirak ettiği bu müdafaa tarzının biraz sonra nasıl iflâs eylediği yani iki elçinin sözlerine tamamiyle aksi hadiseler meydana geldiği görülmüştür.

5. Poniatowskinin seçilmesi için Rusların asla çalışmadıkları iddia edilmiş, bu şahsı iltizam eyleseler dahi, imkânı olmayacağı ileri sürülmüştür. Öyle ya 100.000 kişilik bir seçici kütleyi ne cebre, ne de kandırmaya imkân vardır. Bu ve buna benzer bir takım inandırıcı delillerle Osmanlılar avutulmaya uğraşmıştır. Gerçi her hangi bir şahsın Leh kirali seçilebilmesi için Cumhurun ittifakı şarttır. Fakat Rus baskısı altında olacak bir seçimde ittifakın husule gelmesi pek tabiidir. Silâhtan mahrum 100 bin kişilik kuvvetin silâhlı küçük kuvvetler karşısında boyun eğdiği herkesçe malûm olan bir keyfiyettir. Aynı zamanda lehlilerin büyük bir çoğunluğu Rus taraftarıdır. Muhalif olanlara gelince:

Başlarında bulunanları ve ileri gelenleri Rus korkusundan muhtelif memleketlere sığınmışlardır. Lehistanda kalıp da Ruslara muhalif olanların ise zafiyetleri muhakkaktır; ezilmeleri de zor bir şey sayılmasa daha doğru olur. Bununla beraber Obreskof bir Osmanlı müdahalesini önlemek için mütemediyen yalan ve hileye sapmaktadır. Çünkü inkâr ile hile, onun en büyük silâhı, hadiseleri başka kalıba sokarak yalan söylemek en büyük marifetidir. Onun için, duyulan haber baştan başa yalandır, Fransanın, Saksonyanın, Prens Radziwill ve Leh muhalifleri safsatalarından ibarettir. Halbuki Ruslar ve Prusyalılar Panlatowski'nin kiral seçilmesine aralarında karar vermiş bulunmaktadırlar. Elçilerin bundan haberi olmamaları düşünülemez. Şu halde Obreskof ve Bex'in in olayları, bile bile bu kadar tahrife uğraşmamaları, karakterleri hakkında bize en iyi fikirleri verebilir. İki de birde elçiler, devletlerinin ittifakını, ve aralarındaki anlaşma gereğince leh topraklarına kendileri tarafından tecavüzün imkânsızlığını, biri böyle bir şey düşünse bile diğerinin buna razı olmayacağını söylüyorlar. İlk bakışta doğru gibi

⁴² Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi Hariciyye, No. 6903.

görünen bu iddianın biraz tetkik edilirse derhal çürüklüğü meydana çıkar. Lehistan işleri üzerinde daha evvel bu iki devletin anlaşmaları için artık aralarında ihtilafli bir nokta mevcut değildir. Onun için biri konuşuyor, diğeri tasdik ediyor.

6. Elçiler, söyledikleri sözün aksi çıkacak olursa, elçilikten ayrılabacaklarını iddia ediyorlar. Bu riyakârlığın, hilenin ve yalancılığın şaheseridir. Çünkü, 1768 seferi başladığı vakit, hattâ Lehistan taksime uğradığı anda da Obreskof İstanbul'da elçi idi.

7. Osmanlılar, Kamançe kalesini kuşatılma hadisesinin izahını pek yerinde bulmamış olmalıydılar ki, mukabele olmak üzere Hotin kalesinin tahkimini ileriye sürdüler. Fakat Obreskof yine fevkalâde bir maharetle Osmanlıları okşamayı muvafık bulmuş, bu halden Ruslar haberdar edilirse büyük bir memnuniyet hasıl olacağını söylemiştir. Yani Osmanlıların yapacağı bir tahkim işini yine Osmanlılar tarafından, Ruslara açıkça bildirmesini temine çalışmış, bir taraftan da bunda bir beis olmadığını lakayt kalışı ile anlatmak istemiştir.

8. Lehistan kiralının bir an evvel seçilmesini Osmanlılarca da zarurî olduğunu iddia ederek Lehistanda yalnız bu bakımdan devam edip giden karışıklıkların, kendi aleyhlerine tecelli eylememesini önlemeye çalışmıştır.

9. Prens Radziwill'in kabulünü buna mukabil Leh elçisinin kabul edilmeyişini iki elçi Osmanlıları tenkit için bir vesile ittihaz etmişlerdir. Çünkü Prens Radziwill'in durmadan Osmanlıları bu iki devlet hakkında uyanıklığa teşvik eyleyeceği muhakkaktır.

10. Osmanlılar, Leh elçisinin neden kabul edilmediğini izah etmişler, fakat bilhassa bir nokta üzerinde durmuşlardır. Leh kiralı intihap edilmeli ve Cumhurun intihabiyle bir elçi gönderilmeli. Ancak o zaman kabul olunabilecektir. Böyle olunca, Osmanlılar istikbalde bu işlere müdahale için açık kapı bırakmışlardır. Yani yalnız Leh kiralının seçilmesini kâfi görmemişler, gelecek elçinin hem kiral, hem de cumhurun ittifiakiyle gönderilmesini şart koymuşlardır. İstanbul'da bu siyasî faaliyet sürüp giderken Lehistanda da işler Rusların istediği şekilde geliyor, yani Rusların baskısı altında Katerina'nın gözdesi Panistowski Leh kiralılığına getiriliyordu. Bundan başka Ruslar ve Prusyalılar Lehistanda mezhep serbestisini ve siyasî eşitliği ileri sürüyor, Veto hakkının kaldırılmasını istiyorlardı⁵⁴. Aynı zamanda Ruslar hudutları düzeltmek bahanesiyle Leh topraklarında birçoğunun Rusya'ya terkini, kendileriyle tedafü ve tahaffuzî bir muahede imzalamasını da ortaya atınca⁵⁵ Lehliler arasındaki muhalefet birdenbire büyüdü ve çarpışmalara sebep oldu. Ruslar, çıkan karışıklığı bastırmak ve Paniatowski'nin yardım isteğini karşılamak üzere Lehistan'daki kuvvetlerini artırdılar. Bunların

⁵⁴ Alber Sorel (Y. Ziya) XVIII ci asırda meselei şarkiye ve Kaynarca muahedesini s. 29.

⁵⁵ Cevdet tarihi, c. 6. s. 81 - 83.

baskısı altında Diyet meclisi yukarıda söylediğimiz şartları kabule zorlayınca, Potockinin başkanlığı altında gruplanmış olan millî katolik partisi yardım istemek üzere tekrar Osmanlılara başvurmağa mecbur oldu⁵⁶. Yardımın sağlanması için de İstanbul'a Yakup (Jacob)adlı birisi gönderildi⁵⁷. Yakub'un Babîâliye sunduğu bir takrirden Rusların Lehistanda göttükleri siyaseti pek açık olarak anlamak mümkündür. Bu vesikada söylendiğine göre⁵⁸:

Moskof askerlerinin Lehistana girmesine Lehliler katiyen razı değildilerdi. Fakat Leh kiralının rusçu bir siyaset gütmesi durumun bu şekle girmesine sebep oldu. Ruslar aynı dostluktan faydalanarak Lehistanı büsbütün elde etmek fikrini de taşımaktadırlar. Bunun için de şu bahaneleri icat etmişlerdir:

Lehistanda eskidenberi devam edegelen birtakım nizam ve kanunlar vardır. Güya son zamanlarda bunlara riayet edilmemeye başlanmıştır. Fırsatı kaçırmak istemiyen Rus imparatoriçesi, Leh serbestisine nazareti olduğunu ileri sürmüş ve bir zamandanberi bozulmuş olan nizam, kanun ve kaideleri tashih etmek ve eski haline koymak için güvenilir bir elçi ile bir miktar asker göndereceğini bildirmiştir. Aynı zamanda mayısta toplanması mukarrer olan cemiyete gelmeleri için Leh kiralına, Hetmanlara ve "iskemle beylerine,, birer mektup göndermiştir. Leh kiralı ve Rus taraftarı birkaç Boyar ile birkaç "müfsid,, Rusların dost olduğuna kanaat getirmişler, hattâ bir kısım Lehlileri de kendi taraflarına çekmeğe muvaffak olmuşlardır. Daha önce kararlaştırılmış olan mayıs ayındaki içtimaa müdahale etmek niyetiyle Ruslar zahiren elçi ve fakat hakikatte 60.000 askerinin başında bulunan Repninei, Warsowa'ya bir kısım askerlerini de memleketin diğer parçalarına yollamışlardır. Bundan sonra Boyarların ve söz sahiplerinin evleri basılmış, bu müşavereye katılmak istemiyenlerin mallarının zaptedileceği ve kendilerinin de öldürüleceği bildirilmiştir. Warsowa'ya getirilen bu insanlara, Rus imparatoriçesinin akıl ve hayale sığmayan teklifleriyle dolu bir senedi imza ettirmek istenmiştir. Bu senette yeni birtakım kanun, nizam ve kaideler vardır. Senedi imza etmekten kaçınan Leh ricalinden bir kısmı hapsedilmiş ve bir kısmına da zorla bu senet imza ettirilmiştir, Fakat "bu müşaverede,, zor olduğu düşünülerek şubatta ikinci bir toplantı yapılması kararlaştırılmış, bu toplantıda da bu senedi imzalamayanlar olursa derhal öldürülecekleri ifade olunmuştur. Aynı

⁵⁶ Bekir Sıtkı Baykal, Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alakası. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yıllık çalışma dergisi, Sayı 1.

⁵⁷ Ahmet Resmi Efendi, Hulâsat-ul-itibar. S. 10 da yardım talebini havi mektubu Potonowskinin getirdiğini yazıyor. Fakat bu daha sonra gelen bir mektup olsa gerektir.

⁵⁸ Bu vesika Başvekâlet Arşivinde Cevdet tasnifinin hariciye kısmında 6903 numarada kayıtlıdır, Baş tarafında (Leh Cumhuriyeti tarafından tahrirat ile Devlet-i Aliyyeye meb'us Yakubun takriridir) ibaresi yazılıdır.

zamanda, Hetman, İskemle beyi ve Piskoposların hapisten çıkmalarına müsaade olunmamakla beraber ele geçmiyenleri de takibe başlanmıştır. Leh subaylarının maiyyetinde kalelerde muhalif olarak bulunan Leh askerleri kovulmuş ve yerlerine Rus askerleri yerleştirilmiştir. Bu suretle, Ruslar âdeta Lehistanı zaptetmişler ve Devlet-i aliyye hudutlarına üç dört saat mesafeye kadar yaklaşmışlardır. Yaptıkları fenalıkların ortaya çıkmamasını sağlamak maksadıyla bütün tedbirleri almış olan Leh düşmanları, bu arada Kırım hanı tarafından gönderilen adamları çok çok ağırlamışlar ve "müşavere,, başlamadan geri çevirmeye muvaffak olmuşlardır. Rusların amaçları, birtakım hilelere başvurmak, Lehistanı zapt etmektir. Bugün Lehlilerin, malları ve canları ile alâkalan kalmamıştır ; Rusyanın elinde esir gibidirler diye devam eden takririnde Yakup, nihayet sözü Osmanlı yardımına getiriyor ve bu yardımı da şu suretle rica eyliyor:

Eskiden beri komşuluk haklarına riayet eden, bizden her nevi iltifatlarını esirgemeyen, merhameti sayesinde gayet rahat yaşadığımız Osmanlı devletine, kederli halimizi arzulemek üzere bütün Lehliler beni gönderdiler. Ayrıca bir elçinin dahi gönderilmesi düşünülmektedir. Biz bütün devletlerden ziyade bize daha şefkatli olacağına şüphe etmediğimiz Devlet-i aliyyenin merhamet ve himayesine sığınıyoruz. Osmanlı devletinin dostluğu kuvvetli, himayesi de faydalıdır. Eğer kakkımızda küçük bir inayet gösterilirse, komşu devletler bunu nazarı dikkate alacaklardır. Kulunuz, cevabınıza ve lütfunuza muntazırım. Gitmeme müsaade edildiği takdirde bu sevinçli haberi Cumhura ulaştıracağım. Bundan sonra da Avusturya devletinden yardım istiyeceğiz, onların yardım edeceğine de inanıyoruz. Fakat bu hususu Devlet-i aliyye herkesten evvel nazarı dikkate alır ve Ruslara, askerlerini memleketimizden çekmelerini, ricalimizin hapisten çıkarılmalarını ihtar eylerse, mesele hallolur. Çünkü Ruslar, Osmanlıların arzularını yerine getirmemeye muktedir değillerdir. Şayet inat edip Devlet-i aliyyenin arzularına muhalefet etseler bile, Tatarlardan çok korktukları için, Lehistana şimdikinden fazla asker göndermezler. Yani kendi topraklarının müdafaası endişesine düşerler. Lehistanda mevcut olan Rus askerlerinin de biz, haklarından gelebiliriz, diyen Yakup daha sonra, Lehistanın işgaliyle Osmanlılar için hasıl olacak korkunç vaziyeti izah ediyor, "Merhamet ve inayet Devlet-i aliyyenindir,, diyerek takririne son veriyor.

Yakuba, kendisinden evvel gelen Leh elçisi niçin böyle şeylerden bahsetmedi denilince: gelen elçi kiralın akrabası ve aynı zamanda kendi adamlarındandı. Onun için kiralı methylemiş, hakikati gizlemiştir, diyerek sualin cevabını vermiş oldu.

Bu vesikayı okuduktan sonra vardığımız kanaatleri şu suretle hulâsa edebiliriz:

Lehliler hâlâ komşu devletler tarafından, bilhassa Avusturya tara-

findan himaye gördüklerine inanmaktadırlar. Halbuki tarihte o devletler bir taraftan Lehistan'a dbst görünüyor, diğer taraftan onun taksim plânlarını hazırlıyorlardı. Bütün bunlardan sonra şuna hükmedebiliriz ki artık müstakil bir Polonya kalmamıştır. Ruslar herşeye hâkimdirler. Memleket istilâ olunmuş, kaleler zaptedilmiştir. Bu vaziyet karşısında Osmanlıların ne gibi bir tedbir aldıklarını kesin olarak söylemeye imkân yoktur. Fakat herhalde yardıma da pek heveskâr görünmemişlerdir.

Gerçekten Leh tahtına Ruslar tarafından getirilmiş olan Poniatowski'nin kiralılığı Osmanlılar tarafından tanınmış ve elçisi de İstanbul'da kabul olunmuştur⁵⁹. Fakat bu mesele üzerinde bizi şüpheye düşüren birtakım noktalar vardır. 1 — Ogüst III. ölünce İstanbul'daki Leh elçisinin durumu güçleşmiş, kendisine resmî bir sıfat izafe edilmemeğe başlanmıştır. Rus taraftarı Lehliler tarafından gönderilen elçi de kabul olunmamıştı. Rusların şikâyeti üzerine Osmanlıların verdiği cevap şu oldu: Ortada bir kiral yok iken yeni bir elçinin gelmesi muvafık görülmemiştir. Hele kiral seçilsin o zaman Cumhurun ittifakiyle gönderilecek bir elçi elbette kabul olunur⁶⁰. Cevap gayet manâlı idi. Cumhurun ittifakiyle gönderilecek bir elçi kabul olunacaktı. Bilindiği üzere Leh kiralının seçiminde de Cumhurun ittifakı şarttı. Şu halde kiralın seçiminde ittifak husule gelmezse elçi dahi Cumhurun ittifakiyle gönderilmiş sayılamaz. Binaenaleyh Lehistanı temsil edemez. Kiralın seçiminde böyle bir ittifakın kusule gelmeyeceğine kesin olarak inanmış olduklarını tahmin ettiğim Osmanlı devlet adamları, bu suretle Lehistan'da Poniatowski'nin kuraçağı hükümeti şimdiden tanımayı kararlaştırmış gibi görünmektedirler. 2. Enverî tarihinin baş sayfalarında 1268 seferinin Polonya'ya bildirmek üzere yazılmış bir mektup vardır. Orada kiral soyundan gelmeyen Poniatowski'nin kiralılığına, Osmanlıların ehemmiyet vermedikleri, elçisini bir sene kadar hudutlarda beklettikleri ve bir Osmanlı elçisini göndermedikleri ve Lehlilere müttefikan bir kiral seçmeleri lâzımgeldiği yazılıdır⁶¹.

3. 1768 seferinin açılmaması için İngiltere kralı Corc III. tarafından gönderilen mektuba⁶² Osmanlıların verdiği cevapta "Helak olan leh kralı yerine ırkında kiral olmıyan şahsı Leh memleketine kiral nasp ve şurut-i serbesti-i Leh'i", diye devam eden cümle de bizi haklı gösterecek mahiyettedir⁶³. 4. Poniatowskinin kiralığa seçilmesi haberi Osmanlıları telâşa düşürdü. Reis efendi, fransız elçisi ile yaptığı bir konuşmada, Poniatowskinin kiral tayin ettirilmesinden dolayı pek

⁵⁹ Bekir Sıtkı Baykal, Lehistan'ın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alakası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık çalışma dergisi, sayı I.

⁶⁰ Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, hariciye No. 3104.

⁶¹ Elçinin kabul edilmediği « le Chevalier de Vergennes » in 298 inci sayfasında da yazılıdır.

⁶² Başbakanlık arşivi, name defteri. Cilt 8 s. 558.

⁶³ Başbakanlık arşivi, name defteri. Cilt 8 s. 560.

üzüldüğünü, Poniatowskinin devrilmesini, hattâ ortadan kaldırılmasını teklif ediyordu⁶⁴. 5. Poniatowski bizzat, kiralığının Osmanlılar tarafından tasvip edileceğine kani değildi. Tayin eylediği yeni elçisi Alexandrowicz, Sadrazama diyecekti ki: Poniatowskinin Bab-ı Âliye karşı büyük bir sevgisi vardır. Hükümdarlığının gayesini, Bab-ı Âli ile kardeşçe bir dostluk içinde Karlofça antlaşması hükümlerine riayet etmek teşkil edecekti⁶⁵. Halbuki Bab-ı Âli bu tarihlerde hudut komutanlarından Polonyada ne kadar ve nerelerde Rus askeri bulunduğunu, Rusların lehlilere yaptığı fenalıkların neler olduğunu, yeni kiralın otoritesinin ne merkezde bulunduğunu, Ruslarla lehliler arasında imzalanacağı söylenen antlaşmaların gayesinin neler olabileceğini soruyordu⁶⁶. Aynı zamanda Poniatowskiden memnun olmıyan Polonyalılara filen yardım edileceğini Kırım Hanına bildiriyor ve bunun lehlilere duyurulmasını hana emrediyordu⁶⁷. Bundan başka Polonya elçisi Alexandrowicze karşı Bab-ı Âlinin takındığı tavrı manâlı idi. Gerçekten, kendisine bir çok müşkilât çıkarıldı. Elçilik "Tayihâtı,, pek azaltıldığı gibi, usulen elçiliğe tahsil olunan muhafız kıtaları da kaldırıldı. Bir cümle ile Polonya elçisinin İstanbulda kalması lüzumsuz bir hale getirildi⁶⁸. Görülüyor ki Poniatowskinin kiralığı Osmanlıları, lâzımgeldiği şekilde faaliyete geçirmiş ve kaçınılması mümkün olmıyan bir savaşa doğru sürüklemeye başlamıştır. Bundan başka Rusların Türk reayası arasında Girit ve Karadağda gittikçe artan tahrikleri de devleti tehdit eder bir manzara göstermeye başlamıştı⁶⁹. Kırım hanından gelen mektuplarda, Rusların Polonyada nüfuzlarının gittikçe arttığı, lehistanın bir Rus eyaleti haline geldiği belirtiliyor ve şikâyet ediliyordu⁷⁰. Aynı zamanda Ruslar tarafından sıkıştırılan ve Osmanlı sınırlarına sığınan Lehlilerin sayısı her gün biraz daha artıyor, ızdırıp ve feryatları gittikçe fazlalaşıyordu⁷¹.

Nihayet yukarda söylediğimiz Rus isteklerinin lehistan Diyet meclisi tarafından kabul edilişi ve Ruslarla bir antlaşmanın imzalanması, Leh katoliklerini isyana sevketti ve 28 şubat 1768 de Bar kasabasında toplanarak kiralı azletmeye ve Cumhuriyetin hüriyetini iade etmeğe karar vermelerine sebep oldu⁷². Bunun üzerine Bar kasabasına hücum

⁶⁴ Louis Bonneville de Marsangy, Le Chevaleir de vergennes tome deuxieme, sayfa 276-284.

⁶⁵ Thadee Gosztowtt, La Plogne et l'Islam, sayfa 83.

⁶⁶ Thadee Gosztowtt, La Plogne et l'Islam, sayfa 84.

⁶⁷ Thadee Gosztowtt, La Plogne et l'Islam, sayfa 85.

⁶⁸ Thadee Gosztowtt, La Plogne et l'Islam, sayfa 85.

⁶⁹ Alber sorel (Y. Ziya), 18 ci asrın meselei şarkıye ve Kaynarca muahedesi, sayfa 43-44.

⁷⁰ Brückner Katherina, II, 270-271.

⁷¹ Brückner Katherina, II, 271.

⁷² Bekir Sıtkı Baykal, Lehistanın ilk taksimi ve Osmanlı devletinin bu işle alâkası. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yıllık çalışma dergisi, sayı I.

eden Rusların önünden kaçan lehliler, topraklarımıza sığınınca, Ruslar bunları takip bahanesiyle sınırlarımızı aştılar. Balta kasabası ile Buğdan daki Rachkow'u tahrip ve ahalisini öldürdüler⁷³. Sonra da işin içinden sıyrılmak için bu işi Haydamak tayfasının yaptığını, zarar ve ziyanın fazla olmadığını ve yapanların cezalandırılacağını söylemeye başladılar⁷⁴. İşte bu son hâdise savaşın açılmasının zahirî bir sebebi oldu. Yukarıdan beri sırâlamıya çalıştığımız hâdiseleri hülâsa etmeye çalışırsak görürüz ki 1768 savaşının sebeplerini savaşın başladığı yıllarda değil, daha çok eski senelerde aramak iktiza eder. XVII nci yüzyılın başlarından beri Osmanlı devleti için çok büyük tehlike arzleyen Rusya, aynı asrın bu yıllarında hakikaten korkunç bir hale gelmiş bulunmaktadır. Bir yandan elçisi vasıtasıyla Bab-ı âliyi dostluğuna inandırıp uyuşturmaya çalışırken öte yandan reayamız arasında ihtilâller hazırlaması, sınırlarımız üzerinde kaleler kurması, komşu bir devletin topraklarına en uzak noktalarına varıncaya kadar sızması ve nihayet kasabalarımızı basarak yağma etmesi ve ahalisini öldürmesi, Osmanlılar için ne kadar tehlikeli bir durum hasıl olduğunu göstermeye yeter misallerdi. İşte bütün bunların heyeti umûmiyesi savaşın sebebi oldu. Osmanlıların bu savaş içinde göstermiş oldukları gayretleri ve bazı olayları İbretnüma-yi devlet adlı eserden aynen alıyorum :

"Eflak ve Buğdan muhafazası için Kahraman Paşa tayin olundu. Vesair mühürlü Fatihan askeri kâğıtları irsal olundu. Memalik-i vesiatülmemalik-i Cenab-ı Hazret-i Cihandarîda vaki serhaddat-ı mansurenin ötedenberu de'b-i dirin-i devlet-i ebet - peyvende ve ayin-i übbühet-rehin-i saltanat-ı müebbede üzre hasb-el-iktiza vakit vakit muhafaza ve mümareselerine ihtimam ve dikkat ve derun-ü birunlarında mukim olan ahali ve raayanın itminan-ı bal ile karin-i asayiş ve istirahat olmalarına sarf-ı himmet olunmak lâzime-i şan ve şükûh-ı devlet-i aliyyeden olduğuna binaen işbu sene-i mubarekede dahi intiha-i süğur-i islâmiyede olan Hotin kalesi muhafazasına bu defa avatıf-ı aliyyey-i hüsrevaneden rütbe-i valâ-i vüzaret ihsaniyle memur kılınan vezir-i mükerrem saadetlü elhac Halil paşanın maiyetlerinde mevcut bulunup kale'i merkumeyi muhafaza için müstevfi asker tayini ile vücuh-ı ahalsininin te'min ve tatmin olunmalarına irade-i aliye-i cihandarî taalluk eylediği cihetten meyan-ı firak-ı müsliminden ahd-i baittenberü kemal-i salâbet ve şecaat ile maruf ve nice nice muhafazalarda kıyam ile memur oldukları hidemat-ı devlet-i aliyyede sadakat ve istikamet ile hizmet etmeğe meftur ve mecbur ve min küllil-vücuh hizmetleri meşkûr olduğu meşhur olan Rumilinde sakin fatihan taifesinin bedel-i muafiyet-i maktuları mütalebe olunmak üzere mukayyet olan aynı eşkincileri ihraç ve kale-i mezbure muhafazasına irsal ve tisyirleri hâlen Selanik

⁷³ Başbakanlık arşivi, Emûrî tasnifi kanun No. 11656.

⁷⁴ Başbakanlık arşivi, Emûrî tasnifi kanun No. 11656.

mutasarrıfı saadetlu elhac Hasan paşa Hazretlerinin uhde-i ihtimamına ihale kılınan 1060 nefer evlâd-ı fatihan askerinden maada kaide-i hazm ve ihtiyata riayeten muhafız-ı müşarünileyhin maiyetlerinde askerin tevkir ve teksiri için yine taife-i mezbureden sabıkta olageldiği veçhile herbir neferine onikişer kuruş bahşış ve berveçh-i mutad şehriye ikişer buçuk kuruştan 6 şar aylık ulufe ve yevmiye birer pare kist bahadin ve zabitan ondalıkları ve şair ve mühimmat-ı saire bahaları an nakdin verilmek şartıyla begayet güzide ve müntheiplerinden her bir bayrağı 50 şer neferden 20 bayrak olmak üzere bin nefer tüfenkendaz piyade levendat tahrir ve zikrolunan eşkinciler ile maan kale-i mezbureye tesyir ve vezir-i müşarünileyh maiyetlerinde hidemat-ı muhafazada kıyam ettirilmek üzere sâdır olan ferman-ı alileri mucibince tertip ve berveçhi mutad iktiza eden bahşış ve ulufe ve tayinat ve mühimmat bahaları 40819 kuruşa baliğ olduğunu müş'ir baş muhasebeden tahrir olunan tertip defteridir. Malûm-i devletleri buyrulduktan bu husus için hademe-i devlet-i aliyyeden tayin olunan mübaşir kulları bitevfikil-lahi tealâ ol tarafa vardıkta kat'an tehir ve tevkifine ruhsat göstermeksizden temşiyeti kare mübaderet ve vezir-i müşarünileyh elhac Hasan Paşa inzımam-ı re'y ve marifetleri ve evlâd-ı fatihan zabiti marifetiyle evvelemirde amâl-i askere kadir şeci ve bahadır ve mütemed ve kârgüzar bir kimesne başbuğ nasb ve tayin ve kezalik mutemed ve idare-i askere kadir kimesneleri bölükbaşı nasb ve tayin ve sair zabitanı dahi kadimden olduğu veçhile tertip ve her bir bayrağı neferatını mahall-i memurelerinde hidemat-ı aliyyede mevcut olmaları şartıyla kavi kefilleri ve zabitanından hüccet-i şer'iyeye ahz eyledikten sonra derakap bayrakların küşad ettürüp Selanik ve Siroz vesair evlâd-ı fatihan sakın oldukları kazalardan sahih fatihan tayıfasından merkumların marifetleriyle levendatın tahrirlerine mübaşeret ve bir neferi alil ve mariz ve sabi ve ihtiyar ve rençber makulesinden ve kipti tayıfasından olmayıp cümlesi harb ve darba kadir güzide ve bahadır ve silâhları yeni ve mükemmel tüfekendaz fatihan yiğitlerinden olmak şartıyla gereği gibi intihap eyliyerek bin nefer levendatı tahrir ve teknil ve başmuhasebeden verilen memhur ve mumzî suret-i defter mucibince taraf-ı mirîden verilen meblâğ-ı mezbureden ulufe ve bahşışlerin kendülere tevzi ve taksim ve zabitan ondalıkları ve çadır ve çerge ve evani-i nühas ve mühimmat-ı seferiyelerini ve saka ve sayisane, beygirlerini dahi mübaya ve bölükbaşları marifetleriyle tevzi ve taksim ve makbuzları olduğunu müş'ir zabitanından temessük hüccet-i şer'iyeye ve ulufeleri yola çıktıkları tarihten itibar ile verilmek şartıyla cümlesini mahall-i münasipte cem ve teknil ve yola revan olduklarını Derialiyeye arz ve ilâm ve hin-i azimetlerinde gereği gibi tadat olunup bir neferi noksan ve mariz ve alil olmamak hususuna ihtimam ve dikkat olunup şöyle ki cümle evlâd-ı fatihan cinsinden güzide ve müntheap leventlerden tamamı tahrir ve tesyirleri iktizay-i amâl-i pâdişâhı ve kusvay-i mearib-i hazret-i cihan-

darı olmakla mübaşir-i mumaileyh dahi kendüden memul ve matlûp olunan sadakat ve istikamet üzere hareket ve hafız-allahü tealâ tama-ı hame . . . ve mugayir,-i rizay-i hilâfetpenahi harekete cesaret ile şürut-ı mezkûreye mügayir mefsedete mübaderet etmemek şartıyla levendat-ı mezkûreyi bir an akdem Selanik mütasarrıfı vezir-i müşarünileyh marifetiyle tamamen ihraç ve tadat ve tashih ve yola azimet ve savb-ı memurelerine vusule müsareat ve tamamen teslimini müş'ir hey'eti mecmua ve miktarını havi ilâm alıp âsitane-i devlet-aşyaneye avd ve ric'at etmek ve kal'ey-i mezbure badel-vusul muhafız-ı müşarünileyh marifetiyle bayrakların tadat ettirüp noksan gelenleri olur ise verilen bahşış ve ulufe ve mühimmat ı saire bahaları verilen hüccet-i şer'iyeye mucibince zabıtanandan ve kefillerinden tahsil ve tazmin ve tekmlil ettirilmek ve peşin verilen ulufe ve tayinat bahaları müddeti münkaziye olduktan sonra icabeden ulufe ve tayinat bahaları kale-i mezburede ferman olunan mahalden verilmek üzere hizmet-i muhafazada kıyam ettirilmek ve hususan hilâl-i rahde menazil ve merahilde bir ferde cevri ve teaddi ve firar ve gayb ettirilmemek için gereği gibi muhafazalarına ihtimam ve herhalde iktiza eden zahirelerin taraf-ı mirîden verilen akçe ile mübayaa ve tevzi ettirerek tesyir ve ahaliyi vilâyetten . . . ve meccanen yem ve yiyecek mütalebesiyle teaddiden mücanebet ve taife-i mezburenin bölükbaşları dahi bazı habaset ve mel'anete cesaret ile neferat-i merkumeyi asıl fatihan cinsinden ihraç etmeyip içlerine alil ve mariz makulesi ithal eylemek ihtimalleri olur ise bir türlü özür ve cevapları mesmu ve muteber olmayıp muhafız-ı müşarünileyh marifetiyle bilâtevekkuf tedip ve tenkil olunacaklarını muhakkak bilüp ona göre intibah ve basiret olunmak üzere işbu tertip defteri başmuhasebeye kayıt olunup iktiza eden suret ve tezkire ve fermanları ve haslar kalemine ilmühaberi verilmek babında deyü telhis olunup mucibince ÖZL kalesi muhafazası için 14200 ve Hotin Kalesi Muhafazası için 3100 ve Kırım muhafazası için 24000 ve Han maiyetinde mevcut bulunmak için 2000 ve Bender Seraskeri maiyyetine bölükât-ı erbaadan 15000 ve Buğdan muhafazası için 6000 nefer piyade ile Arnebud (Arnavut) paşalarından Kahraman Paşaya ve Kadıpaşaya ve Can Arslanoğlu Hüseyin paşaya ve Abaza Ahmet paşaya ve Haznedarı Feyzullah Paşaya ve Tarsuslu Koca Ağaya ve Adanalı Çopuroğluna ve Canik muhassılı Ali Paşaya ve Oğlu Mikdad Paşaya ve oğlu Battal Paşaya ve Karaosman oğullarına ve Çapanoğluna ve Kütahyalı Rıdvan Ağaya ve Âdem ağaya ve Adanalı Hacıbeye ve Trabzonlu Falcıoğluna ve . . . oğluna ve Kayserilioğluna ve Söğütlü Kaygı — Faykî (?) Oğluna ve Ankaralı Muratoğluna ve Viranşehir Voyvodası Çalık oğluna Moldaganî Ali Paşaya ve Zaralızade Feyzullah paşaya ve Levent Başbuğu İpeklioğlu Mustafa Paşaya ve Kaplan paşa ve Kurd Paşa ve Ispanakçı Mustafa Paşaya ve Abdülcelil Oğluna ve Dağistanî Ali Paşaya ve Ağa Mehmet

Paşaya ve Gürcü Ahışalı Hasan Paşaya ve Koca Abdi Paşaya ve Abdi paşa Kethudası Halil Paşaya ve Abdi Paşa çırağı Çerkez Hasan Paşaya ve Ferruh Ali Paşa ve Mardin Müftisi sabık Hüseyin Paşaya ve Muhsinzade Mehmet Paşaya ve Uzun Abdullah Paşaya ve Şahin Ali Paşaya ve Silâhtar Mehmet Paşaya ve Kara Halil Paşaya ve İvaz Paşazade Halil Paşaya ve Sarim İbrahim Paşaya hitaben mükemmel daireleriyle ve binbaşılar güzide askerleriyle ve yeniçeri serdengeçtileri bir an Akdem ve tayin olunan mahallerinde mevcut bulunmak deyü iktiza eden emirleri ve ocakları taraflarından Ağa mektupları tahrir ve mübaşiran yedleriyle tesyir olunduktan sonra tertip olunan askerin defteri yekûn olundukta gayri ezmevcud-ı serhadat 254.900 nefer süvari ve piyadeye baliğ olduğu hesap olunmakla müteakiben isticallerini havi evamiri aliye tahrir ve irsal olundu. Ancak asker-i mezkûrun vucudu defterde mastur olduğu üzere tabiratiyle muharrer asker olduğu ayn-el-yakîn ilm-i çakeranem oldu. Sayfa 23-25.

GARİBEİ KAHRAMAN PAŞA

Paşay-ı mumaileyh tamm-el-esliha 6000 nefer piyade ile müsaraaten mahall-i memuresine azimet ve hizmet-i muhafazada mevcut bulunmak üzere memuriyet ve müteaddit istical emirleri irsal olunmuştu. Ve inşaallahü taala Kahraman paşa ve sair askerli taifeleri hudud-ı islâmiyede hizmet-i muhafazada amade iken küffar-ı hâkisar eğerçi hamle etmek ihtimali olur ise mukabele ederler ve ümidir ki tabur-ı küffar müzmahil olup orduy-ı hümâyün askeri vuruduna hacet kalmaz deyü Derialiyede mülâhaza ile tesliyet-i hatır olunur idi.

Ba'dezamanin ordûy-ı hümâyün Edirne sahrasına vâsıl olduktan sonra paşay-ı mumaileyh İsakçı maberine vâsıl ve mevcut olan askeri toska tabir olunan Arnavut zimmilerinden olduğu meşhud-ı acizanem olup müteakiben canib-i Hotin'e memuriyetim tarikiye varıldıkta mezburların mirîleri vadeleri tamam olup tekrar ulufelerini matlûp eylediklerinde Devleti aliyeye tahrir edip nukut ve cevap gelinceye değin yevmiyelü asker mütehammil olmayıp derakap Rusyalu tarafına ve yevmiyeleri beher ruz verilmek üzere mukavele etmeleriyle bu kadar hazine ve tayinat itlâfiyle Rusyaluya imdat ve ianet olunmuş olduğu bir nevi ibret-i garibedendir. Bu haber-i muhiş-eser Serdar-ı Ekrem Yağlık-çızâde Emin Paşaya vâsıl oldukta Kahraman Paşayı Han Depesi (Tepe) nam sahraya ihzar ve idam eyledi. Maktul-i mezkûrun Rusyaluya verdiği 6000 askeri el'an moskoflu tasarrufunda olup 1197 senesi yine memuriyet ile bahren Çerakise tarafına hini azimette Kırım Ceziresinde ve ve Balaklava nam mahallere zaruret-i rüzgâr ile vaz-ı lenger olundukta sevahili mezkûr-ın emr-i muhafazasını mezkûr Arnavutlara sipariş eylemiş olduğu müşahede olundu. Sayfa 35 — 36.

1182 SENESİ SEFERİ HÜMÂYUN İÇİN ALELHİSAB
VERİLEN MASARİFAT

Niğbolu ve Rusçuk ve Silistire ve Zıştov kazalarından mübayaası matlûp olan 165.000 kile şaîr için alelhisab 41.250 kuruş verildi. Mürettep canibi Sofya. Sofya ve tevabii kazalarından 100.000 kile şaîr mübayaası için alelhisab 25.000 kuruş verildi.

Sefine — Asitaneden İsakçı iskelesine irsal olunacak mühimmat ve madeni nakli için sekiz bin sekiz yüz kırk yedi kuruş sefine verildi. Mühimmat-ı bahriye orduy-ı hümâyunda mevcut bulunmak üzere iktiza eden şahî topların arabaları olmamakla tamir ve tecditleri için 2093 kuruş alelhisab verildi. Kale-i İbrail-kale-i merkumun topları kundak ve tekerlekleri masarifi için 913,5 kuruş verildi çadır ve çerkei sekban. Asitane-i saadette ve Kütahya'da ve Haleb-i şehbadan mübayaa olunacak çadır ve çerke-i mütenevvia için akça verildi. Kaldırım cısr. Asitaneden Edirne'ye varınca kaldırım ve cısr tamiri için akça verildi. Peksimet Donanmay-i hümâyun kalyonları ve orduy-ı hümâyun lâzimesi için Asitane-i saadette mîri ve Gelibolu'da Bulgaroğlu'na ve Selanik'te peksimet tabhı için başka başka alelhisab akçe, verildi ve Edirne'de dahi peksimet imali emrolundu. İnce donanma - Tersane-i Âmirede Bahr-i sefid canibinde müceddeden inşa olunan ve şahtor ve kırlangıç ve şalope ve ateş sefineleri için onbeş kese akçe verildi. Topkebir, şayka-kebir ve sagîr şayka topları tarafından mermer gülle imâl ve celbi için beş kese akçe verildi. Miri asker becanib-i Anadolu. Anadolu sağ ve sol ve orta kullarından mîri asker tahriri için 150 kese mübaşirlerine hazine verildi. Şeyh-i orduy-ı hümâyun efendi —mumailleyhe çadır ve çerge ve harcırah ve koç ve beygir bahası 4 kese verildi. Zehairimenazil-Asitaneden İsakçı ma'berine varınca menazil zehairi tertibi için 197 kese akçe verildi. Camus. Topkeşan camusları mübayaası için 820 çift olmak üzere 66 kese akçe verildi. Yeldar (?) 1000 nefer yeldaranın peşin ikişer aylık ücretleri için 20 kese akçe verildi. Üstü açık sefine-Nehr-i Tuna'da müceddeden üstü açık sefineler inşası için 112 kese akçe verildi. Tombas-Nehr-i Tuna'da tombas kayığı inşası için 30 kese akçe verildi. Araba-i tombaz. Kezalik tombaz arabaları inşası için onbeş kese akçe verildi. Mühimmat-ı cebehane. Müteferrik mühimmatı cebehane mübayaası için 111 kese akçe verildi. Kasab başı. Orduy-ı hümâyun kasapbaşısına 100 kese akçe verildi. Serbanbaş. 30 kese ve Mekkâri başı on kese ve meş'aleci başıya 3 kese verildi. Yeniçeri, ve cebeci ve topçu ve arabacı ocaklarına bermutat 157 kese tanzim akçesi verildi. Tamirat. Serhadat kılâi tamirâtı için bina eminlerine başka başka verilen 250 kese. Cebhane-i Edirne. Gayr ez mevcut Edirne cebehanesinde bulunmak için mübayaası iktiza eden mühimmat bahası için 36 kese akçe verildi. Cısr-i İsakçı. Kıbrıs Muhassılı Sabık Süleyman Efendi marifetiyle İsakçı

kalesi mukabelesinde amele ve kerestesi Eflâk ve Buğdandan verilmek üzere mühimmat bakası için alelhesap 10 kese akçe verildi. Ambar-ıDagistanî Ali ağa marifetiyle. ambarına dakik ve şeir iddihar için 200 kese akçe verildi. Menazil-i Karşiyaka. İsakçı karşısında bender ve Hotin'e varınca menazil zehairi için gayr ez anbar-ı جو جورہ (?) 200 kese akçe verildi. Mühimmat-ı serhaddat. Cebehane mevcuttan maada serhaddata irsal için mübayaa olunan mühimmat bahası 128 kese akçe verildi. Serasker-i Babadağı. Serasker-i müşarün-ileyh maiyetinde mevcut bulunmak üzere mürettep askerın tayinatı için 250 kese akçe verildi. Navl-i sefine bazı mahallere mühimmat irsal için Navl-i sefine'ye 50 kese defa verildi. Sancak tepeleri. Derialiyeden İsakçıya varınca sancak tepeleri ve yol üzerinde olan ormanları kırıp tevsii için mübaşirlerine 30 kese verildi. Mübayaayı İsakçı. İsakçı ambarında mevcut bulunmak üzere Tuna boyundan zahire mübayaası için 300 kese verildi. Barut, gayr ez mevcut İstanbul ve Gelibolu ve Selânikten mübayaa olunan barut bahası 70 kese. Kirpas hayme ve badban. Gayr-i mevcut hayme-i hassa ve kirpasımübayaası için 135 kese verildi. Kilim veve keçe. Gayrez mevcut mübayaası iktiza eden kilim ve keçe için 22 kese verildi.

Güherçile. Baruthâne-i selâsede barut imali için Anadolu'da Kayseriye ve Niğde ve Bor kazalarından güherçile mübayaası için 12 kese verildi. Üştür ve ester. İstanbul ve Hayrabolu ve Yanbolu mîri ahurlarında mirî esteran ve üstüran vafı olmamakla mübayaası için 111 kese akçe verildi. Araba-i Mühimmat-ı kilâr tahmili için matlup olan araba-ive araba ücretleri için on kese verildi. Şayka sefinesi. Tuna ve gâv muhafazası için çekdiri resminde donanık şayikalar inşası için alelhisap 20 kese verildi. Nüzul emini. Orduy-i hümâyun nüzul eminine 200 kese akçe verildi.

Mühimmat. Âhen kazma ve külünk-i ferhadî ve mismar şaranpo ve timur-ı ham ve elvan-ı kürek ve timur.ve elvah-ı tokmak ve muş (?) ve mutlak (?) ve oturtma (?) mübayaası için elli kese verildi. Tüfenk ve kılıç. Gayrezmevcut cebehane tüfenk ve kılıç ve fişenk ve hartuç kâğıdı bahası 22 kese verildi. Ecnas-ı mühimmat. Çalıkop(?)mecma-ı mütenevvi tirşe, sargıkefesi ve kirpas-ı kefen iplik, edevat-ı naccar, edevat-ı marangoz, edevat-ı timurcu, edevat-ı dökmeçi, saraç sandıkları, چلنگ sandığı, bahaları için 30 kese verildi. Defa peksimet. miri habbazına ve Gelibolu ve Selânik ve İstanbul furunlarında peksimat tabhı için 2708 kese verildi. Masarifat-ı tersane-i âmire, sefain-i şahtur. 55, sefaini50, sefain-i Çamlıca 15, sefain-i ateş 15, sefain-i طراباقو 15, sefain-i Şalupe 50, cem'an 200 kıt'a müceddeden sefain inşası için 100 kese verildi. Mübayaat bera-ı lâzime-i mahzen-i... ., gayri ezmevcut mahzen-i sürp ve tersane-i amire için mübayaası iktiza eden 1200 kantar zift ve katran

ve 4000 kantar timur-ı ham ve 500 kantar نيل فانسه (?) ve 70550 zira' kirpas-ı badban ve 5000 zira' kolan ve 1000 deste Ispavlos-ı frengi (?) ve 15 adet salsutun (?) ve 5000 kantar timur lenger çarmih ve çivata ve 11000 kebir ve sagir makara elvah ve 1500 zira' sancaktık şalı ve 1500 kantar fitil-i mısırîye 2000 adet fenar-ı sefain ve 1000 adet kandil ve 500 adet tirşe ve 3000 zıra' hartuş şalı ve 10.000 adet iğne-i badban ve 1000 adet ahenî balta ve 500 kantar tahta kurşun ve 50 sandık takım-ı cerrah ve 100 top ve 100 kise tremendi-i sakız ve 400 kantar üstüpi ve 450 adet ve 1100 adet tomar ve ol miktar manevla ve ol miktar tokmak ve ol miktar سكيل (?) mübaya ve revgan-i zeyt ve zeytun yağcılar kethüdası tarafından ve rugan-i sade ve sirke ve mercimek ve nohut ve erzimisrî ve piyraz-ı huşk zahireleri matbah-ı amire emini tarafından verilmek üzere berveçh-i balâ mübayaası iktiza eden mühimmatın bahaları için alelhisab 933 küsur kese verildi. Gayrez mürettebat tabholunan peksimatın miktarı. Asitanede yüz bin Geliboluda yüz bin ishakıda Aanbar emini Hatıpzade Ahmet ağa yedile 200.00 kantar peksimet tabholundu. Mübayaat-ı zehair Eflak ve Buğdan ve Bucak. Berveçh-i mukaseme otuz bin kile hinta ile otuz bin kile dakik ve 150 bin kile erzen ve 70 bin kile şaîr mübaya ve derenbar olundu.

Garibe-i peksimat. 51 tarihinde sefer-i humayun vukuunda İsakçı ambarları mevcudundan tabh ve guzat-ı muvahhidine ita olunan peksimattan fazla kalanlarını İsakçakalesi ambarına tevdi ve iddihar ve zamanı müruru ile üzerine toz ve toprak nuzuliyle pinhan — ve kimesnenin ve hatta dizdar-ı kadimi fevt olup oğluna tevcih olunmaktan naşi peksimet olduğu malûm olmayıp bu hakir-i pürtaksir 82 senesi kale-i mezburun tamirine memur buyrulduğum ecilden kale-i mezkûrın kebir kalesinin tevsî için hafrettirdiğimde 3000 kantardan mütecaviz peksimet zuhur ve has ve beyaz ve me'kûl olduğu ve irat kaydı için vukuu üzre orduy-ı humayuna arz ve ilâm ettirildi. Sayfa 36 - 38.

Deriaiyede ulûfeleri verilen sunub-i askeriye nin miktarı 1182

İşbu tarihte yirmi bin üç yüz seksen nefer mütekait yeniçeri ve dokuz bin nefer gılmanan-ı acemiyan ve iki bin yirmi iki nefer gılmanan acemiyan-ı bahçe-i hassa ve 11979 nefer silâhtaran ve 118 nefer ulûfeciyân-ı Yemin ve 1139 nefer ulûfeciyân-ı yesar ve 166 nefer guraba-i yemin ve 119 nefer guraba-i yesar ve 4116 nefer cebeciyan-ı atik ve 1362 nefer cebeciyan-ı cedit ve 1419 nefer topçıyan-ı atik, ve 533 nefer topçıyan-ı cedit ve 83 nefer agayan-ı Dar-us-saade ve 41 nefer evkaf-ı hassa ve 15 mütekaidin ve 146 nefer hane-i hazine-i hümayun ve 142 nefer hane-i kilâr-ı hümayun ve 207 hane-i ve 14 nefer teberdaran ve 89 nefer mütekaidin agayan-ı enderun-i hümayun ve 889 nefer agayan-ı rikâb-ı hümayun

ve 689 nefer çavuşan-ı dergâh-ı âli ve 600 nefer bevvabîn-i dergâh-ı âli ve 549 nefer top arabacıları ve 1604 nefer hademe-i matbah-ı âmire ve 1067 nefer hademe-i istabl-ı âmire ve 797 nefer neferat-ı tersane-i âmire ve 661 nefer donanma-i hümayun kalyonları kapudanan ve kâtip ve hülefa ve gemiciyan ve 871 nefer mehteran-i Hassa ve 230 nefer ehl-i ve 95 nefer mehteran-ı tabl-ı alem ve 84 nefer peykân-ı hassa ve 104 neferi tabbahin ve 55 nefer came şuyan-ı hassa ve 19 nefer hâzine-i derunü birun ve 74 nefer etibba-i hassa ki cem'an yekûn 60918 adet neferat-ı mezkûrîn piyade ve süvari kalemlerinden verilen icmalleri mucibince hesab ettirildikte Mısır ve Recec mevacipleri 4821 kese divan ile 48428 akçe küsur mevacipleri dahi 306 kese ve küsuru veçhile ve madası nakden verildi. Sayfa 38.

Mecmu cizyelerin malının miktarı

Memalik-i mahruset-ül-mesalik-i cihandaride mütemekkin yehud ve nesâra taifesinin hazine-i âmireye ait cizye-i şer'iyeleri mali gayri ezmaaş 132 senesinde beher kesesi 50 şer bin akçe hesabıyla dokuz bin dört yüz otuz altı buçuk divanî kese ile 62,5 kuruş olup beher kesesi 600 şar bin akçe hesabıyla 7863 buçuk rûmî kise ile 187,5 kuruş ve 32 senesinden 44 senesine gelince senebesene izdiyad bularak 44 senesinde gayr ezmaaş mal-i cizye beher kesesi ellişer bin akça hesabıyla 11139 kise divanî ile 300 kuruş olup ve beher kese 60 bin akçeye hesab olduğu surette 9283 rumî kise ile 50 kuruş olmakla 32 senesinden 44 tarihine gelince kise-i divanide 1703 kise ve rumî kise hesabınca 1419,5, rumî kise ziyade bulmuş olur. 44 senesinden 69 senesine gelince gayri ez maaş mal-i cizye beher kesesi 50 şer bin akçe hesabıyla 10918 divanî kise ile 244 kuruş olup beher kesesi 60 şar bin akçe hesab olduğu takdirde 10765 rumî kese ile 344,5 kuruş olur. 44 tarihinden 69 tarihi hitamına dek divanî kise hesabında mal-i cizye 1778 divanî kise ile 360,5 kuruş 20 akça ve rumî kise hesabında 1482 rumî kise ile 294,5 kuruş fazla bulmuştur. 70 senesinde gayr ez maaş mal-i cizye beher kesesi 50 şer bin akçe hesabıyla 14138 divanî kise ile 111 kuruş ve beher lisesi 60 şar bin akçe hesabıyla 11780 rumî kise ile 460 kuruş olup sene-i sabıkadan divanî kise hesabında 1719 divanî kise ile 283,5 kuruş 20 akçe ve rumî kise hisanında 1016 rumî kise ile 99,5 kuruş fazla bulmuştur. Balâda tahrir olduğu üzre 32 tarihinden 70 senesine dek gayr ez maaş mal-i cizye divanî kesesi hesabında 4720,5 kise ile 48,5 kuruş ve rumî kise hesabında 3918 rumî kise ile 26,5 kuruş ziyade bulduğu cizye muhasebesinden derkenar ve hesab olundu. Sayfa 39.

Devlet-i Aliyenin mecmu irad ve masarifinin hülâsası beyan olunur

Memalik-i mahrusede vaki mecmu cizyelerin mukayyet olan maâli işbu tarihte 11612 kise ile 219,5 kuruş olmakla 2094 kise ile 180,5

kuruşu Hacc-ı şerife ve kasapbaşı ve yozcubaşı ve pazarbaşı vesair ümena masraflarına ve vezaif ve ocaklık tayin olunmuş olmakla fûrunihade olunduktan sonra 9418 kise ile 39 kuruş irsaliyesi kaldığı cizye kaleminden defter olunmuştur. Lâkin Avlonya ve Girid ve Belgrad ve Halep ve Erzurum ve Çıldır ve Trabzon ve Gümüşhane ve Diyarıbekir ve Mardin ve Musul ve Van ve Hotin cizyeleri mümteni ve nakden tahsili müteazzir olmakla 9133 kise ile 107 kuruş malları semtlerinde zuhur eden masarif-i mühimmeye havale olunur ve Niğbolu ve Silistre ve Maraş ve Karaman ve Sivas cizyelerinin tamamen evrakı sürülmediğine binaen mîrî hasarettan siyaneten 568 kise ile 454 kuruş malları sipah ve silâhtar mevacipleri hazînesine ve kıla' yerlü neferatı mevaciblerine havale olunur. Bu akçeler asıl yekûn-i mal-i cizyeden fûrunihade olunduktan 7915 kise ile 478 kuruş sağ cizyelerin irsaliyesi kalır. Meblâğ-ı mezburdan dahi 583 kise ile 220 kuruşu tersane ve matbah ve ümena-i saire masraflarına ve 1010 kise ile 156 kuruşu Belgrad ve Vidin ve Eflâk cizyesinden havale olunacak akçadan mâada Bender ve Hotin ve Bosna kaleleri mevaciblerine ve gayr ez ocaklık umum zemistani çuka bahasına ve 156 kise 250 kuruş dahi nakden verilen akçelerden mâada sabıkı mucibine 76 senesi mübayaa-i hinta bahasına tertip ve tahsis olunup 410 kise ile 214,5 kuruş dahi mübayaat-ı hinta bahası için enderun-i hümayun hazînesinden verilecek akçeye taviz olunmak ve Tersane-i âmirede ve Mısır cânibince yapılan kalyonların kereste ve âhen-i ham bahalarına ve bazı kıla' tamiratı masarifi ve mühimmatı bahasına vesair serian tahsili muktezi masarif zuhur ettikçe havale olunmak için alıkonulmakla zikrolunan masarifata tertip ve tahsis kılınan 3669 kise ile 31,5 kuruş sağ cizyelerin irsaliyesi, baki kalan 7949 kise ile 4478 kuruştan aşağı varıldıktan sonra baki kalan 5749 kise ile 7,5 kuruş peşin ve taksit-i evvel ve sani itibarıyla Asitanede ihraç olunacak bir senelik mevacib için tertip olunmuştur. Asitanede ihraç olunan bir senelik mevacib 7604 kise ile 428 kuruşa balığ olduğu ruzname-i hümayun kaleminden derkenar ve ihraç olunmakla cizye mallarından tertip olunan sabık-üz-zikr 5749 kise ile 7,5 kuruş mevacib i mezburdan ifraz olunduktan sonra temlik için iktiza eden 1854 kise 420 kuruş 77 senesi mukataat mallarından ve avarız peşinlerinden ve Darphane-i âmireden verilecek paradan vesair mevaddan cem ve tahsil olunmak üzere olmakla şerefyafet-i şudûr olan hatt-ı hümayun-i şevket makrun mucibince mukataat malları senesi içinde alınmak üzere mevacib tertibinden ihraç ve cizye mallarından tertip olduğu surette balâda zikr-ü tasrih olunan ümena masarifi ve Belgrad ve Vidin ve Bender ve Hotin mevacibleri ve mesarif-i mühimine-i saire girü kalacağı derkenar ve hesap olundu (Sayfa 39-41).

İbtida-i zuhûr-i seferde Birun hazînesinde akçe kalmamakla mîrî ve haremeyn mukataatından tahsil olunan cebelünün mikdarı ile masarîf mahalleri zikrolunur

Devlet-i Rusya'nın tarz ve tavırlarında mefasid-i deruniyyeleri, malûm olmak hasebiyle liecel-il-ihtiyat Karadeniz'e mükemmel donanma ihracı ve İsmail seraskeri ve mükemmel ordu ve asker tertibi ve Özi kalesinin ve Bender ve Hotin'in asker ve mühimmatı ile takviyeti lâzime-i halden olduğuna binaen bundan akdem mîrî ve haremeyn mukataatının cebelüleri küşad ve tahsiline sarf-ı icthad olundu. Tertip olunan cebelülerin yekûnu Rumî 3000 kiseye baliğ olup şimdîye dek tahsilatı iki bin yüz doksan dokuz kiseye reside olmakla baki kalan 801 kesesinin 31 kese mikdarının sahipleri fevt olmakla cebelüsü lâğvolundu ve 135 kesesi dahi şurût-ı beratı üzere muaccelât-ı kadimesine itibar olduğundan noksan kabul etmekle cebelü bedeliyesinin nâ-tahsil kalan 636 kesesinin 511 kesesi taşrada olan ashab-ı mukataatın zimmetlerinde olup peyderpey tahsilleri için evamir-i âliye irsal olduğuna ve 225 kesesi dahi bâzı selâtin-i aliyettüşşan ve Hanım Sultan ve vüzeray-ı izam ve bâzı müderrisin ve rical ve hademe zimmetlerinde olmakla işbu cebelü bedeliyelerinden tahsil olunmayan 636 kuruşu eshabı Asîtane-i saadette olanları başka ve taşrada olanları başkaca defter olduğuna ve tahsil olunan cebelü bedeliyelerinden İsmail ordusuna ve Karadenize ihraç olunan donanmaya ve sair mevadd-ı mühimmeye henüz mesfur elçisi kaldırılmaksızın sarfolunan masarîf başkaca bir deftere sebt olunmakla yekûnu 2199 kiseye reside olup mebalîğ-i merkume cebelü tahsilatından sarfolduğuna binaen defter-i mezkûr dahi takdim olduğuna ve elçi kaldırıldıktan sonra üç defa da Enderun-i hümâyundan ihsan buyrulan mebalîğ-i malûme ile Kıbrıs Muhassılı müteveffanın terekesinin nukut yekûnları rumî 5280 keseye baliğ olmakla bu tarihe gelince mevadd-ı mühimme-i seferiyeye sarfolunan mebalîğ defter ettirildikte yekûnu 5243,5 keseye baliğ olduğuna binaen elhaletuhazihi Hazîne-i âmirede 45 kise ile 218 kuruş kaldığını Defterdar efendi kulları ba-takrir ifade ve Karlıova tarafına tertip olunan asakirin mîrîleri için dahi seksen iki bin sekiz yüz kuruş dahi verilmek iktiza eylediğini takrir eder. Sayfa 40 - 41.

İşbu seksen iki senesinde vaki olan seferde masarîfin ziyade olduğunun sebebi

Asîtane-i saadetten Edirneye varınca vaki olan menazilde ve gerek Edirnedeki İsakçıya varınca olan menzillerde tayinat için işbu 1182 senesi tertibi irade buyrulan zehair mukaddema 23 tarihinde vaki olan sefer için 22 senesinde zehairin bahası gayet fahiş olup hattâ şâirin beher kilesi sekiz ve dokuz akçaya ve zehair-i saire dahi ana kıyasen ucuz ve kesir olduğundan tayin olunan mübaşirler yedinden nakden akçesi verilmek üzere her menzilin zahiresi tedarik ettirilüp

andan sonra vaki olan esfar-ı humayunlarda dahi berveçh-i mübeyyen nakit akçe ile tertip olunduğu eğerçi kuyudattan müstefad olup lâkin andan sonra vaki olan 49 tarihinde zahairin fiyatı müddet-i vafire seferlerin inkitaidan naşi tekâliflerine takasan = tertip olunup 50 tarihinde yine nakit akçe ile tertip ve 51 tarihinde kezalik tekâliflerine takas olunmak üzere tertip olunup tekâlifi olmıyanlara yine badehu annakdin mirîden verilmek üzere ferman olup olveçhile mübayaa olunmakla bu tekâlîfe takas maddesi ancak berveçh-i peşin akçesi tedarik olunmak müteessir olmaktan neş'et edip badehu kazalar ahalileri mübaşirler yedlerinden aldıkları temessükleri ceste ceste götürüp tekâlifleri var ise takas ve mahsup ve tekâlifi olmadığı halde ondallığı aşağı varıldıktan sonra bazı münasip maldan havale verilen kimesnenin akçesi mirîde kalmaz ancak mirîye suhulet olur. Eğer şimdi dahi tekâlîfe takasen tertibi irade buyrulur ise veçh-i meşruh üzere emr-i şerifleri isdar ettirülür. Eğer nakit akçe ile mübayaası tertip olunmak lâzımgelür ise şimdi zehairin rayici ziyade olduğundan başka mübaşeret olduğuna gibi ahali ve muhtekir taifeleri dahi ziyade iğla ederler. Ve hem ol miktar akçanın tedariki müşkül olacağı malûm-i devletleri buyruldukta 49 senesi tertibine kıyasen tekâlîfe takasan mübayaası suretine müsaade buyrulmak deyü arz ve tanzim olundu. *Tertib-i zehair-i sefer-i sabıka*. 23 senesi vaki olan Moskof seferi için Asitane-i saadetdetten İsakçıya varınca vaki olan manazil zehairi narh-ı carisi üzere bir ferde zulüm ve teaddi olunmayıp bahaları mübaşiri yedinden annakdin verilmek üzere tertip olduğuna 24 tarihinde sefer-i hümayun için Âsitane-i saadetden İsakçıya varınca menazil zehairi kezalik rayici üzere peşin akçesi verilerek mübayaa ve reaya ve beraya himayet olduğuna ve 26 tarihinde Mora seferleri için Asitaneden derbend-i Moraya varınca menazil zehairi bazen narh-ı carisi üzere nakden akçe ile ve bazen dahi cizyelerine mahsuben mübayaa olunup mansur ve muzaffer olduğuna ve Moradan avdetde Edirne'ye gelince menazil zehairi tekâliflerine takas olunmak üzere tertip olduğuna ve 28 tarihinde sefer-i humayun için Edirne'den Niş'e varınca menazil zehairi nisfi tekâliflerine takas ve nisfi peşin verilmek şartıyla tertip olduğuna ve 49 tarihinde vaki olan sefer-i humayun için İsakçıya varınca menazil zehairi tekâliflerine takas olunmak şartıyla tertip olduğuna ve 50 tarihinde Asitaneden Sofya'ya varınca menazil zehairi nakit akçe ile tertip olduğuna ve 51 tarihinde Asitaneden Niş'e varınca kezalik tekâlîfe takasan menzil zehairi tertip olduğuna Başmuhasebe ile mevkufat kalemlerinden ihraç olundu. Sayfa 41 - 42.

82 senesi vaki olan sefer-i hümayunda henüz Liva i şerif hareket etmeden vaki olan masarif ve sabıkları beyan olunmak emr-i hümayun buyrulmakla iyan olundu

Mukaddema vukubulan esfar-ı hümayunlarda bir senede masarif-i seferiyenin yekûnu neye baliğ olduğuna defatir-i aklâmdan ihraç ve

huzûr-ı âlilerine arz olunmak babında sâdır olan ferman-ı âlileri mucebince birkaç günden berü 50 ve 51 senelerinde vaki olan Moskof seferi masarifi mukayyet olan defterlerden tetebbu olunarak cümlesi bir yere cem ve tekmilinde yekûnu neye balığ olduğu huzûr-ı âlilerine arz olunması hususuna maa-aklâm ve binnefs kulları say ü ihtimam eyleyüp lâkin her biri bir defterde ve her maddesi bir kaç varakta müteferrik tahrir ve tastîr olunmuş olduğundan maada ol havalide İran taraflarına dahi sefer ve Rumelinde Niş ve Vidin ve Bender ve Hotin caniplerine birkaç tarafa serasker tayini ile umumen orduy-ı hümayun dahi sefer-i hümayuna teveccüh ve azimeti sebebiyle masarif-i seferiye mahlut olmaktan naşi herbirini birbirinden tefrik olunarak tashih olunması birkaç gün tevaggule muhtaç olmakla ekseri zahîre ihraç ve birbirinden tefrik olunarak sıhhat ve hakikati beyan olması bundan sonra bir iki güne olup lâkin 107 senesi Hüdavendigâr-ı esbak zamanlarında vaki şebeş ve logoş tabir olunan Nemçe seferlerine 13271 divanî kese ile 12380 akçeye balığ olduğu ve 1129 tarihinde valid-i macid-i cenab-ı hazret-i hilâfetpenahi Sultan Ahmet Han-i Gazi efendimiz hazretlerinin avan-ı saltanat-ı seniyyelerinde 1128 senesinde Mora ceziresi feth-u teshiri senesinde Şehit Ali Paşa zamanında vaki sefer-i hümayuna 23230 kese divanî ile 48940 akçe ve kezalik merhum-i müşarünileyh avan-ı saltanat ve Bostancıbaşı Halil Paşa merhumun avan-ı sadaretlerinde vaki olan Belgrad muharebesinde 18343 kise divanî ile 1020 akçe masarif olduğu ruznamçe-i hümayun defatiri vazolunan sandıklardan birisinin derununda hıfzolunmuş bir sagîr ve sahih ceridede muharrer ve mastur olduğu ve 23 senesinde vaki Moskof seferi masarifi yekûnu bulunmak kabil olmayıp ol tarihin defterleri gayşt mağşuş ve olduğu ve bu defa cem-u tahrir ve tertibine say-ü ihtimam olunan 49 ve 50 ve 51 seneleri masarif-i seferiyeleri bunlardan ziyadece olduğu şimdiden istifham olunmakla inşa' Allahu taalâ ol defterler dahi tetebbu ve huzûr-ı âlilerine sıhhati üzere arz olunmak üzeredir, deyü taktır olundu. Sayfa 42.

1127 senesi rebiülevvelinin 26 ncı günü Mora ceziresi seferinde tertip olunan zehairin 82 seferine kıyasen mikdar-ı kemiyeti

Mora seferi için 5 yük 15818,5 kile dakik ile 136795,5 kile şaîr ve 25572,5 kantar peksimat tertip ve 1127 senesi rebiülevvelin 26 ncı günü orduy-i hümayunu hareket ve şehri zilhiccenin 4 üncü günü Asitane-i devlet-aşıyaneye dâhil olunmuş olmakla varup gelince 245 gün zarfında sadrâzam ve serdar-ı ekrem ve umum rical-i devlet-i aliyye dairelerine ve dergâh-ı âli yeniçeri ve cebeci ve topçu ve top arabacısı ve sipah ve silâhdar ve bölükât-ı erbaa ve zümerat-ı saireye verilen tayinatın dakîk ve şaîr ve peksimetleri mikdar-ı muharrereye balığ olduğu sefer-i mezburede nûzül emini olan Mehmed efendinin hesab-ı icmalinde

mukayyet olmakla bu sene-i mübareke sefer-i hümâyunu için tertip olunan beş yük 96 bin 650 kile dakık ile 41 yük iki yüz kile hinta ve 19 yük 95 bin kile şaîr ve 70 bin kantar peksimat tertip olunduğu ve zikrolunan Mora seferinde pâdişah-ı âlempenah hazretleri şeyh-ül-islâm ve sadreyn ve vükelây-i rical-i Devlet-i aliyye ile Edirne'ye azimet buyurmuş olmalarıyla Edirne'ye varınca. 8 günlük tayinatları bu nisabın yekûnuna dâhildir. Dergâh-ı âli yeniçeri ocağına iptida Asitane-i saadetten harekette yevmiye 31065 çift nan-ı aziz tayinat verilip esnay-i rahta tashîh be-dergâh olarak yevmiye 132308 çift nan-ı aziz verildiği hesab-ı mezkûrdan müsteban olmakla bu takdirce ne mertebe kesret üzere asakir cem olmuş olduğu zahir olur. Sefer-i mezkûrun iyab u zihabı olan 245 günde mecmuu verilen tayinatın zehairine nazaran bu sene-i mübareke için tertip olunan zehair bazan nısıf ve bazan sülûsan ye bazan sülûs mertebe ziyade olduğu ve bu sene-i mübareke tayinatı için berveçh-i muharrer zehair Bender ve Kırım orduları ve Özi kalesi tayinatı için tertip olunan zehair ve Kıbrıs ve Selanik taraflarında tabhı ferman olunan peksimat dâhildir. Sayfa 42 43.

49 senesinde vaki olan sefer-i **hümâyunun**
mikdar-ı masarifi beyan olunur

Sene-i merkume mah-ı Saferi gurreinde orduy-i nümâyun Davutpaşa sahrasına huruç ve 50 senesi Şabanının 15 inci günü Asitaneye duhûl edince 18,5 ayde gerekse Bender ve Kefe canibleri seraskerleri ve gerek orduy-i humayunda ve gerek Babadağı meştasında sarfolunan masarifat-ı seferiye 21268 kese ile 415,5 kuruşa baliğ olduğu eğerçi Ruzname-i humayundan bittaharri ihraç ve hisab ve defter olunmuştur. Lâkin sefer-i humayunların mesarif-i lâzimesi ol sefer olan senenin zarfında tamamen irad ve masraf olup yekûnu malûm olmak kabil olmadığı cihetten ol senenin sefer masarifinden olan bazı mevad sefer bertaraf olduktan bir iki veyahut üç beş seneye dek ardı alınmayıp Kale Defterdarları ve mubayaacılar ve ambar eminleri refte refte hisab gördükçe matlûpları zuhurattan addolunan akçalar girü seneler malından ve hazîne-i âmi-reden virilügelmele bâlâda ihraç olunan 21268 kese 415,5 kuruş ancak zikrolunan seferin müddeti olan 18,5 ayda verilmiş olmakla seferden sonra girü senelerde ceste ceste verilen dahi tefahhus olursa masarif-i seferiyenin yekûnu dahi ziyade olmak ihtimali vardır. Lâkin bu defa 20 gün kadar müddette ancak müddet-i malûme sefer olan 18,5 ay derununda harç ve sarfolunan akçeler ihraç ve beyan olunmuştur. Girü seneler dahi bakılması ferman buyrulur ise ana dahi mübâşeret ile girü 4-5 seneden verilen masarif dahi ihraç olunur. Lâkin birkaç gün dahi vakte muhtaçtır. Ancak bu makule esfâr-ı hümâyun masarifinde bir mikdar-ı muayyen olmayıp iktizay-i vakt ü hale göre gâh etraf-ı erbaaya seraskerler tâyin ve gâh ancak küffarın içtimai bir mahalde olmakla umumen orduy-ı hümâyunun ol tarafa teveccüh

etmekle taraf taraf sarasker ve asker tayini iktiza etmekle iktizasına göre hareket olunduğu surette gâh ziyade ve gâh bir mikdar noksan olması ihtimalden batd olmayıp birkaç gün mukaddem ruznamçe-i hümayun ceridelerinden birinde bulunup huzûr-ı âlilerine arzolunan takrirden tahrir olunan 107 senesinde vaki sefer masarifi ve kezalik Mora ve 29 senelerinde vaki seferlerin masarifleri derununda orduy-ı hümayunda verilen ulufat dûhil olmayıp ancak lâzime-i seferiyeyi zapt ve tahrir eylemişler. Bu defa 49 senesinden 50 senesine gelince işbu arzolunan defterlerde Asitane meyacıplerinden mâada orduda verilen mevacipler dahi dâhildir. Lâkin balâda zikrolunduğu üzre murur-i zaman ile hesab görüp ol sefer bakiyesi olmak üzre akçe verilen defterdaran ve mübayaacıyan ve sair bazı kesanın masarifleri dahi defterlere bakılarak tahrir olunur ise bu 21268 kese akçe ve küsur kuruştan dahi ziyadece olmak ihtimali vardır deyü ruznamçe kesedari ve halifesi kulları haber verirler deyü, sayfa 43 - 44.

Tertib- i asker-i çapul-ı İlhanî

Balâda tahrir ve beyan olunan vâli-i Kırım Giray Han davet ile Derâliyyeye vasıl olup betekrar kendüye batesrifat hanlık tevcih ve ih-san buyrulduğu dakikada sır kâtibi olan çoban zade Ahmet efendi ile hazîne kâtibi makamında kefevî Mustafa efendi ve Aziz efendi maiyetlerine erbab-ı kalemden 15 den mütecaviz kâtip tayin ve 7 şan yani 70 000 kabile tabir olunan aşaire ve Urkapusu taraflarının başka (?) ve Bucak tabir olunan arazide Kâin orak oğlu ve Rum Yed oğlu ve yedici oğlu ve Mansur oğlu ve Kosay oğlu nam kabilelerin mahall-i me'valarını defter ettirdüp her bir hane-den bir âdem almak ve mirzaları bayrağı altında mevcut bulunmak ve 1182 senesi mah-i ramazanın gurre-i günü Kavşan sahrasında askerini tadat ettirmek ve kangı mahallin askeri olduğunu gelip miktarıyla deftere kaydettirmek için mirzası yalnız han ayağına yıkılmak yani Han ayağın takbil etmek üzre yarlıgları taharri ve tahrir olundukça amade olan ulaklara verilüp takım takım Deraliyye-den irsal olunmuştu ve bundan maada beher bayrakta 120 şer nefer olmak üzre beferman-ı âli ve bu mektub-ı ocak iki yüz adet serdengeçti çapul bayrakları ile ba-yarlığ-i ilhanî iki yüz adet ki 400 serdengeçti bayrakları küşat ve zikrolunan eyyamda tavşan sahrasında mevcut bulunmak üzre tertip etmişti. Müddet-i vafireden berü sefer olmadığından şab u emredan ahval-i çapuldan agâh olmadıklarından serdengeçti bayrakları derakap küşat ve hazır mal-ı ganayimdir deyü matlûptan dübâla 150 ve dahi ziyade beher bayrakta neferatlarını âmâde ve gurre-i ramazanda Kavşan sahrasına gelüp neferatlarını tadat ve sebt-i ceride olduktan sonra Tatar kaidesi üzere yol üzerlerinde müterakkip olmaları emrolundu. Ve Berveç-i mübeyyin yarlığ gönderilen Tataran-ı capciyan dahi birbirini müteakip vurud ve askerini

tadat ve reh-i rastta müntazır olmak için tarik-i çapula zeyn edip tamam oldukta han-ı müşarünileyh hareket eylemek için asker defterinin yekûnunu ledessual 125 süvari mevcut olduğu pusulası verildi. Asker-i mezkur binbaşılar askeri gibi bilaçeşme esamileri defterde mestur parmak hesabı kabilinden olmayıp İsmail Kili ve Özi ve Bender caniplerinden başı boş sonradan ilâve olunmuş süvariden maada sahih olmak üzredir. Berveçh-i muharrer askerin ardı alındıkta han-ı müşarünileyh dahi yanında baki kalan 20-30 nefer ademiyle suvar ve hilâl-i tarikte amade olan mar-üz zikr askeri yerine cem ederek Tombasar ve Balta nam mahalle varınca cümlesi top oldu. Libas-ı Hanî. kurt bostundan kalpak ve post-ı ganemden şalvar ve kezalik nimten (mintan) anteri (entari) yerine dahi ve üzerine kurt kürkü amma bir tarafı dahi alkan tabir olunan dakik-i erzen ile beygir yüreğinin yağı ki çapula varıp gelince mecmu mekûkâtı sırkâtibi merkumun meyanında اثبات (?) ile bağlı idi. ve Kıs aleyhil bevaki. Cümüş-i Hanî. Müşarünileyh mail-i zevk u tarab her kimdeki telemmü ede Per-tev-i hüda. Mezhebim budur.

Terk-i perestiş eyliyemem Maâli üzere gice ve gündüz
Rakkas-ı safa kamet-i mevzun ile oynar

diyerek aheng ü safa eylediğinden Âsitane-i devlet-aşiyane hamamlarında ve berber dükkânlarından ve Galata ve Beyoğ-lunda zuhur eden gilmanları kerem ümidinde olan ustalar sarfi-maal ve himmet-i mecal mikdaliyle fuçulara suvaren Kavşan sahrasını maiâmal eylediler. Bu makule gilman cemine memur ustalar geldikte hil'at ilbas ve atiyye-i mevfure ve tayinat-ı layika ita eylediğinden Asitanede kulbaşılar yanlarında dahi hûb-rû gilman bulunmaz oldu. Bu kazıye küffarı duzeh kararın malûmu oldukta Eeh boyarlarından ve Potoski nom boyarın akrabalarından bir boyar Leh muğbeçelerinden çent nefer ile dostluk yüzünden derun-i Lehden firar etmiş suretinde daire-i Han'a lühuk ve yanında olan sazandeleriyle Lehlü muğbeçelerini oynatup her gün bir nevi melâbe ile gereği gibi Han-ı müşarünileyhe çatıp ve inşaallah şu yoldan çapul oldukta şöyle hareket ve Moskolü ülkesi böyle gâret olup bu dahi cihanda bir nam ve bir nevi şöhret-i şcaat-ı ilhanîleri meşhur-i enam olup diyerek ferîb etmekle ustai mesfur çapula meniyet ve rehberliği ile mehlekeye ilka şöyle ki. ... kalesi kurbunda iki dağ meyanında vaki içinden mürun rey ve irae edüp mahali-i merkume karip varıldıkta mesfur derun-ı askerden gaip olmuş her ne kadar cüstücü oldu ise dahi destres olunmadı. Ve şitanın vefreti için vaki olan duaları eğerçi müstecab olup Turla nehrinde 4 karış buz muncemit olduğu müjdesi geldikten sonra çapula hareket olunmuştu. Bu hal üzre bir taraftan berf dahi teksir olmakta idi. Ezin cânib çünkü boyar gaip oldu. Ve reh-i rast asker dahi dere içinde olmakla biperva mürur daiyesinde iken iki taraftan kar uçup

guzzat-ı muvahhidin yani bayrak askerinin akserini bastırıp telef eyledi, ve bakiyye kalan aşarın herbiri Enf ve gûş ve payini mahall-i merkume güm edip çıktı ve taife-i Patarın idmanı anifen zikr ü beyan olunduğu üzere olmakla kar altından maadasının vücutların hatar iras etmeyüp salimen huruç eylediler.

چون سراپست از فلک بهره برگیر صریح زهره

(Madem ki felekten bada nasip yoh ;

Merih'in bilmem nesi Zühre'nin bilmem nesine !)

müşarünileyh her nekadâr şeci ve bahadır ve maliki asker-i mevfur ise dahi mağrur olup edeceği işini düşmanın rehberliğine ihâl ile namus-ı Tatarı berbat edip memulün gayri vaki oldu.

Eski işler bozulup bir hak nefer peyda imiş

Serveran-ı âlem ancak valihü şeyda imiş sayfa 40 - 47.

Tertib-i alay-i ordu-i hümâyun

İbtida subaşı ile kılavuz çavuş ve asesbaşı üçü alayda hem-nân yürüyüp asesbaşı neferatı dahi yürürler. Badehu ekmekçi, badehu kasaplar, badehu mumcular, badehu bakkallar ve manavlar ve bunların |ardinca yaş yemiş yazıcısı ve kuru yemiş tablaları ve akeplerince pazarbaşı ve ordu ağası ve Naip efendi ve Mehterhane gider. Badehu saraçhanelular badehu haffafan-ı cedit badehu pembeciler badehu çuhacılar, badehu hallaçlar, badehu bezzazlar, badehu köne haffaflar, badehu nalçacılar (نعلجه) badehu ahçılar, badehu berberler, badehu terziler, badehu gazzâzlar (غزازل), badehu aktarlar, badehu kılıççılar, badehu yayalar, badehu nalbantlar, badehu motaplar badehu semerciler, badehu kazgancılar, badehu kalaycılar, badehu arabacılar, badehu çadırcılar, bunlar umur-i miriyyede olduklarından orduya gitmezler. Bu esnafların her birinin yamakları vardır. Beraber giderler esnaf-ı mezkûrenin cümlesinin tâzileri ve işçileri piyade ve kethdua ve ustaları atlar ile gidip artlarınca mehterhaneleri çalınarak mekarr-i hümâyun-ı hazret-i cihandari olan alay kasrı altından murur ederler. Ve Kasr-ı dilküşaya doğru gelürler iken Soğukçesme kapısından yukarıda Ordu ağası ve pazarbaşı attan inüp hil'atların libas ve bu veçhile imrar olunur ve hitam-ı alayda ordu naibi efendiye ve mahzarlar kethudasına dahi hil'at ilbas olunur. Ve hil'at ilbas olanları çavuş başı ağa ve kapıcılar kethudası ağa ferace kürkler ve destarları ve ellerinde asalariyle piyade alay köşkü altına götürüp beraber zemin bus ettirdikten sonra atlarına suvar olup yine alaya mülhak olup giderler Alay-ı ocak-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli. Orta çavuş sağ kolda sıra ile sakalar küçük çavuş sol kolda sıra ile sakalar sırası tamamında alet-tertip ortalar neferatı kazganlariyle birinci bölük 64 cemaat ve 71 cemaat beşinci bölük ve 68 cemaat ve 67 cemaat ve 44 cemaat ve 82 cemaat vesair ortalar dahi bu veçhiyle murur edip ve orta yerlerinde

birer ve ikişer ocak çavuşları ve orta yazıcılar dahi maan yürürler ve başyazıcı efendi orta yerde yürür. Birinci bölüğün bayrağı ve kûsu alettertip sol kolda sırasıyla ve sağ kolda bayraklar tamamında oda başılar, odabaşılar tamamında çorbacıbaşılar tamamında çorbacıağalar sağlı ve sollu dizilip yürürler. Sucu ağa beytûmalcı ağa başçavuş ağa ocak imamı efendi zemberekçi başı ağa ve 4 nefer haseki ye turnacı başı ağa ve seksoncu başı ağa ve zağarcı başı ağa ve kulkethudası ağa ve yeniçeri efendisi tuğ ve sim kalkanlu yedekler ve imam-ı âzam hazretlerinin sancağı yeniçeri ağası hazretleri tüfenkciler çarhanesi kethuda piri ağa kethudası, baş halife kâtibi beytûmal kesedarlar, kethuda piri kâtibi, kâtib-i divan, kapu halifesi, baş halife, tabl alemağa, alay-ı mezkûr, tertib-i merkum üzre murur eyledikte iptida ileride yürüyen rüesayı ve badehu bilcümle Çorbacıyan vesair ağaları ve ağa kethudası alay köşkü altına gelmezden mukaddem Timur kapı önünde atlarından indirülüp hü'atları libas olundukça çavuş başı ağa ile dergâh-ı âli kapucular kethudası ağa ferace kürk ve destarları ve ellerinde asalarıyla piyade oldukları halde önlerine düşüp alay köşkü altına getirdikleri gibi anifen zikrolunduğu üzre beraber zemin bus ettirilüp kasr-ı merkumu geçtikten sonra yine atlarına suvar ve alaya mülhak olurlar. Ve rikâb-ı hümâyün ağaları maan mahzar ağa dahi o esnada Timur kapı önünde mevcut olmakla mumaileyhime hil'atları» muahzar ağa iksa ve nöbeti geldikte kendü dahi iksa eder. Ve kulkehdudası ağa ile yeniçeri efendisi dahi bu veçhile hil'atların geyüp zemin bus birle murur eylediklerinden sonra yeniçeri ağası hazretlerine dahi mutad-ı kadim üzre mumaileyhim gibi hil'atı ilbas olunmak iktiza ederken Ağay-ı mumaileyh Timur kapı beraberine geldiği gibi çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethüdası istikbal ve atından nuzul ettirüp ba-emr-i humâyün önce bab-ı merkumdan içeri duhul ve huzur-i hümâyuna götürdüklerinde ikramen yeşil çuhaya kaplı ferace samur kürk ilbas olunup yine ağay-ı mumaileyhima önce bab-ı merkumdan çıkıp atına suvar ettirildikten sonra ağay-ı mumaileyh hazretleri suveren zikrolunan ağalar dahi piyade önüne yürüyerek Kasr-ı hümâyün Önüne vardıklarında ağa hazretleri at üzerinden rikâb beraberleri temenna ve ağay-ı mumaileyha dahi maan zemini bus eylemişlerdir. Ağay-ı mumaileyh hazretleri ruzmerre destar ve al çuhaya kaplı kapanıceye kaplı uzun ferace yenlü vüzeray-ı izam hazaratının alaylarda iksa buyurdıkları mevsimi samur kürk resminde vaşak kürk ve kemer rahtlu ve kesme esb ve silâh ve bisat ile ve yeniçeri efendisi dahi kâtibî destar ve çuha ferace ve samur kürk ve kemer rahtlu esb ve silâh ve bisat ile lâkin kul kethüdası ağanın yakası yeniçeri ağasından bir miktar küçük olmalı. Ve yeniçeri sakaları mürur ederken cümlesine birden olmak üzere taraf-ı hümâyundan bin kuruş ve beher ortasının karakullukçularına kazganlarıyla mürur ederken beyaz astar ile salarlar ve aşçıların herbir neferine dahi onar altın ve bazı dervişane ve şairlerinin herbirine ikişer altın ihsan olunup ve sadr-ı

âzam hazretleri tarafından dahi silâhtarlarıyla birer ve ikişer ve üçer altun verildi, deyü mukayyettir. İşbu alayda dergâh-ı âli yeniçeri ortaları, ve cebeci ortaları ve topçu ortaları ve top arabacıları ortalarına cem'an 32.614 kuruş atıyye verildiği dahi mazbut ve mukayyettir. Garib-edendir ki seferber olan tavayif-i askeri müddet-i ömürlerinde alay ve sefer görmediklerinden Topkapı derun ve birununda seyirciler meyanında olan reayadan vafirini livay-i şerife bakmasun deyü katî ü idam ve bir miktarını mecruh eylediler.

**Nasb-ı hiyam-ı orduy-i humayun besahray-i Davutpaşa
ve hareket-ez sahra**

1182 senesi zilkadesinin 24 üncü günü sahray-ı Davutpaşadan orduy-i humayun hareket eyledikten sonra rikâb-ı hazineye varit olan icmalde 285398 kuruş hasil olan iraddan 279871 kuruş verilen masarif fûrunihade olundukta bakiye 5527 kuruş kaldığı irad kayd başmuhasebe defterlerinden müstebandır. Sayfa 50.

**Orduy-i humayunun Edirne ve hilâli tarikte
vaki olan garibesi**

Orduy-i humayun Edirneye vâsıl oldukça mevcut olan tavaif-i askeriyenin bazıları iktiza eden sularını Arda ve Tunca ve Meriç nam nehirlerden ahz ve bazıları dahi mahruse-i mezkûre derununda olan çeşmelerden alurlar idi. Bu meyanede moskolu tarafından tayin olunan casusan vurut ve su hazînelerine semm-i katil vaz ve vafir adam ve hayvan telef eyledikten sonra keyfiyet zahir olup su hazîneleri tathir olundu. Ve hilâl-i tarikte kezalik yol üzerlerine çadırlar kurulup mürur ve ubûra kahve ve taam fûruht eder heyetinde amade iken yorgun olan biçarelerden aram kaydında olanlardan nice guzat-ı muvahhidin o makule çadırlar derununda rahatta iken idam ve Isakçı maberîne yakın mahalle zahir oldukça Kasapoğlu kahvesi deyü meşhur olup ele girenleri mucazat olundu.

Muhasara-yı evveli serhadd-i Hotin

Orduy-ı hümayun İshakçı sahrasına 1183 senesi gurre-i muharreminde dâhil olup Serdar-ı Ekrem Hazretleri otağına nüzül ettiği anda serhadd-i Hotinden feryatçılar bâ-mahzar vâsıl olup hülâsa-i takrir ve mahzırlarında küffâr-ı duzah-karar mah-ı zilhicce guresinde Kamanîçe pişgâhından kalkup İzvançe bâlâsından Purut nehirini ubûr ve kal'e-i merkumun yukarı tarafında olan ormanlık önüne derakap metris hafr ve bir tarafını nehri merkuma ve bir tarafını ormana ve iki tarafını meydana karşı ordusunu kurup ikamet ve guzat-ı muvahhidîni hengâmeye davet eyledi. Bu keyfiyet yamakanın malûmu oldukça derakap herkes silâhını miyanına bend ve mukabil olmak niyetiyle birer beşer kaleden huruca mübaşeret ve muhafız-ı kal'e bulunan

Hüseyin Paşa top ve cebehane ile metris fâfri için kazma ve kürek tedarik ve sunuf-ı askeriyyeye başbuğ nasb olunduktan sonra mukabele olunmak üzere zabitan ı askeriye pend u nush kaydında oldukça kâfir geliyor, Paşa bize kazma kürek söylüyor; var ise bu paşa mürteddır deyü üzerine hücum ve derun-ı cemiyette bulunanlardan biri müşarünileyh üzerine tüfenk endahte ve şehid eylediler. Tüfenk endahte eden yeniçeri veyahut Lika (?) v e yahut cemiyete casus dahil olup ol veçhile mi kimlerden olduğu malûm olamadı. Çünkü müşarünileyh irtihal edip askerî tayfası başı boş kalıp Devleti aliyeye ifadeye zamanımız kalmadığından arnabut (arnavut) paşalarından 6000 mirilü asker ile muhafazaya memur Kahraman paşayı cümle ittifakiyle Kaymakam nasp ve tayin ve reyi üzre amel ve hareket eylemek üzere ittifak eyledik. Ve derakap şaranpu kapılarına ve metris ve lağım içlerine ve derun-ı kalede olan tabyada mevcut toplara rabita vermek üzere iken küffar-ı hilekâr alelgafle gelip etraf-ı kaleyi ihata ve muhasara ve küffar derun-ı kaleye ve derun-ı kaleden küffar-ı hakisar üzerine bir saatte 500 top endahte olunur idi. Ancak Moskoflu varoş-ı kaleyi siper alıp verasından şarampuya takarrup ve amade eylediği 12000 demet çubukları derun-ı hendeğe ilka ve 12.000 tobra (torba) hâk dahi üzerine bırakup derun-ı kaleye yürüyüş edeceği ahzolunan esirler taktirinden malûmumuz oldukça varoшта olan han ve hane ve cami ve mesacidimizi yed-i hodımız ile leylene ihrak binnar edüp bir gece sabaha varınca ateş-i ihrak havfından üzerimize gelmeyip 5 gün ve gece dahi ruz-u şeb birbirimize hamle ve top ve humbara endahte ve bu hengâmede derun-ı kalede olan hanelerden biri humbara ateşile muhterik olmak lâzımgeliyor ise cümlemize helecan vereceğinden gayri cebehanemize afet reside ve cümlemiz helak olmak derkârdır deyü zahire ambarlarından maadası hedm ve ve harap ve sıbyan ve nisvan ve cümlemiz birbirimize karışıp 6 gün ve gece merdane cenk ve kıtal ve ele giren Moskoluları hıfz edecek mahallimiz olmadığından katl ve idam ederken Kahraman Paşa 6000 mirülü askeri arnabud keferesinden olmağla mirileri vadesi tamam olup tekrar miritalep eylediklerinde ordu-yi hümayuna tahrir edelim, badehu götürdelim şöyle olur böyle olur deyü ifade olunan kuru lâkırdıyı kabulden imtina ve Rusyaluya haber gönderdiklerinde beher gün maa tayinat ulufelerini peşin vermek üzere mukavele ve taahhüt etmekle neferat-ı merkumun mecmuu küffara tebaiyet ve padişah-ı alempenaha ihanet ve ehl-i İslama kurşun endahtına mübaderet eylediler ise dahi fazl-ı Bari ve bahtı padişahi ile mukavemet edemeyüp küffar bozulup yıkılıp gitti. Ancak derun ve birun-ı kalede berf ve barandan ibadullahın tahassun edecek cebehane ve zahire ambarlarından gayri bir şey kalmadı ve ambar-ı mezkûrların dahi pûsîdeleri ref olunup kilim ve keçe ile humbara ateşinden hifzolundu deyü taktir ve bir defterdar nasbi ile zahire ve bina emini irsalim rica eylediler.

Sarım İbrahim paşanın defterdarlığında kethüdası olup bundan mukaddem Edirne sarayı inşaasına memur olan gediklülerden Elhac Selim ağaya sahib-i devlet Yağlıkçı zade Emin paşanın infiali olmakla katl ve idama bedel 300 kese akçe nukut ita ve kale-i mezkûrun binasını inşa ve askeriyenin tayinatını vermek üzere defterdarlık hil'atını ilbas ve müsaraaaten isrası ferman buyruldu ve keyfiyet-i kal'a ve ahval-i miktar-ı asker ve zehair ve etvar-ı vüzeraya dikkat ve tahrir ve seyr-i seri ile ifade için bu fakir-i pürtaksir dahi canib-i defterinden takip eylediler. Sahife 51.

Hengâme-i Abaza Mehmet Paşa ve Hazinedar Feyzullah Paşa ve Canikli Ali Paşa ve oğlu Battal Paşa ve Miktat Paşa

Abaza ve Ali Paşanın yanlarında 12 binden mütecaviz Levent süvarileriyle bir gün evvel Hotin muhafazasında mevcut bulunmak üzere isticallerini müş'ir birbirini müteakip avamir-i aliyye tevarüd eylediğinden gayri fırsat bulur ise Abaza, Ali Paşayı idam eylemek ve Ali Paşa dahi Abazayı idam eylemek üzere birbirinden hafı verilen emr-i âliyi merkumlar birbirine irae edip bu ihaneti etmemek üzere taahhüd-i levendane eylemişlerdi, amma her ne kadar yemin dahi etmişler ise de yine emin olmayıp birbirinin ordularından bait olurlar idi. Bu aralıkta Abaza Paşa hazinedariyle dairesinde mevcut 6000 levendatiyle Yaş kasabasından hareket ve ser-i Hotine doğru azimet ve nehr-i Prutu ubûr ve 6 saat dahi tayy-i merahil ile Hotins iki saat kalarak küffar taburu Değirmen boğazı nam mahalde mukabele ve Hotin kalesine imdattır zanniyle cenge mübaşeret ve levendat-ı mezkûrun verası dahi küffar ile muhat olup ortada kaldıklarını badelmüşahede Abaza Paşa bir tabur ve hazinedarı Feyzullah Paşa dahi vera-yi cibalden küffarın ardından baş gösterip merdane ve dilirane cenk olunur iken derun-ı tabur-ı küffare duhul ve mecruh olan espleri terk ve dalkılınç olanları necat bulmayıp mecmuu şehit olduğu ancak yaka yakaya muharebe olduğundan top atmağa meydanı kalmadığından gayri barut dumanından iki asker birbirini görmeyip küffar birbirini helak ederek alavechissihha 14 bin kâfir dendan-ı seyfdan olveçhile güzar eylediği, küffarın malûmu oldukta vera-yı ehl-i islâmî kuşat ve tab ü takat ve hususen atş ve hararet müstevli olduğundan iki asker birbirinden tefrik ve geriye rücu olundukta verada olan hazine ve hargâh ve harbendegân üzerine gelen küffar ile efendilerinden gördükleri gibi esir olmağı irtikâp etmeyüp cenk ederek vafir kâfir telef ettikten sonra şerbet-i şahadeti nuş ve olmikdar levendat ve müşarünileyhin mal ve eşyası gârat oldu. Garibedendir ki hazine ve hiyam develerinin zapt ve tasarrufuna bir türlü kudretyab olamadığından resenlerini kat ve hamulelerini ahz eylemişler ancak hayvanat-ı mezkûr efendileri ne canibe azimet eylediğini idrak edemediklerinden Prut nehri kenarına gelüp on beş gün

mikdan başıboş geşt ü gûzar eylediklerini müşarünileyhe bâdelihbar maiyet-i bendegâneme adamlar tefrik ve filhakika nehr-i Prutu ötegeçildikde berveçh-i mübeyeny tabur-ı şütüran müşahade ve yanlarına varıldıkta garip kaldıklarını ima ile kemali sürürlerinden gözlerinden yaş nuzul ederdi. Mecmuu ahzolonup serbanına teslimen iade olundu. Ser-i Hotine badelvusul arabalar tertip ve kazma kürek tahmil ve neferat-ı vafire irsal olunup Değirmen boğazından kanlu köprü nam mahalle gelince altı saat mesafede alude-i hun olan şüheda küffar laşesinden tefrik ile defnettirildi. Ve badehu gelecek imdat askerinin gözleri korkmamak için küffar laşeleri dahi nehr-i Pruta ilka olunup Bahr-i Siyaha irsal olundu. Sahife 52.

Muhasara-i def'a-î sani-i serhadd-i Hotin

1183 senesi ma rebülevveli gürresinde 24 orta mükemmel askeriyle ve Abbas Paşa ve Canikli Ali Paşa ve oğulları ve Kadı Paşa ve Bosna serdengeçti bayrakları ve Rumeli eyaleti ve bölükât-ı erbaa binbaşılıarı tevarüd edüp küffar-ı hakisar kararı firara istibdal edüp meydana çıkmaz ise emek ve zahmetimiz heba olur deyü müteessif ve Kırım hanı 24000 tatariyle meydanda küffar olmadığından çapul kaydında olup mütekeddir iken küffar-ı hakisar zuhur ve mukaddema ubür eylediği mâbere köprü kurup bir gece askeriyle geçüp metris-i kadiminde olduğu bu defa muhafız nasbolunan Ahıskalı Hüseyin Paşa ve serasker Mehmed Paşa'nın malûmu oldukta derakap şarampo haricine kazma ve kürek ihraç olunup deruni kalede bulunan Yahud ve Nesaraya birer ikişer kuruş bu hakirin yediyle verilerek metris hafr ve top ve humbara dahi nakil ve ücretleri verildikten sonra barut ve edevat-ı saireleri yanlarına erğerçi amade olundu. Ve müşarünileyh Hüseyin Paşa'nın keyfiyet malûmu oldukta kethudasını kaymakam nasp ve kapusu halkiyle iptida-i emirde küffar üzerine hamle edüp bir iki suvari şehid ve bir iki dahi at mürdesi verada olan askerinin meşhudu oldukta kararı firara istibdal ve bir saat mikdan kıyama vakit olmayıp gerüye iade ve her ne kadar cebir olundu ise dahi müfid olmayıp asker-i islâm rûgerdan ve seyr-i seri ile çâk-i giriban ederek bir mikdan derun-i kaleye ve süvarilerinden bir mikdan Han tepesi yoluna doğru firar eyledi. Bu firarilerden Değirmen boğazında pusuda derkemin olan Moskolu 10.000 nefer ehl-i islâmı esir edüp kuşak ve destarlariyle birbirine bend ve 10 müslümana bir nefer kâfiri baş nasbedüp kale altından isim ve şöretlerini beyan ederek mürur ettirdi. Çünkü üç beş dakika zarfında büâmukabele müslümanlar kendilerini geriye çekti. Elbette bir hikmete bir nevi hileye mebnidir deyü haric-i kalede olan ordu ve zahire ve top ve cebehane ve esliha-i vafire hâli üzre 24 saat kalup müslüman kâfirden ve kâfir müslümandan korkup hâli üzre iken küffar tarafından arabacı ve çoban makulesinden birkaç nefer gelüp keyfiyeti badelmüşahede asker ceneraline haber reşide etmişken itimad edemeyüp ağır

ağır taburunu yürüdüp orduya dâhil oldukça çadır ve çerge ve top ve cebehane ve mühimmatı defter ve defterine bâdel-kayd zabt ve hengâmeye mübaderet eyledi.

Mevcud-ı serhad olan askerin miktarı

Resm-i kaide-i serhad üzere mevcud-ı muhasara olan tavayif-i askeriyeye tayinat verilmesi lâbûd olduğundan tâdât olundukta derun-i şarampuda süvari ve piyade onbin ve derun-ı kalede otuz beş bin nefer guzat-ı muvahhidîn mevcut olup ancak top endahte edecek adam olmadığından kalyonculuk ile deryada seyahat etmişler ile boğazları askerinden ve top endahte eder iken dikkat eylemiş müstait dilâverleri derun-ı askerden intihap ve tabyalara taksim ve beher tabyada hizmet ve top endahte edenlere yevmiye yirmi beş kuruş verilmek üzere mukavele ve akşama bir saat kalarak iki taraftan çemşir gülle endahte olunup paydos vukuunda yedi hod-i âcizânem ile meblağ-ı mezburu eda ve şehid olmuşları var ise aharını nasb için muhafız ve serasker-i müşarünileyhimaya haber verilür idi. Berminval-i meşruh ücret ile top endahte ettirerek yirmi yedi gün ve gece bir dakikada beş yüz top ve beş onbin tüfek endahte olunur idi. Kezalik cânib-i düşmandan dahi bilmisil hamle olunur idi. Ve atılan toplar düşmana ziyan etsün deyü atılmayup heman havf u can ile anifen zikr ve beyan olunduğu üzere küffar hendeği doldurup üzerimize yürüyüş etmemek için endahte olunur idi. Garibedendir ki serhadd-ı mezkûrun İstanbul kapusu tabyası cümle tabyaların fevkinde ve su kapusu tahtında vaki olmuştur. İstanbul kapusu üstünde olan tabyadan kırkbeş çapında mevcut havan ve humbaraları askeriden biri bahşış almak ümidiyle doldurup endahte edildikte derun-ı kalede su kapusu muhafazasında Leh boyarlarından Potoski nam boyarın askeri meyana düşüp vafir âdem mecruh eylediği bâdelmüşahede Rusya tarafından endahte olundu deyü vaki olan münazaa defolundu. Bu kadar mevcut olan havan ve humbaradan bir humbara endahte olunmadı. S. 53.

Ahval-i zahire-i kale-i merkum

Yukarda zikr ve beyan olunduğu üzere Sarım İbrahim paşa ihtiyaten mevcut bulunmak deyü erzen ve hinta cem ve anbarlarına iddihar etmişti ve badehu cocur (?) anbarlarından yüz ondörtbin kantar dakik ile peksimet dahi celp ve deranber olunmuştu. İşbu zahireden iktiza eden tayinat-ı ruzmerre asakire verilür iken muhasaranın onuncu günü dakik ve peksimet tamam olup anbarlar derununda birşeyler kalmadığını serasker Mehmet paşa mukaddema Bosna Valiliği hengâmında Karadağ üzerine vaki olan seferinde ahzeylediği üseradan bir nefer papaz tababet ve hazakat iddiasında olmakla dairesinde istihdam ve bazı edviyesinden mahzuz olduğu ecilden elyevm hizmetinde idi. Fıkdan-ı mekülât papaz-ı merkumun meşhudu oldukça guzaat-ı muvahhidîn seherfi

bitap iken su kapusundan huruç ve Moskof ordusuna doğru azimet eylediği su kapusu muhafazasına memur olan Potoski nam lehli boyarının ve Temişvar kapısı üstünde olan tevaif-i askeriyenin malûm ve meşhudu oldukta birkaç bin tüfenk ve top endaht eylediler ise dahi isabet etmeyüp kurtulup gitti. Bu sebepten serasker mürted olduğundan keyfiyet-i kaleyi düşman-ı dinine ihbar için adam gönderdi deyü mevcut olan askeri müşarünileyh Mehmed paşadan rugerdan olup üzerine hücum ve söz ayağa düşüp idamına mübaderet eylediklerinde muhafız Gürcü Hüseyin paşa tavassut edüp İstanbul kapusu altında taş oda derununa haps olundu. S. 54.

İhrac-ı asiya-ı dest

Lieclil-ihyat mevcut bulunmak üzere Hotin kalesi cebehanesinde doksan çift asiya-ı dest mevcut bulunmakla mecmuu ihraç ve tehi olan dakik anbarları derununa vaz ve koydurulup mevcut olan ortaların ve paşaların ve bayrak ağalarının neferat-ı mevcude bakiyeleri tekrar tadat olunup mevcutlarına göre onbirinci günü tayinat bedeli hınta verilmekle mübaşeret olundu. Yevm-i mezburda tahn ve tedkik edüp tabhı düşvar olduğundan ferdası terk olunup hisse-i hıntalarını su ile kaynadıp herkes cep ve keselerine vaz ve olvehile ekledüp onyedi gün bermineval-i meşruh buğday eklolundu. S. 54.

Rusyaludan dil ahzının tariki

Çünkü müşarünileyh Mehmet paşanın hekim başısı firar etmekle müttehim oldu amma dil almak ve tekrar dil vermenin tariki müşarünileyh ve serasker defterdarı ve sabıka Kıbrıs muhassılı ve köprü emini hacedğandan Süleyman efendi ve elhac Selim ağa ve Hüseyin paşa ve havass-ı daireleri müdürleriyle meşveret eylediklerinde şimdi derun-i kalede münadi lisaniyle her kim Rusyaludan dil getirir ise çelenk ve bu kadar bahşiş ve yüz yirmi akçe tekaüden memhur verilür deyü ilân olundukta bu kadar divanelerden bir mikdarı talip olup mübaşeret ederler. Ve hin-i azimetlerinde bir mikdarı mecruh ve şehit olup dil alınır ise dahi bizim taraftan elbette dil verilir. Dil verildiği surette derun-i kalede bir kaç aylık mekûlât vardır deyü firar eden papazı tekzip ve kahr-ı tedmirine badi olur deyü mesvereten bir karar verildi. Ve bu esrarın ketmanı lâbüd olup ifşasından hazer ve mücanebet olunması tenbih olundu. Derakap ilân olukdukta yaniçeri serdengeçti bayraklarından vafir âdem bab-ı veradan ve İstanbul kapusu üstünden kendülerini kemendbent edüp aniebüt misal haric-i kaleye nüzul ve derkemin ve pinhan olarak re's-i metrisi küffara takarrup edüp lâyük olduğu üzere birkaç neferi şehit ve mecruh ve bir iki adem dahi Rusyaluya bent oluncaya değin bir kelle ile bir dil alup götürdüler. Küffar-ı hakisar ahvali kaleye ve zahireden haberdar oldukta hamlesini tahfif eyledi.

Ameden-i yüzbaşı dercenaibi Moskolu

Moskolunun asker amali ve ilerü ve geriye iade asker cenaralinin reyine mevkuf olup Polkovnik vesair askeri sergerdeleri muhalefet etmemek ve ederi olur ise af ve iğmaz olunmayup derakap idam ve hizmeti âharına tevcih olunmak meşrut olup bu şart cümlenin malûmu iken askeri yüzbaşılardan bir nefer zimmîtin şart-ı mezkûrun muga-yiri efal-i nabecası zuhur etmekle idam olunmaktan ise Osmanlı askerine düşüp esir olmak ehvendir, deyü Rusyalu taburundan huruç ve sürat ve şitap ile su kapusuna doğru geldiğini hıfzına memur Potoski boyarın mevcut olan yüzelli nefer zimmîlerinin meşhudu oldukta yüzbaşı-i mersumu mukabele ve ahz ve taife-i askeriyeden muhafazası için kendü kalpaklarından bir kalpak giydürüp güya lehludendür deyü müşarünileyh huzuruna ihzar ve keyfiyeti berveçhi mübeyyen takrir ve rızasiyle esir olduğunu beyan eyledi. S. 55.

Takrir-i garibe-i yüzbaşı-i mesfur

Ser-i Hotin muahasaraya duçar olup onuncu günü zahireyi-i mevcudemiz tamam olduğunu ve beşyüz kıt'a top ve humbara ile bir sene-i kâmile leylen ve naharen endaht olunmağa vafir barut ve kurşun ve mühimmat-ı saire mevcut olduğundan ücret ile müstait olanlara top endaht ettirildiğini ve cerrah takımları mevcut olup tabip ve cerrahtan bir fert olmadığını ve beher yevm elli ve yüz âdem derun-i kalede şehit olup şimdiye kadar kırkbeş bin âdemden yedi sekiz bin âdem şerbet-i şahadeti nuş eylediğini ve fatihan askeriyle sair binbaşılardan mirilü neferatlarından ve eyalet askerinden onbinden mütecaviz harb ve darb erbabı haric-i kalede şarampu derununda kalup işbu tarihe değin yattıkları yerden baş kaldıramadıklarını ve kahvemiz olmayup buğday ve arpa kavurup teşerrüp olunduğunu ve derun-i kalede mevcut asker at ve adem lâşe rayihâsından muztaribülhal ve sersem ve bimecal olduğunu ve derun-i kalede ma-i cari ve kuyu olmadığından su almak kasdiyle huruç eden sakalardan beher yevm kırk ve elli âdâm şehid ve mecruh olduğunu alettafsil tahrir ve tahrir olunan kâğıdı revgan-i zিয়েte baturup derun-i muşamma'ya nihade ve yirmi beş kese nukut ve mutemet şuhud ile badehu vermek üzere bir ayyar ile mukavele ve tahrirat-ı mezkûrun derun-i muşammaa vaz ve miyanına bend ve üryanen başına bir kabak geçürüp nısfülleyde nehr-i Turlaya ilka ve âdeta kurbağa ve yahut bir adet şikeste kabak su üzerinde gider yollu akup gitmek ve orduyi hümayuna reside oldukta sahibi devlet efendimiz hazretlerine tahrirat-ı mezkûru verüp ve lisanen dahi takrir etmek ve bir an bir saat mukaddem dad ve imdat ve inayet buyurmak niyaziyle derun-i nehr ile âdem gönderildiğini ve ayyar-ı merkum matlûp takrir eylediğini ve derakap meşveret olunup akab-i meşverette moldongani vezir-i mükerrem Ali paşa hazretlerine seraskerlik hilatı ilbas olunup oniki

bin dal kılıç ile orduy-i humayundan yani Hantepesinden sürat ve şitap ile imdada gelmek üzere olduğunu ve derun-i kalede olan asker ve zahirenin mikdarı Rusya ceneralinin malûmu olduğundan gayri tahrirat-ı mezkûr ordu-yi hümâyana resîde olduğu günü ben arabacı kıyafetinde orduy-i humayunda mevcut idim, deyü yüzbaşı-yi mersum takrir ve göreyim sizi bugün yarın imdat gelür hemen gayret edesiz deyü tebşir eyledi. Bu fakir vech-i meşruh üzere takririni zapt edüp bir iki saat haps ve ârâm ve tekrar getirülüp sual ve takrir-i evvele tatbik olundukta biibaretihi evvele mutabık olmakla tavaif-i askeriyeyle ilân olunup cidal ve muharebeye gayret olundu. S. 55.

Muhafız-ı Hotin ahıshalı Hüseyin Paşa şehit şüd

Çünkü kale muhasaradadır her bir mahalline nevbet ile cengi tayin olunup mukabele-i âdaye bezl-i maktiret olunur iken muhafız paşa dahi paşa kapusundan su kapusuna musallat olan âdânın define himmet ve yirmi beş dirhem tûfengi yed-i hod-ı müşirileriyle endahte ve beher yevm vafir moskoluyu kahr-u idam eder idi. Küffar-i hilekâr müşarünileyhi dürbün ile badel müşahede top uydurup darb ve şehit eyledi. S. 56

Hengâme-i Saçlı dede

Anadolu askeriyle bir nefer suvari saçlı dede meczup gelmişti. Ekser vakitte esbine suvar ve tabur-ı küffar pişgâhında karar ve her ne kadar libası var ise üryan olup yedinde olan kebir kızılçık ile ceng eder idi. Niçün kılıç ve tüfenk ile ceng itmezesiz deyü sual edenlere kâfir mürdardır murdara kılıç olmaz kilâp nevinden olmakla asâ ile hakkından gelünür deyü cevap verüp meydanda cevelân ve kurbuna varanların kulağına bir defa darb edüp helak eder idi. Müddeti mezkûrde beher yevm ceng edüp üzerine endaht olan bu kadar kurşun vücuduna eser eylemedi. Sahife 56

Fıkra-i orman

Gazi sultan Osman han aleyhirrahmetü velgufran zamanından sonra vakî olan musalaha da nehr-i Turların nısfından hudud-ı kat'î olduğuna ecilden badehu lâzım olacak malzemenin tedarikini küffar-i hilekâr akibetini mülâhaza ile mübaşeret yani Hotin kalesi Deraliyede Boğaz içinde boğaz Kesen kalesi resminde dağ altında olduğundan hin-i muharebede fevkinden endahte olunan top ve humbaradan zarar olmayup karşı taraftan ceng olduğuna surette derun-i kalede bir ferdin hareket mecali olmayacağı runüma olmaktan naşı kale-i mezburun karşı yakasına malik oldukta kirizma hafr ve budünden meşe vesair kürüm idanları getirüp matlûp üzere vaz ve hengâm-ı sayfide suvarup berk ve şahına hanel iras etmemek için korucu tayin ve mürur-ı zaman ile bir kûhistan olmuş idi. Elhaletuhazihi kalenin çep ve rastını muhasara ve her ne kadar top ve humbara endahte eyledi ise rahne

ve ziyan edemediği malûmu oldukta karşı koruluk tarafından pusu ile gelüp metris hafr ve top endahte eylemeğe mübaşeret eyledikte derun-i kalede siper kalmayup laşe, at ve âdem mahlut oldu, ve bir vechile siper tedarikinin imkânı olmadı. S. 56.

**Bundan akdem vukubulan muhasara altı gün olup
bu defa yirmi yedi gün olduğu**

Serhadd-i mezkûr Leh ve Moskolu şehirlerine karip olduğundan yamakları dad ve sitad için ülfet ve ünsiyet ile gözleri alıştığından gayri kâffe-i hile ve desiselerini ve hususen lika tabir olunanler dahi ayin ve etvarlarına vakif olduklarından tecessüs için ordusuna vülûc ve huruclarında acizleri olmadığı ecilden bilmukabele tedarikte oldukları ve topcu ve humbaracı neferatı mevcut olduğu ecilden moskoluya enva-i güne şaşkınlık verüp altı günden ziyade mukavemete kadir olamamıştı. Ancak bu muhasarada taife-i nisvan ve sıbyana makarven ebna kalmayup açıkta kaldıklarından necat bulduklarında herkes evlât ve iyalini alup nehr-i Tuna tarafına nakleylemek gailisiyle azimet ve işbu yirmi yedi gün muhasara bir mevcut olmadığından alelamya ceng oluudu S. 56.

Residen-i imdad-ı Moldoğani Ali Paşa

Muhasara-i kale ve hengâme-yi Rusya yirmi yedi güne reside oldukta ol gece canibi düşmandan hamle olmadığından yürüyüş edecek tir, mülâhazasiyle guzat-ı muvahhidfn havfa tâbi olup cebehaneden on bin humbara-i dest ve iki bin nize ve iki bin çalıkop tâbir olunur alât-ı harb ve bin adet mehtap top ihraç olunup tabyalara taksim ve mecmu-i guzaat dahi amadı ve tekbiri sada-yi allahu ekber âfâka peyveste olup kamle-yi düşmanı görmek için hazır olan toplara mehtap vaz ve endahte ve kalenin her tarafını ta-be-sabah manend-i çiragan donanmadan bir nişan edüp cümlemiz mum veş puyan ve elem-i izdirap ile çak-i giriban ederek düşmanın az ömrü gibi şafak-ı sabaha reside olup acaba ne hikmet zuhur etse gerektir deyü nighban iken İstanbul yolundan vafir siyehpuş suvari zuhur müjdedir yâ ibadullah imdat erişti elhamdülillah diyerek gelürler ve sakunup top ve tüfek endahte etmiyesiz bizler imdat askerinden ve müslümanız deyü feryad ederler çünkü eyyam-ı muhasarada su kapu karşıyakasında dil ahz için vafir moskolu kırmızı nimtenlu ve kırmızı feshü lisan-aşinaları gelüp bizler Mehmed Paşa tüfenkcilerinden esir olmuşken halâs olduk aman bize kayık irsal ile derun-ı kaleye alasız deyu feryat ettiklerinde hileden ağâh ve Potoski boyar vasitasiyle moskolu olduğu malûm oldukta top ve kurşun darbiyle vafirni telef ve tedmir olunmuştu. Bu defa dahi müslüman olduklarına itimat olunmayup sergerdelerinden bir ve iki adamları su kapusundan kaleye duhûl ve mâadası taşra kalmak ve dâhil-i kale olanların eslihaları alınup iki taraflarından tutarak huzûr-ı

seraskeriye gelmek rey olunmâğla berveçh-i mübeyyen getirüldükte filvaki eyyam-ı berü kale-yi mezkûrun sekiz saat budünden paşa-yi müşarünileyh cenge mübaşeret ve moskoluyu sekiz adet metri-sinden ihraç ederek kurb-i kaleye dahil olduklarını ve on iki bin dalkılıç ile memur olup nisf mertebesi seyr-i sür'at-i tarika tahammül edemediklerinden verada kalup mâada suvari bir mikdar dalkılıç yeniçeri askeriyle muzaffer olduğunu ve merkum delil başı olup Erzurum dilâ-verlerinden Tomar oğlu bacaksız Halil çırağı olduğunu takrir ve isim ve şöhretini badelbeyan hil'at ve çelenk ve bahşiş ita olunup ancak sıtkı ve kizbi malûm olmak için bir saattan ziyade sual ve cevap ve ikram etmek daiyesiyle avk ve tehir ve tabyalarda olan asker nizamını bozmayıp ve kapıların veralarında olan duvarlar fekkine izin ve ruhsat verilmedi. Bu meyanda Ali Paşa'nın maiyetinde olan sair askeri yürüyüp derun-ı şarampuya duhûl ve iki asker birbirine aşinalık ederek itimat geldikte müjdecî-i evvelin iadesine izin ve ruhsat verildi. Ve derakap kapular küşad olundukta cendere-yi ızdıraba düçar olan sunuf-ı askeriye'nin mecmuu hariç-i kaleye huruç edüp yamaklar odabaşısı ile dört nefer kapucu kalup hiç bir fert kalmadı. S. 57.

Mülâkat-ı seraskeran ve iddia-yı seraskeri

Çünkü Moldogani Ali Paşa Han tepesinde Hotin seraskerliği ile müsareaten imdada reside olmak üzere memur oldukta derakap mikdar-ı vafir topçu ve çarha ve sürat topu ve cebehane ahz ve mükemmel dairesi ve levendat askerinden vafir süvari ve piyadelerden dahi bir mikdar piyade intihap ve bir saat erişmek ve inşallah muzaffer olundukta zeamet ve timar ve esami ve mal-ı ganaim ve sair güne niam-ı celile ile her birinize behre ve kâmkârlık mukadder diyerek levendane ve dilirane laf bisyar ile askerini tergip edüp yola revan ve cümlemiz şerbet-i şahadeti nuş etmek mukadder olur ise rugerdan olmak muhaldir diyerek sürat edüp Hotine sekiz saat baîd mahalden yani Kanlıköprü nam mahalden mukateleye mübaşeret ve küffar-ı hakisar adem-i mukavemet ile nusret mukadder olmuş idi. Ve Hotin kalesi etrafından kâfiri def ve şer ve mazaratını def edinceye değin dil ve kelle götürenlerin mekadîrine göre ihsan ile hürmet eylediğinden gayri tabirat-i şirin güftariyle mecmu askeri taifesinin kalblerine hulul ve kemal-i muhabbet ile paşa babamız didirmişti. Elhaletu hazihi kale manasaradan halâs olup derununda olan asker ile serasker Mehmet Paşa müşarünileyh Ali Paşa ile mülakat eyledikte hükûmet-i seraskerî iddiasıyla Ali Paşadan hiyam ve hazine ve top ve cebehane matlûp eylediği tavayif-i askerinin malûmları Mehmet Paşa mürteddir. Bizler anın reyine münkad olmazız deyü derun-i orduda fetret peyda ve iki serasker bir biriyle kavga etmek üzere iken yağlıkcı zade Mehmet Emin Paşa sadarettten azil ve Hotin canib-i seraskeri vezir Ali Paşaya mühr-i hümayun tevcih

olunduğunun haber-i behcet-eseri vâsıl oldu. Ancak Mehmet Paşa ve tevabiinin biat ve itaati zaruri olup daima din-i devlet-i aliyeye ihanet eylemek caygir muzmer-i zamirleri idi elyevm küffar ordusu nehr-i Turlanın karşı yakasında ve asker-i İslâm Hotin yakasında olup ceng ve kitale nehr-i Turla fasıl olduğundan ve şiddet-i şita dahi taakup etmekte olmakla tombazlar ihzar ve cizr inşasıyla karşuya murur eylemek reyî sevaptır deyü mübaşeret ve müddet-i kalîlede reside-i hitam bulup ordu-yı hümayun karşıya ubûr eylediği anda canib-i semadan matar-ı azîm nüzul ve gittikçe ziyadelenip cibâl ve sahra ve derelerden nehr-i mezkûre ceryan eden suların ianetiyle taşup cizr-i mezkûru şikest ve bir vechile iade ve avdetin imkânı olmayacağı ve ceng olundukta kesret-i barandan top ve tüfenk endahtı tedariki olmadığı ve inşa olunup şikest olan cizirden gayri tulum ve gön köprü olmadığından tavayif-i askeriyenin kuvvetleri meksur ve hayatlarından meyus olduğu küffarın malûmu ve yakini olmakla asker-i İslâm üzerine yürüyüş eyledikte bir ferdin mukabeleye mecali olmayıp geriye avdet ve süvari ve piyade kendilerini nehre endahte ve bir sülüsü gark ve sülüsü necat bulup mâadası kayd-ı esre duçar ve mevcud-ı ordu bulunan mühimmat ve mal-ı mevcudu küffar zapt ve bu maslahat tamam oldukça derakap küşayış-i hava zahir olup nehr-i Turla dahi süvariye geçit verirdi lâkin bu mesaibden reha ve necat bulan üryan ve aç müslümanan derun-i kalede mekulât ve setr ve tahassun edecek saye ve büyütlük bulamadıklarından zaruri Han tepesinde olan ordu-yı hümayuna irişmeğe can atup aç ve üryan kıyah tenâvülü ile reside olanların dahi ekseri illet peydasiyle necat bulmadı ve derun-i kalede top ve mükemmel cephe ve mühimmattan gayri bir şey olmadığından moskolu gelüp evvelen mecmuunu tahrir ve zapt ve tamir ve askerine kışla verüp biperva ikamet eyledi.

Sihir ile emtar vukuu

Bundan akdem Moskolü Kamanıçe önünde ordusunu kurup ikameti esnasında beher gün katana süvarisinden beş on süvari İzvance sahrasına gönderip çayır ve kıyah tedarikinde olan yeniçeri üzerine hücum eyledikte on nefer müselleh piyadeyi bir nefer moskolü ahz ve esir eylediği, nice kere kal'e tabyalarından müşahede olundu idi. Ve bu makule kayd-ı esre giriftar olanları halâs için süvari ve piyade takip edip veralarından vardıkları moskovlunun malûmu oldukça derkemin olan asker meydana çıkup çarha cengi kurulduğu görüldükte derun-i kaleden birbirini müteakip suvari ve piyada huruç eder idi. Ve tamam asker-i İslâm bitab olup iade eylediklerinde derakap matar-ı azim zahir olup nehr-i mezkûr piyadeye yol vermediğinden levendat-ı süvariyan piyadeleri at terkisine alıp imrar ve her ne kadar say u himmet olunsa dahi vafir ademin cism-ü canına izrar eylediği sihr-i efsun ile zuhur eden emtardandır deyü vukufu olan Lika ve Hotin yamakları ihbar eylediler. S. 58.

Hengame-i mesaib-i vak'a-i sani

İkinci sene yine İshakıda cisir inşa olunup ordu karşıya geçtikten sonra cunud-ı muvahhidinden firar ederi olur ise iade ve cebrederi olur ise darb-ı top ile idam eylemek üzere toprak kale dahi inşa olunup top ve mühimmat cebehane ve orta ve neferat tayin olup yukarıda tadat olunan askerden dübâlâ yani iki yüz bin âdemden müteceviz âdem cem ve mosko esiri ve ganimet malı ile hanelerimize iade ederiz, niyetiyle ordu-yi hümayun askeri cisr-i mezkûdan karşı tarafa Kartal nam sahraya ubûr ve çadır ve çergelerin kurup mürtefi mahal olduğundan zevk ve surur ederken küffâr-ı haksar Hacıkey kışlası tarafından başgösterdikte metris hafriyle ordu-yi humayunun etrafına takviyet ve amal-i askere himmet olunmayıp gafilâne hareket olunduğundan alel gafle küffâr zuhurundan mütelâşi olan asker firar eylemek daiyesinde iken mintarafirrahman nehr-i Tuna taşıp cisr-i mezkûru şikest ve mecal-i askeri kesreylediği o anda ordu-yi humayuna üç saat baîd mahalden küffâr top atmağa mübaşeret eylediğini müşahede eden İslâm askeri esir ve mal ganayiminden geçip mal-ı mevcudunu terk ile cay-i necat ve tarik-i firara şıtap ve Hotin vak'asında olduğu gibi bahir mesabesinde olan nehre kendülerini ilka ve gark ve telef ve tayife-i levendat fevç fevç Özi ve Bender ve İsmail taraflarına perişan olup ordu-yi humayunda hargâh ve bargâh ve zehair arabalariyle ve çelenk ve hazine sandukalariyle ve top ve mühimmat ve cebehane takımıyle kalup bunda bir nevi Osmanlı desise ve hilesi vardır mülâhazasına mebni bir iki günedeğin moskolu gelüp tehi ve ademden hali olan mal-ı ordunun zaptına cesaret edemedi.

Ezin canip Serdar Ekrem vesair ricalden bu mesaibden halâs olanları üryanen İsakçı kasabasına dâhil olanlar da libas ve çadır ve çerge ve mal itlâk olunur bir nesneleri kalmadığı ecilden Deraliyede haneleri tarafından libas ve malzeme-i saire celbine muhtaç olup müceddeden top ve mühimmst ve çadır matlûbuna mecbur olundu. S. 59.

Mahsur-ı Bender

Ordu-yi hümayunda veçh-i meşruh üzere inhizam vaki olup asker-i jslâmda mecal kalmadığı küffârın malûmu oldukta serhadd-i Bender üzerine hücum ve bir veçhile imdad ve ianetin imkânı olmadığı serhadd-i mezkûr ahalilerinin malûmları oldukta ümitleri münkati ve her ne kadar kuvvetleri münkesir olmuş iseler dahi müddet-i vafire cenk ve tahammül eder iken mintarafillah emraz-ı veba isabet edip zahireleri dahi tamam ve şiddet-i şita dahi mezit olup bir kaç güne mesaibe tahammül edemediklerinden vire ile kaleyi teslim eylediler. Badehu gelüp İsmail geçidini ve Kili ve Akkerman ve Yanıkhisar ve Hocabey kalelerini ahz ve teshir ve Tuna'nın öte tarafında Özi kılburun ve Cezireyi Kırımdan ve İbrail ve Yerköy kalesinden gayri makarr-ı İslama mahal kalmadı. Ş. 59,

Perişani-i Babadağı ve Karasu

Çünkü Tuna'nın kesret üzere tuğyanı ve öte tarafta Moskolun galebesi takribi ile karşıya mururun imkânı olmadığından Babadağı şehri pişgâhına ordu-yi hümayun kurulup cısr tedarik ve tedarikât-ı saireye bezl-i mahasal-i kudret olunur iken küffâr-ı hakisann ordusunda mevcut olan gön köprüsü kurup İsmail geçidinden Tolçı palangasına bir gecede ubûr ve ubûr eylediği köprüsünü âdeti üzere közüp (?) ordusuna istishab ve alelgafle ordu-yi hümayun üzerine hücum eylediği sırada mevcut olan esnaf ve askeri araba ve esblerine suvar ve sabık-ı üzere çadır ve çerge vesair mameleklerini terkedip Hacıoğlu pazarına ve andan Karasu ve Kozluca nam mahallere firar etmeleriyle moskolu gelüp bîcenk ve cidal zapt ve tasarruf eyledi. S. 59.

Keyfiyet-i Tatarhan

Yukarıda zikri sebkât eden vali Kırım Giray han çapula muvaffak olamayıp münhezimen iadesi elem ve ıztırabı emrazı meyanına semm-i niş-i devlet tesadûf ile terk-i rahat-ı dünya ve saray-ı sefer-i ukba âla görünmekle irtihal edüp yerine mansup olan hanın keyfiyet-i encam-ı dünya malûmu oldukça tedbir-i tatarı ve akvam ve askeri pesmande kalup yalnız hanlık şöhreti ve defterde mastur adet askerinin tayinatı bedeli mande-i nukutu ahzı ve Devlet-i aliyyeden hilat ve ihsan talebiyle cer ve nefi mutat edinüp lâfz-i hanlığı bakî kaldı. Öte tarafta kalan Tatar-ı biserdar küffâr-ı duzah-karara muannit Tolcı ve Babadağı ve Hacıoğlu pazarı ve Karasu ve İsakcı ve Maçın ve Yerköy bozgunluklarında evvel beevvel ordu-yı islâm üzerine hamle ve yağma ile sim ü zer ve necef ve cevahir kıymetinden agâh binyüz seksen yedi senesine varınca moskoluya ianet ve ordu-yi ser büride ve kurb ve civar olan şehir ve kuraları yağma ve hasaret ve müsâlaha vukuunda bir mikdarı moskoluya tebeiyet ve maadası mal-i ganaim ile Bahri Azak ve Tabka (?) ve Sunç (?) ve Kuban nehirlerinden ubûr ve kırkbin nefer harb ve darb erbabı kabarlardan gûçüp Maveraünnehre azimet edenlerin maiyetinden rügerdan ve tefrik ve Soğucak muhafızı ve Anape kalesinin banisi vezir-i mükerrem Ferruh Ali Paşaya arz-ı niyaz etmeleriyle Çerkez arazisinde Kuban boyunda düşman karşısında Hacılar kalesi ve Leape (?) ve Hatukatı ve Gölbaşı nam mahallerde iskânlarına ruhsat verüp Osmanlı askeri misullû amellerine muvaffak olduğu müşarünileyhin evsaf-ı hakkında tahrir olunan evrakta mastur ve mukayyettir. S. 59.

Zikri meştay-i Şumnı

Tolçı kalesini ve İsakcı ve Maçın tarafları ki nehr-i Tunanın berü giçesidir, Moskolu tamam zapt ve tasarruf edüp ordu-yi hümayun Şumnide ikamet ve ricali Devlet-i aliyyeden bazıları

İstanbuldan sade-ruyan avdet ve bazıları birer ikişer cariye ahz edüp gicelerde derun-ı Şumnode olan hanelerde beytutet ve âciz ve bineva olanları kurbunda olan gülgonce kârhanelerini canına minnet ve çadır önlerinde bahçeler peyda ve kaz ve dücâc tedarikiyle yavru çıkarmağa say u gayret ederiken Mosko taburu gelür deyü haber verildikte cümlesi şaşurup deryayı hayrete gark olacakları koca Abdi Paşanın malûmu oldukta havas dairesiyle bâdelmeşveret Divan kâtibi olup badehu kethüdası ve badehu barûtbe-i mir-i miranı çırağı olan Ferruh Ali Paşa Şumnu etrafına hendek hafr ve şarampu ve metanet ve asker bozulur ise kalbi kuvvet olmak tedbiri rey-i savab olmakla paşay-ı mumaiylehin inzimamı nezaretiyle müsareaten hendek hafr ve şarampo inşa ve tabyalarına toplar vaz olundu. Ancak bu aralıkta aç ve muhtaç olan levendat ve sunuf askeri rıcal-i devletin mubah menzilesinde olan avret ve oğlan ve sair müskirat takımlarını rüyet ve bu ahval keyfiyet-i İslama ve hususen muvacehe-i adada kibar ve zabitaneye gayr-i lâyıktır deyü sergerde-i fesat ve Tavukcu başı zade Abdürrezzak efendi ve İspir ağa üzerlerine hücum ve çadır ve çergelerin yağmaya mübaderet ve merkuamlar ele girmeyüp deraliyeye firar ve levandat ve yeniçeri askeri zorba olup ordu-yi hümayunı tarumar eyledi diyerek takrir ve hakikatine vâkıf olanların dahi birer güne yüz karalığı derkâr olduğundan şehadet ve tasdik ile ateş-i gazab-ı şehriyari teskin ve reha buldu. Ve nihayet eğerçi makbul ve muteber olup rütbe-i valây-ı vezaret ihsan olup mecmu-u ayal ve evlâdı muzmahil olduktan sonra kendü dahi irtihal eyledi.

Ezincanip Moskov Şumnu pişgâhına geldikte yeniçeri ve sair oacklu askeri askeri metrise girüp ezcan ü dil hengâmeye mübaşeret ve suvariyan dahi kol kol olup izharı şecaat edüp düşmen-i dine galebe oldukta zança yani dest man-i amanu gerdenine kilâde ile müsâlâhaya karar verildi. S. 61.

Sefer-i hazine-i humayun

İşbu seksen iki senesinden eyyam-ı müsahaiaya gelince sefer-i nusret-zaferi düşman üzerine olmayup beytülmal-i müslimîn olan hazine-i hümayun üzerine oldu. Ötedenber-i devleti aliyenin varidatı olan iradını cem ve tahsil ve bermuceb-i tezkire-i hazine ve ba temesşük sureti ruznamçe vireceği düyun-ı mümteni-ut-tahsil bilâdı baidede olan miriden havale olanup hem deyn-i miri kapanmak hem mal tahsil olunmak ve yedinde olan senedi ber-takrib zayi olur ise zayıinden ruznamçe verilmek ba-hatt-ı humayun halen memnu olup havalat-ı saire dahi tahsil olunmayup mal-ı aharden havalesi için edaya kaldıkta yine o makule maldan havale ile usandırmak ile beytülmal-i müslimîne hizmet ve hazineyi hıfz ve himaye eylemek esrar-ı defteri ve kâtibinden iken bu makule tezkire ve ruznamçeleri bizar olan eshapları yetlerinden beher yüz kuruşunu otuz

kuruşa mubayaa ve ahzedüp hazine-i amireden verile deyü emir keşide ve ahz ile beher yüz kuruşta yetmiş kuruş kâr olduğunu badelmüşahede mansup ve mazul rical becerebildiği mikdar ve kesedar ve kalem halileleri ve şagirdanı vüs'u kudreti kadar kâğıt ahz ve hazine-i hümayuna bir nevi sefer ve ihanete içtisar olundu ki bir vakitte bu derece de hıyanet vaki olmadı. Ve Deraliyeden gönderilen akçenin hadd-ü payanı olmayup ancak ordu-yi humayuna vardıkta deran saat gayip olduğundan Asitaneden gönderilen hazineye nazaran mühimme için akçe bulunmadığından galiba padişah nas görmek için gündüz hazine ihraç idüp gece âleminde Yedikuleden veyahut Topkapıdan dolaştırıp yine hazineye vaz ediyor deyü mütevatir oldu. Binaenaleyh orduda bulunanların cümlesi fevkalmemul hazineye malik olup zarurî nef-sü ve havaya tabi ve izhar-ı mezak ve fesada mani olmanığından anifen zikrolunduğu üzere oğlan ve avret ve kevende maliyelerine bezl-ü sarfa mübaşeret olundu. S. 62.

Kıymet-i gilmunan beray-i ordu

Erbab-ı mekadirden Selim Paşa merhuma Deraliyyeden bir nefer oğlan gönderene bin kuruş ve hil'at ve bir altun saat ihsan ve inayet eylediği sair ustaların malûmu oldukta Deraliyyede berber dükkânlarında ve hamamlarda ve çarsu içinde ondört onbeş yaşında olan gilmunlar ile Galatada tavşan oğlanları ve Ayvan saray çingâneleri ve çengilerde bulunanlar hüsn-i riza ve ihtiyarlariyle ustalara rica ve kethuda bey ve defterdar ve reisiilküttap ve sair kapı ricaline intisap eylemeyi iltica ve azimet eylediklerinden Deraliyyede sade - rüyandan işe yararları kalmadığı meşhur ve mütevatirdir. Felzzat-ı S. 62.